

KOLO.

ČLANCI ZA LITERATURU, UMĚTNOST

I

NARODNI ŽIVOT.

UREDNIK:

STANKO VRAZ.

KNJIGA IV.

(TROŠKOM NAR. MATICE ILIRSKE.)

U ZAGREBU.

TISKOM K. P. NARODNE TISKARNICE DRA. LJUDEVITA GAJA.

---

1 8 4 7.

Opazka.

Da se doskoči svakome zloporazumljenju, javljamo time, da su se I. II. i III. knjiga Kola tiskale troškom uredničtva, te to dèlo tek s ovom (IV.) knjigom počima izlaziti troškom nar. Matice ilirske.

Derviši Carigradski.

(Narodna pripovědka bosanska.*)

Svake godine pobožne derviške čete obilaze glavne gradove osmanskog carstva. Carigrad to je njihovo razkošje. Neima godine, kad oni nebi posětili ovi sveti grad. Jedni dolaze od Adžama,[1]) drugi iz Anadola,[2]) tretji opet od Bagdata itd. Tudě oni svojoj pobožnosti i ubožnosti trake ostavljaju opominjajući carigradjane, kako je izlišno svako poslovanje, kakva je krěpost, kolika je svetinja, otàrcanim i opàrcanim po sokacih carigradskih milostinju prositi!? — Ja neznam šta bi godine 1828., što tada većim brojem pohodiše ovi sveti gosti Carigrad? Ta oni dobro znadu, da što ih je više, to će im manje zapasti. Ali oni opet kàrcaju u Carigrad, i već ih je několiko stotinah bilo na okupu. Svaki inostranac reko bi, da su došli Carigrad od moskovske silė braniti. — Družtvo, »Islam« prozvano, najprie se nastanilo. I dok biaše sámo, i tako i ovako prometjaše se; ali sad eto mukah! Četvàrtak biaše, kad Usein, družtva ovog starěšina, skup-

---

*) Č. O. g. Fr. *Jukić*, Bošnjak Banjalučanin, poslao nam prie několiko měsecih rukopis děla zvanog »Plandovanja zabavna« knjižicu I., u kojoj uzdàrže se pripovědke, směsice i zagonetke, umolivši nas da se što skorie oglasi na predplatu. Mi priobćujemo iz znamenitog toga dělca několiko komadah na izgled štiocem, da ih pobudimo na predplatu, a zajedno i pisaocem, da se ugledaju u način pera, kojim trěba pisat pripověsti, pripovědke i druge stvari ove ruke. *Ur.*

1) Persia. 2) Mala Asia.

ljenoj bratji ovako poče nabrajati i plačnim glasom naricati: »Bratjo moja! sve dvanest pravih musulmanah! eto vidite i sámi, da izmedju svih ostalih godina ova nam je najcàrnja urodila! Tri dana projdoše a mi ni pare ni dinara steći nemogosmo. Danas prave turske věre neima. Neima onog starog milosàrdja prama nami. Sve je ohladilo. Bogme zlo! Ta čuli ste, što je bilo od Varne, Kostendže; šta se dogodi s Jedrenom, Šumlom i Vidinom? Ta čuli ste, koliko Vlah izsěče turske věre. Zar to nisu očevidna pokaranja božja i svetca Muhameda, koji su se razsàrdili na današnje musulmane kano tratioce njegovih svetih ljudih dervišah? Ta Boga vam! zar nevidite kako se Turčin u vlaške pantule [3]) sapeo? Pa biti dobro? Nikad, nikad! Propala je věra turska!! Čujte bratjo i sirotinje drugovi! nama se valja razstavljati. Mi moramo kud koji za nafakom,[4]) ostavljajući Carigrad božjoj sàrdjbi, nek se Moskov na njem osveti, naplativši nemarnost njegovu prama nama i věri turskoj!« — Dalje govoriti nedadoše mu obilate suze, koje ga grozno obliše. Ostali drugovi biahu tronuti rěčma svoga starěšine; i njih suze obliše. Sám Omer veselijim okom pogledavaše sad tamo sad ovamo, kano da još uvanja nebiaše izgubio. »Korkma,[5]) bratjo, korkma, drugovi!« (poče Omer) »ja sam najmladji, pa zato i najludji; jeli meni testir[6]) govoriti?« Svi odgovore: »Testir!« E kad je tako« (nastavi Omer) »uztàrpite se! mi još nismo propali. Ima još pravih Turakah u Stambolu: nije istina da su se baš svi povlašili. Niste li vidjeli, da su mnoge čete dervišah nagàrnule, pak se ovi svetji ukazaše carigradjanom, ter na nas ni pogledati neće? To je pravi uzrok. Ta i mi nismo budale. Evo moj svit,

---

3) Pantalone, 4) živež, 5) neboj se, 6) slobodno,

a eto vi[6]) jeli munasip?[7]) Sutra je petak.[8]) Ja ću se ukočiti, i kano da sam mårtav — ulisičiti. Iznesite me na srěd sokaka, kud se u veliku džamiju ide; pokrite me bezom,[9]) a metnite me na dasku: tudi me četverica čuvajte i nada mnom jadikujte. Kad vas tko od mimoprolazećih od plakanja za uzrok upita, kažite da vam je drug jedan umro, pak da neimate troška, š čim bi ga ukopali, kako prepisuju obredi našeg jola.[10]) Ta zar neće toli kamenog sårca biti, da se mårtvu tělu ne smiluje. Pak eto ašluka.[11]) Carigrad je prostran i džamijah dosta imade, a nas dvanestorica; pa ćemo se redati, što Bog da. Jeli munasip?« Jednim glasom svi zaviču: »»Bre aferim,[12]) Omere! tko se nado, da iz take glave može tolika pamet izaći?«« — »Nećeš ti, ja ću pårvi kano starěšina« (radostan poviče Usein), »pak će za mnom po redu svi!« — »»Taman tako i valja! nek starěšina pårvi idje«« (zaviču ostali). — Jedva su dočekali sutrašnjeg dana petka. Kad je bilo oko pódne, da će Turci u džamiju ići, četverica popanu dasku, na kojoj uhinjeni njihov starěšina ležaše, ter se š njom ustave na srěd sokaka, koji vodjaše u Sofi-džamiju. Jedan na drugoga namignu, ter po dvojica jadikovati začmu. Za dugo nisu bili u toli groznom plaču, obazru se, a nad njima stajaše jedan od pobožnosti poznati adžija.[13]) Evo šićara.[14]) (pomisle u sebi), Al kako se žalostno čověk prevari, koji drugoga kani prevariti, osětiše sad licuměrni derviši. »Koja nevolja, sluge svetčeve?« — »»Nepitaj, dragi adžija«« (odgovoriše oni) »»danas nam se prestavio rahmetli[15])

---

6) vam. 7) Pristojno, prikladno. 8) Petak je u Moslimah, što u nas nedělja, a u židovah subota, t. j. svetac ili praznik. 9) Tanahno tursko platno. 10) Stališ, 11) Strošak. 12) Prekrasno! tal. *bravo!* 13) Hodočastnik, něm. *Pilger*. 14) Dobitak. 15) Pokojni.

Usein. On je bio vàrlo dobar pošten i sveti čověk naš starěšina. Mi jadni našu harnost starěšini svome nismo kadar učiniti. Mi ga neimamo š čime ukopati, nebi li se tkogod svoje duše sětio? Sevap[16]) je veliki màrtca ukopati, a kamoli derviša, derviškog starěšinu, čověka od tolike svetinje«« — »I moji su roditelji zadušbinu činili, i ja ću,« (rekne adžija) »vi nemajte brige. Ajdete kući, njega pokopati moja će briga biti.« Dvojici od slugah, koji ga pratiše, dade ključ od svoje sobe, da nose màrtca, da ga zaključaju u sobi, pa da se odmah povrate u džamiju.« A kad klanjamo, pokopat ćemo ga,« (nastavi adžija). Strahoviti ovaj dogadjaj čuvši četverica dervišah, činilo im se, da se Carigrad u naokolo vàrti. Ali druga nije. Adžijini momci popadoše živu màrtcinu. Derviši nehotimice moradoše na milosti zahvaliti dobrome adžiji. I tko càrniji, tko li žalostniji od dervišah? Onaj uhinjeni biaše u sobi zatvoren; znamo kako mu je! Ona četverica vrativši se družtvu, i kad izkazaše šta bi s Useinom, màrtvački znoj sve popade. Al kukavnog Omera! Na njega svi gàrknuše kao na bělu vranu. »Smetenjače jedan! ta mi smo znali, da iz take budalaste glave ništa pametnije nije moglo ni izaći. Gurbete[17]) jedan itd.« Zaludu se Omer pravdao, govoreći da su oni budalastiji primajući njegov nauk. Nitko ga ni čuti nehtěde. Jedna žalost, za svojim drugom i starěšinom, a druga još veća, što će sad svět reći, da su derviši janliš[18]) ljudi i da licuměrstva provode; nuto rugla! Adžija je sumnjao vratjajući se iz džamije, jeli onaj derviš pod istinu màrtav ili ne; jer adžiji derviški zanati dobro su bili poznati. U toj misli i do kuće dojde. Al nuto, kako se u svojoj sumnji potvàrdi! Unišavši u sobu upazi, da věnca smokavah nei-

16) zadušbina. 17) cigančе. 18) lukavi.

ma, koji je na zidu visio. Tog je izjio svega derviš-hinja, bivši gladan, pa opet na svom se městu ukočio. Zovne sluge, upitavši ih, jeda li nisu oni preměstili věnac smokavah? Čuvši da nisu, uvidi adžija svoju misao potvàrdjenu, da se je derviš uhinjio. »Kudro [19]) jedna derviška!« (zaviče adžija) »na srědu moje smokve! Ako si jih izjio, valja ti ih rigati: čuj, mòre!« Premda je i više putah rečene rěči adžija govorio směјući se i nogom ćuškajući ga; sve je zaludu. Derviš màrtav pa màrtav, nit se kreće, nit pomiče. Najposlě počme ga adžija moliti, da ustaje, i da on pod zakletvu tog dogadjaja nikome očitovati neće. Prěko dva sata izgubio je adžija, sad moleći, sad prěteći, da će ga živa ukopati. I to je bilo zaludu: derviš svejedno ukočen ležaše. Ostavi ga adžija, te pošalje svoje sluge, neće li ga oni prinuditi, ili s molbòm ili s prětnjom, da mu sobu ostavi. Ni momci ništa ne opraviše: derviš nit se miče nit kreće. I tako je sve do mraka ostalo u adžijinoj sobi. Kad se vèć smàrkne, zapovědi adžija momcima, da ga odnesu na groblje, pa da ga ondě ostave. To momci jedva dočekaju, te ga popanu ko Begu-vile.[25]) Šta š njime nisu učinili? iglom su ga bocali, štipali, za veliki od noge pàrst potezali, šakom gruhali: to je derviš sve dragovoljno pretàrpio, kao jednu pokoru od mučeničtva za slavu svega svoga derviškog striša, koji bi izgubio mnogo poštenja i cěne pred světom, ako bi se odao. Momci prětiahu, da će ga ukopati, ako neizpovèdi svoju zloću i neustane. I videći da sve zaludu čine i govore, izkopaju raku, ter živa derviša ukopaju. »A ti umri, kad ti je drago màrtvim biti« (reknu momci pošavši kući). »»Sad sam spasen«« (rekne derviš) »»nek se još svět smiri, pak ću onda izaći: do pó noći bit ću

---

19) Hulja, 20) Neznam šta je.

ovdi.«« A to mu je lasno bilo izvàršiti, jer duboko neobičaju Turci svoje màrtve ukopavati. Tko je i pomisliti mogo, da će dervišu ono hudo stanje na dobro proći, i da se njegova varka i licuměrstvo pedepsom neće okončati?.. Okó ponoći čuje se někakva vika. Mišljaše Usein, da je njegovo družtvo došlo po njega. Digne glavu, i nuto ima šta viděti! Prěko dvadeset hajdukah njegovome grobu idjaše. »Ovdi ćemo,« (zaviče harambaša) »ovdi smo najsigurniji kod ovog novog groba.« »»Taman!«« zaviču ostali, prostru kabanice, iztresu novce i ostalu pokradenu robu, da děle medju sobom. Lakome su oči pri pogači, (kaže poslovica), tako i oni vikaše: »I ovo meni,« drugi opet »»nije neg meni.«« — Nuto tàrka od slobodnih hajdukah! Naš Usein promolivši ruku drekne: *A kamo meni?* Taj nenadni iz groba glas kao grom odazvao se je u uših ustrašenih hajdukah. Nisu imali kad kape uztaknuti, već kud koj běžte noge! Te prigode nije propustio derviš. Onako u gaćam i košulji natisne za njima do kraj groblja. Kad se vrati, zastane svoje družtvo od jedanaest dervišah, koji su bili po njega došli, i sav prizor iz ugla gledali. Derviši istom měrom tudje blago stanu děliti — kapama hajdučkima. Istina da su bili hajduci jednog slobodnijeg natrag poslali, da bolje izvidi, al u groblje da neulazi. Ovaj čuvši više glasovah, na pola màrtav odleti družtvu i »moja bratjo« (jedva od umora mogaše govorit ulak) »nije jedan već, koliko ih ima, jedva će po dinar svakom zapasti. Što je god màrtviuh dušah sve je na okupu. Běžmo!« Od dervišah što je tko više mogo poněti, to je i nosio. Nije se na težinu mnogo pazilo. I kad su stopram kući došli, zahvalili su dragom aliku[21]) na tolikome blagodarstvu, koji svoje prave si-

21) Bogu.

nove ni u kakvoj nesgodi nezapušta. — Useina kano svoga starěšinu i zajedno dobročinca svi u nogu poljubiše. Mladi Omer najveseliji biaše, ne toliko porad blaga, već najviše, što ga je ta prigoda oslobodila od sveudiljnog pecanja i progonjenja svoje bratje dervišah. »Pa sad recite, da je Omer ludi gursuz!« (s uzhitjenjem vapiaše). Družtvo »Islam« u malo vrěmena postade najglasovitije u Carigradu. Njihova svetinja bàrzo primora, da ostali derviši, nebudući dobro vidjeni od puka, ostaviše Carigrad, što su i želili Useinovi derviši. Oni su za dugo poslě ostali u Carigradu. Omer bude pàrvi od bratje za Useinom u dostojanstvu uzvišen. Omerova beseda kod dervišah mnogo je valjala, premda sličnog zanata nigda više nije smeo preporučiti bratji podložnoj. A nije ni od potrěbe bilo. Imali su svega izobila! —

Fr. Jukić,
Banjalučanin.

Vile,
i šta o njih znade narod slovenski u Koruškoj*)

Bajoslovna ona bitja, koja narod u dolnjih stranah Ilirika zove »Vile«, u Slovenacah gornjih stranah imadu razna imena. U Gorotaniji (Koruškoj) obično imenuju ih »sibile prerokile«, na Zili »běle« iliti »častitljive žene«; u Rožju »želik-žene«; u Kranjskoj »rojenice«, a u někojih stranah Štajera takodjer »morske

*) O stvari ovoj istoj nalazi se u «Danici h. sl. d. (g. 1846 br. 40—45.)« izvàrstan članak od *Ivana Kukuljevića S.*, koj je stvar tu podobro iztražio i glede na ostale pokrajine domovine naše. — *Uredničtvo.*

deklice*) Isti Němci u Labudskoj dolini Koruške znadu za nje, nazivajući ih »heidnische Weiberl« a ostali poněmčeni Korušci kažu jim »Wile-weisz« ili »weisse Frauen« (běle žene). Ženska ta bitja stanovala bi gotovo u svakoj župi na stanovitih městih. A města ta ili obitališta bila su po pećinah (pešterah), usrěd koje gore ili dubrave, do vrělah i potokah. Tu one živěše proste i slobodne bez udaje i braka daleko od mužkih. Da napomenemo samo někoje krajeve! Stanovale su vile u dolnjem Rožju (Rosenthal) poblizu sela zvanog »Kaple« prama jugu u gori Ostrovcu. Tu se još i danas vidja ognjište, gdě bi kuhale i polica, kamo bi si metale sudove. Isto tako bile su u »Žalik-jami« ne daleko od Velčevesi (Ludmannsdorf). U gornjem Rožju bile su u »Vrtinovojvesi« pod Krajom; »pri Orlovoj peći« u župi Podgorjanskoj; blizu »Šent Ila« u pešteri imenovanoj »babina cirkvica.« Veža (priklět) od te »cirkvice« osobito mi se dopada. Živile su takodjer na Rěci u tako zvanoj »Strojevoj peći«. Pamte još stari ljudi, da su se dugo tuda potezala golema i grubo izdělana željezna vrata od tog obitališta vilinjeg. — Pod glavicom (vàrhom) Golice-planine (Koralpe) u Labudskoj dolini (Lawantthal) ima pećina zvana od onděšnjih Němacah »Spitzelsofen am Šteinberg« i opet nedaleko od onud na humu zvanom »Reinkogl«. I tuda (kaže puk onih stranah) obitavale su vile. Na zapadnoj strani hridi, na kojoj stoji grad »Ostervica**) nalazi se takodjer někakva špilja. Tu se vidi najpàrvo priklětje, iz kojeg se prolazi kroz okrugli prodor u prostran někakav prostor, koj je vàrlo nalik na sobu. Ako tu progovoriš rěč, čudnom

*) Vidi »Djulabije od Stanka Vraza str. 155.«

**) Ostervicah gradah ima u gornjih stranah do dva tri. Nu ovdi je govor o Koruškoj Ostervici, starom gradu u okolišu Velkovačkom (Völkermark).

ti se jekom razleže po prostoru. I tu (kaže narod poněmčeni okolice one) stanovale su »běle žene (weisse Frauen). — Na Zilskom (Geilthal) obitavale su u Taboru blizu »Pečnice.« Tu je bila u priašnja vrěmena špilja, te bi ljudi u nju sakrivali svoj imetak, dok bi još Turci provaljivali u ovu našu pokrajinu. Sad se nevidi ništa više već gola peć viseća nad ponor i komad stara zida. Ostalo se odkinulo i odvalilo niz stěnu u dolinu (najpače s južne strane*). Izpod pećine izvire hladenac. Nu najglasovitije nalaziš starinsko obitalište »bělih ženah« blizu Podenskoga grada (Podenhoff) zovuće se »Tabor.« Ono se još i do danas sačuvalo podobro. Tu se vidja na stěni jednoj kuhinja i podosta prostrana soba s dva prozora, u kojoj još danas žive ubog i pridoban starac sa ženom svojom. Stěna ta nalazi se pod bridju jednom — dugačka je i visoka kolik dobar zvonik i stoji usovljena kolik zid jedan. Nad njom nalazi se livada a pod njom zelen lug, po kojem se vijuga rěka Zila. Izpod stěne nemožeš stići u Tabor, nego valja iti iznad nje po uzkoj stazici usěčenoj u pećinu izvanjsku, koja vodi do vratašcah kuhinskih. Krova taj Tabor neima, niti mu ga baš trěba; jerbo ga zaklanja pećina. Tu su (kažu) stanovali i do nedavna »vilenici« (planetarji) i »vilenice« gatajući i proricajući ljudma o stvarih budućih.**)

Vile (»sibile prerokile«, »běle žene«, »želik-žene«, »rojenice«, »morske deklice«) nisu ni rimske Parke ni gàrčke Nymphe, nego prava slovinska bitja iz pred-

*) Podàrtine od kućarice sgradjene od ila, što se tu nalaze, nisu ostanak od obitališta »bělih ženah«.

**) I moja mati (Bog joj prostio dušu!) děvojkom još budući dala si je proricati od takvog jednog vilenika. On joj je kazivao: »*Děčelca vselej na prstanci* (*Goldfinger*) *nosi prstan, pa sreča boš meta.*«

kàrstjanske dobe, prorokinje staroslavjanske i svešte-nice věrozakona naših pradědovah. Pripovědaju, da su to bile žene lěpe, mlade, dugu kosu spletenu u kike (Zöpfe), a oděvene u svitu pokratku kao što ju i danas nose još Zilanke. Věšte bile su u svakom nauku, zato bi proricale vrěme buduće, tumačile sanke, učile narod težati polje, kopati rudu iz utrobe gorske i taliti gvoždje i ostalu rudu. Poznavale su skrovnu silu bilja svakojakog, i iz njega vadile lěkariju za razne bolesti. Isto taku uměle su čitat na nebu, u suncu, měsecu i zvězdah, kakva će po njih slěditi i roditi lětina; ukazivale kada i kako valja sijati, i na visokih humih stojeći vikale bi u dolinu, kad će biti koi praznik (blagdan). Pored toga bile su blagoćude, rado bi ljudem u sela dolazile u pohode, čineći dobro svakomu, kome bi dolazile u kuću, gledajuć mu blago (živinu), a najvolile bi kmetom plěti proso, zato bi se svaki gospodar radovao, kad bi ugledao na polju si »bělu ženu«, znadući da će mu obiljem roditi. Blago ti onom, kome bi dolazila u kuću běla žena, zašto njemu bi sve išlo u dobar čas! Što bi běle žene kazivale, sve je bilo prava i živa istina. Srětan dakle biaše svak onaj gospodar ili domaćina, koj je slušao i činio ono, što su mu zapovědale běle žene ma se činilo kad šta i nesputno i nemoguće; zašto běle žene proizvodit će i stvari gotovo nemoguće i čudesne. Zato im biaše kod naših pradědovah slava tolika te ni u današnjem plemenu nije sasvim izčezla.

Narod u Koruškoj priča o bělih ženah koješta. Ja evo priobćujem někoje stvari gotovo istim načinom, kojim ih puk pripověda.

1. Něka běla žena otide na něki hum vičući po svom običaju u dol kmetom:

»Bob sjej, bob sjej,
Je dobro vrieme zdej!«

Nu bilo je još vàrlo rano u prolětje, i poledica još nije ni sasvim bila kopnula. Čuvši ju něki seljak promisli u sebi: Běla te žena zove na poso: ako nju neposluhneš, a koga ćeš? Tim se spremi na polje i posije bob. Nu sijući vaskolik se bob skotura sa slogovah u jarke. A u to dodje běla žena i reče mu: »Sgàrni opet posijan bob, odnesi kući pa ga skuhaj i pojědj s čeljadju.« Što ona reče, to seljak i učini. Nu da sad vidiš čuda! Kudgod će pasti bob na poledicu, bobove batve izniknu i u svoj čas procvatu i obiljno urode. —

2. Drugi něki seljak čuvši u prolětje bělu ženu gdě vikaše »*Bob sjej, bob sjej!*« ide pa posije bob. Bob poraste i lěpo procvate. Nu kad tamo te bobu spadne cvět, neima ni mahunicē. Sasvim tim izčupa ga u jesen, pa se pronajde, da su batve šuplje, a u šupljinah debela boba sve puno od vàrha pa do zemlje. Svi se susědi od čuda kàrstiše, ali on bi kazivao, da mu tolikog i takvog boba nije još urodilo do one lětine.

3. Běle žene kazivale bi takodjer seljakom, kad bude koj praznik. Pod večer u oči svakog praznika uzišla bi běla žena na koj hum kličući »*Dělopust! dělopust!*« (to jest: blagdan je). Biasta jednom dva seoska gospodara na livadi pod takvu jednu večer. Istom što naložista sěna na kola, te htiasta da povezeta kući a evo ti bělu ženu, gdè zakliknu s huma: »*Dělopust!*« Jedan iz medju njih odmah izpregne volove iz pod jarma, pa pokrene kući, ostavivši na livadi natovarena kola. Nu drugi pomisli: do štaglja neima daleko pa krene vole i odvede sěno svoje kući pod krov. Nu da vidiš opet čuda! Sutradan najde svoja kola zajedno sa sěnom opet na srěd livade, dočim onaj, što je poslušao bělu ženu i izprego volove, sěno najde pod krovom.

4. Běle žene ljubile su vàrlo radnje poljske, naj-

pače rade bi plěle proso (žito). Nèki seljak opazi na njivi svojoj bělu ženu gdě mu plěviaše pomaleno još proso, i vàrlo se uzradovà, da će mu to lèto uroditi. Nu ipak se poněšto i zabrinu, kad se bliže prikuči i smotri da běla žena s dračem zajedno čupa i proso. Istina ona proso opet usadjuje ali na opako vàrhunce metjuć u zemlju a korěnje ostavljajuć iznad zemlje. Već je mislio, da će mu se proso listom posušiti; ali bèla žena sve šta radi (kažu) da dobro uradi. Tako se sgodi i seljaku ovomu. Ni prie ni poslě nije dobio toliko vaganah prosa, koliko baš te godine. — Kad bi bile bèle žene pekle kruh donosile bi ga i koscem na livadu. A kad bi žetaljice bile pobacale sàrpove oko pódne da planduju i ručaju, u taj čas došle bi běle žene, pobrale sàrpove, pa stale žeti, a dok budu se odmorile i poblagovale žetaljice, bèle žene toliko nažanju, koliko nebi žetaljice ni onaj cio dan.

5. Běle žene dolazile bi takodjer seljakom u kuće. — Jedno jutro rano čim baš kmetica nèka ustane iz postelje gdě spavaše sa kućnim svojim drugarom, pa hoće da se spremi na posao kućni, dodje u sobu běla žena, pa si bez obzira legne na njezino mě-sto još toplo uz drugara joj.*) To je bilo (kako pričaju) u nèkoj kući »k Stroji na Rěci« u Rožju. Duga plava kosa pala joj niz uzglavje do zemlje. Kmetica vrativši se opet u sobu, upazi to, pa joj digne kosu sa zemlje na postelju, da joj se nesmàrlja. Běla žena pàrvo nego ostavi kuću, poda joj na uzdar končić niti »Evo ti za ljubav što si mi učinila« (kaže joj) »nečudi se nimalo.« Kmetica stane končić taj motati na

*) Kad bi běla žena zanosila, pa povila děte mužko, odnela bi ga natrag u kuću one mužke glave, od koje je zanosila. Kad je bilo čedo žensko, odojila ga, dok nebi ponaraslo, pa ga onda naučila u svojem nauku. Takvo žensko děte opet se je dalo u běle žene.

klupko i mota pa mota, i već je od njega namotala do několiko končelah (štrenjah). Nu dojde joj u to susěda něka, pa to vidivši udari se od čuda po kolěnu rekuć »Bog s tobom! kakov ti to konac?« I mah mu se u taj par najde i pravi konac.

6. Kad su u staro doba stali ljudi variti (schweissen) željez, nisu nikako mogli uzpeti. Razbělili bi se komadi, ali nisu znali kako da učine, da se prime jedan komad drugog, da bude od komadah cělina. Někoji izmedju njih rekne: »Ajde da upitamo u běle žene! Ona razumi sve, pa će i to znati.« Nu ona na pitanje neprogovori ni rěčce nego povuče nogom prěko stanovitog kamena, kojemu kažu na Koruškoj »šoltan.« Ljudi poberu kamen taj, raztuku ga kolik sitan prah, pospu njim razběljeno gvoždje, pa se umah prime komad komada. (I dan danas u Koruškoj uzimaju kovači u tu svàrhu gori rečeni kamen.)

Ima tomu više od tisuć godinah što su Slovenci gorotanski ostavili neznaboživo, prigàrlivši věru prosvěte i čověčnosti, věru Isukàrstovu. Nu predkàrštjanskih bělih ženah ili vilah nemogu ni danas još sasvim zaboravit. Na Zilskom (Geilthal) spominju ih još i na svakoj svadbi. Tudě svatovi skokom pritàrče po družicu (deverušu) uza se, a oženjeno i udato vozeć se na kolih. Čelo sviuh jaši *banderar* (zastavnik, barjaktar,) *banderu* (zastavu) u ruci a sablju pripasanu. Kad stigne pred kuću nevěstinu (pàrvi izmedju sviuh) a vrata zatvorena. Nu on razigravši konja pred kućom, stane kucati sabljom na vrata. U to stignu i ostali svatovi pěvajući i uzklikivajući da se ori po svoj okolici. Na tu viku skupi se gotovo čitavo selo u pred kuću, da vide šta tu ima. Kucajući podugo, otvore se nakon vrata, pa eto ti sada u věži (priklěti) sila mužčadi i ženščadi svako po vile (Offengabel) u rukama, braneć se od tih tobože nepoznatih gostiuh, da ne unidju u kuću. *Banderar*

bàrže okrene svog konjica pitajući izza glasa: »Zove li se ovdě kod sv. duha?« — Ljudi iz kuće odgovore mu: »E da! promašili ste.« — On opet priuhvati rěč: »Kako da bismo promašili? Rano uranismo, u hladnoj se vodici oprasmo, srětosmo bělu ženu, i pitajući ju: Ide li se ovuda put sv. duha? odgovorila nam je: »Samo idite sve upravo tamo, gdě će vam kazati vile i rogove.*)« Tako i dan danas misle Ziljani, da ima bělih ženah, pa da sve, što one kažu, sama je živa istina.

Kako gorotanski Slovenci prigàrliše kàrstjanstvo, sve poče dublje padati slava tih sveštenicah stare věre. Narod pripověda da se to onda stalo, kad su ljudi počeli po noći zviždati (što i danas dàrže da je grěh) uzvikivati, biči pucati i žito našapati (na kolje slagati). To, (kažu), da je protěralo běle žene u skrovna i zabitna města, tako da ih danas nitko više ni vidět nemože. — A kako je stara věra klonula s vrěmenom pod kàrštjanskom, pripovědaju u slědećoj bajoslovnoj pričici.

U sibile prerokile**) (běle žene) bilo je dvanaest děvicah, koje su se učile od nje tajnim naukom. Najmladja izmedju njih zvala se Maria. Něki večer kaže im učiteljica: »Děvojke! pamtite dobro, što budete snivale noćas, zašto to će biti sve sama istina.« Dě-

*) Po razrěčju gorotanskoslovenskom, kojim govore na Zili, glasi govor taj ovako: *Kak bi mogło to falno biti? mi smo zgůda vstali, smo se u frišnej vodici vmili, smo šli po širůčej cesti, je naš srenčala »běla žena,« smo ją barali. »Al je to pot k svetami duhu?« je rekła »Le jidite tam čjer vam boją vidle in roje kazali.«*

**) »*Prerokilje*« zovu se radi toga, što su proricale, kao što se vidi iz one nar. pěsme, što se poje na Rožju:
»Są prerokovale — sibile dvanajste.
Od teh rěči povele — ki zda godiją se.«

vojke legnu. I kad bude sutra dan, upita ih učiteljica, šta su snivale. Děvojke izkažu redom, svaka svoj san. Dodje red na poslědku i na Mariu: »Ja sam snivala (reče ona) čudan sanak. Snivala sam i viděla u snu, da mi izrasla izpod sàrdca rumena ružica. Korěnje njezino pružilo se do dna zemlje, vàrh dopiraše u srěd neba, a grane razgranile se po svemu širokom světu.« — Učiteljica odgovori joj ovako: »Tvoj sanak kazuje, da ćeš roditi sina božjega.« Děvice te imale su svaka svoj vàrtljić. Najkukavnii imala je Maria; jerbo je nju svagda i u svemu najgore zapadalo. Jednom ih pošlje učiteljica, da naberu cvětja rekuć: »Koja nadje u svom vàrtlju cvětljicu s imenom »Isus«, rodit će sina božjega.« Odu děvice da naberu cvětja i da donesu učiteljici da ga vidi. Nu takve cvětljice ne donese nijedna. Na poslěd dodje i děvica Maria i donese cvětljicu, a eto ti na njoj napisano ime »Isus«. — Vidivši to učiteljica (»běla žena«), vàrlo se razljuti na nju, turne ju nogom rekuć: »Kopilice jedna! pa zar ćeš ti roditi sina božjega?« — U taj mah »běloj ženi« ona noga, kojom je turnula Mariu, proměni se u guščju. Od takve se màrzke noge vàrlo zastidila »běla žena«, zato da sakrije tu svoju rugotu načini si dugu haljinu (prem da su »běle žene« do onda nosile haljine okratke). I tu je nogu mnogo godinah imala. Něki dan idjaše ta běla žena sa svojih dvanaest děvicah prěko potoka Kedrona. Bàrv biaše greda prebačena i provàrtana i rupice sve zalivene olovom. Sve děvice predju po toj bàrvi. Najposlědnja bila je »běla žena«. Spazivši gredu reče: »Ja nisam dostojna da prelazim po toj gredi, jerbo od nje iztesat će se križ, na kojeg će razpeti sina božjega.« U to uzdigne svoju dugu svitu, da pregazi potok. A to bude povoljno Bogu. Pre-

2

gazivši vodu, ostane joj nagàrda u vodi, jer guščja noga opet joj se proměni na čověčju*).

U Čelovcu na Koruškom m. Sàrpnja g. 1844.

Matija Majer,
Slovenac Ziljan.

Život narodah.

Članak

Ljudevita Štura.

Veli se, da ništa neima dražjeg od života. I to je cěla istina. Život svačemu daje bitnost, ili drugim rěčma: bez života ništa ne biva; odpor života je smàrt, gdě sve prestaje, gine i pada. Nu život je dvojaki, tělovni i duhovni. Pàrvi stoji u zadovoljavanju potrěbah prirodnih, drugi u izpunjivanju potrěbah duhovnih. Oba ta života punim se pravom smatraju za najveće dobročince. Kad se prijatelj priateljstvom ozivlje, čuješ rěči: »živ i zdrav« i »čestit i srěćan da si!« Pàrvim želimo komu dugi život po tělu, drugim po duhu t. j. želimo mu, da ime njegovo i suvrěmenim njegovim milo i drago bude, te i u potomakah u lěpom i dragom spomenu da ostane. Život je dakle ono, za čim svi težimo, i što nam najvišė ugadja.

*) Kod nas u gornjih stranah, gdě je slovenski pàrvobitni život izmedju svih krajevah prostrane naše domovine najviše narušen tudjimi življi, sve su gotovo poměšane starodavne pričice tim življem, a najpače pričice predkàrštjanskog věrozakona slov. sa legendami kàrštjanskimi. Isto tako i ova. Zato trěba da se sabiratelj takvih stvarih vàrlo uzme na um, da pri svom poslu udari pravim putem razbirući jedno od drugog. — *Uredničtvo.*

Nu i zato baš ono samo što živi, što život ima, zanima nas i našu na sebe obratja pozornost. Rado se obaziremo za nestašnom skačućom i igrajućom se děčicom; rado se zagledamo u lica puna živosti; mile su nam zabave i družtva; jerbo vidimo da se svud tuda kretje život. Naproti nisu nam po volji děca mlitava (mlěda) i ukočena; nerado vidimo lica iztrošena; mučno nam je kad opazimo màrtvilo ondě, gdě bi morao da bude život. Odurava nam se màrtvilo, smutjenim očima obaziremo se po razvalinah něgdašnjih velikolěpnih sgradah, jer svud je tuda života nestalo, svuda vidiš na njih znake smàrti. I u prirodi samo se radujemo nad životom. Pa tko da se neraduje lětnoj dobi, tko li da se nežalosti na jesen i zimu. Milina je pogledati na zeleno i raznim cvětjem nakitjeno i izšarano polje. Krasno je vidèti kad šume i gore potěraju i zalistaju. Sa žalosti naproti tomu blude oči po opadajućem listju, i s někim neugodnim osětjanjem nosimo pogled po zemlji pustoj i sněgom zastàrtoj. Dvojaki (kao što rekosmo) vlada na světu život: prirodni i duhovni. Gdě pàrvi město zauzeti može i zauzimlje, ondě nas on i veseli: a gdě se drugi ukazati ima i ukazuje, ondě je prirodni život samo pripadni a našu pozornost poglavito na sebe obratja život duhovni. U čitavoj prirodi neima drugog života do prirodnog, i samo razmniva (fantasia) pěsnikova vidi u njoj gibanje duhovno. Nu i u istoj prirodi samo nas život njezin t. j. raštjenje i plodjenje zanima. Sve drugačie to stoji s čověčanstvom. Samo se u čověčanstvu pokazuje život duhovni, i tu on osobito město zauzimlje. Po tome život duhovni ako upadne u prirodni i tělovni, malu cěnu zaslužuje, pače gdě on u svoj svojoj sili stupi, i život duhovni potire i tlači, takav nam se život posve odurava i protivi. Čověčanstvu je drugi život naměnjen; a to je život duhovni, koj

uprav zato, što je naměnjen samo čověčanstvu, čověčanskim ga životom nazvati možemo, kao što se doista i naziva.

U čemu dakle stoji život duhovni, život ljudski čověčanstva? U svemu onom, što duh stvara, što u njemu korěn i početak ima. Stoji dakle u věrozakonu, umětnostih, zakonih, redu dàržavnom itd. I budući da je duh od Boga, i u čověka kao čověka onaj temelj, koj ga nad sva ostala stvorenja daleko uzvišuje, zato ga gospodarom od sebe i světa čini. I život je taj od prirodnog većji, uzvišeniji, čověčanstva dostojniji i pristojniji. Život prirodni i u čověka i u životinje jednaki je. I životinja baš kao i čověk jede, pije, spava, hodi, plodi se itd. Prirodni ele život čověka jošte je zvěrski, nizki, od onoga t. j. duhovnoga života mnogo prostii i š njim sravniti se nemogući. Ima narodah, koji u ovom višjem životu, u pravom životu ljudskom udioničtva niti su imali, niti imaju. Narode te nazivamo surove i barbarske. Ovakovi narodi nahode se u stanju dětinskom, te su s nedostatka duhovnog života kao i děca osvojeni prirodnim životom. Svakolika i svagdašnja njihova briga vàrti se okó těla, ili ako baš u lěnosti i ne gnjiju, a oni se s drugimi narodi potiču i biju. Da u tih narodah jošte nije věre (kakve im drago, ma i poganske), nebi na sebi osim ljudske prilike ništa čověčjeg imali. Ali dosada nije se još našao narod bez kakve takve věre. A u ovoj věri je za cělo sačuvana iskrica duhovnosti i u najsurovijih i najzapuštenijih narodih. Tim pokazuju narodi ovi pobočno město od ljudskoga života. U ostalom sasvim su zanemareni i zapušteni. Iz tog uzroka, što u prirodnom životu ovakovi narodi gnjiju, vlada u njih věčna jednoobraznost života, jerbo u tělovnom životu, kaogod i u prirodi, sve se jedno te jedno sbiva: ljudi se radjaju, živu, umiru, pa opet

radjaju, odhranjuju i vratjaju onamo, odkud su i došli. Ili ako se kakva proměna u životu takovih narodah i pojavi, to nebiva s njihove volje, već na silu prirode. Na priměr: narod se seli s jednog města na drugo; a zašto? jerbo mu ondě ili hrane nestaje, ili ga drugi jači napadne itd. Izključena je dakle iz života ovakovih narodah vlastita i slobodna volja, i uprav zato ovakovi narodi u historiji města neimaju, budući u historiju spadaju děla i čini t. j. plodovi slobodne i vlastite volje. Ovakovi narodi mogu se samo opisati, ali o njima što pripovědati t. j. njihovu historiju spisati nije moguće. Nemogu oni imati historije s uzroka onoga, s kojega ju niti priroda neima, već samo prirodopis, gdě se život njeni (prirode) svagda jednoličan i bezvoljan izpisuje.*) Narodah takovih ima i sada u Asiji, a osobito u Americi, Africi dosta. Ogromne ove tri strane světa (u Africi izuzimajući sěverne i sěvero-istočne krajeve) jesu zemlje nehistoričke, zemlje od višjeg života ljudskog puste. I u Americi život većji, historički tek je u novija vrěmena započeo, a prě toga bilo je kao i u Africi sve divje i pusto. Asija zemlja je podosta historička, ali je ima i dosta, gdě još nikakakvo većje nije zasvětilo usiljavanje ljudsko. Zato takove nehistoričke zemlje, budući da u njih nikakva znaka duhu neima — duhu za čověčanstvo zauzetom, duhu štovanjem za svako višje usiljavanje ljudsko razigranom — niti ikoga za sobom neprivlače, osim ljubiteljah i izpitateljah prirode i prirodnosti. *Chateaubriand* tužio je za Amerikom samo radi njene očarujuće krasne prirode, slavio

*) »Historia naturalis« rěč je sasvim nevaljana i nespretna, i morala bi da se imenuje »descriptio naturae«, kao što to već i Němci svoje »Naturgeschichte« zaměnjuju sa »Naturbeschreibung«. Mi imamo dobru rěč »prirodopis«.
Primětba pisaoca.

ju samo radi njene prostrane samoće; i došavši k njoj prisluškivao je s otajnostju sàrdca šapat větrovah duvajućih po pustinjah i gorah ogromnih, i obimao starodavne hrastove prabàrdah indianskih. Nu putnik na iztoku svlačio je obuću i skidao kapu pred městom svetim, da bi mu štovanje svoje izkazao, i da nebi na zemlju svetu nepristojno stupio.*) Narodi nehistorički, budući da se nisu k višjem životu ljudskom uzdigli, nu samo se s tělovnim spleli, ne samo što nisu kadri sebe samostalne odàržati, već niti su u stanju opirati se dugo prosvětjenijim i jačim od sebe narodom, već ginu i samo im se imena spominju, kao da su snage živoine i sasvim lišeni bili. Slabo je tělo kad se počne měriti s duhom. Slab je život tělovni naproti duhovnomu. Zato i takovi narodi, kad se sukobe s narodom duhovno jačim, sad nestaju i ginu, a sad ponižavaju se i pokoravaju. Tako indianski narodići u Americi dali su se sasvim podjarmiti, uništiti i oderati od Europejacah. Duh je europejski oplěvio (otrěbio) mnoge od njih, kao jaki větar slabu goru. Ista je sudbina postigla i narode u Australiji, i dugo neće biti, pa će narodići sviuh onih otokah pasti pod vlast europejsku. Arapi afrikanski sasvim osvojeni od tělovnog života, sami se hvatati daju Europejcim, te niti toliko sàrdca neimaju, da se odapru gnjusnomu svojeprodajstvu. Već što više, sami sebe medjusobno hvatajući, ruku pružaju svome robstvu. Čim narod koj niže stoji, čim je dublje zagreznuo u život tělovni, tim manju osětja prama sebi važnost, tim lak-

*) S toga samog uzroka neima ništa, što bi nas na polju i na selu zanimati moglo, izvan ako tražimo tišinu ili utěhu u naravnoj krasoti. Ali nas zanima svako ono město, gdě se nalaze znaci i biljege višjeg kakvog usiljavanja ljudskog, gdě se bio kakav za narode važan bojak, ili gdě kakav počiva slavan muž. Zanimaju nas ta města, što su se tuda radi kretali, tàrli ili natěcali golemi duhovi. *Primětba pisaoca.*

še daje sa sobom titrati se i razvlačiti, isto onako kao čověk kad u blato tělovnog života zagazi, izgubi svu ljudsku prama sebi važnost, i lahko se daje na sve upotrěbiti, lahko mu je za užitak svoj i dušu i tělo prodati. Narodi asijatski, pri svem što je někad oganj višjeg života u njih gorio, sad su sasvim klonuli, jerbo onaj isti oganj, istom i pàrva žižka višjeg života, davno se medju njimi ugasila, te se oni opet suhàrvaše (ustàrmoglaviše) u svukoliko tělovnost. Zato su narodi ti i prinudjeni bili poniziti se duhu europejskomu i njegovo pripoznati gospodstvo. Nu gdě još ovo politički nije izvedeno, hoće se do mala sbiti. Često se narodi asijatski bune i dižu proti Englezom, ali sve zaludu, jer u město da pobědu odàrže, sami uvěk pobědjeni ostaju. Zaludu se okamenjeni Kitaj (China) ogromnim zidom naproti Mongolom ogradjivaše; zaludu navěk inostrane od sebe otiskivaše i otiskuje; zaludu se od tudjinacah, prihodnikah tàrzao, sve je to zaludu, i on je već kraknuo i njegova je okamenjenost popucala, a kroz pukotine navalice tiska se tudjinstvo, koje će okamenjenu tu masu jednom, kad mu vrěme dodje, k životu privesti. Persianska davno već trune, a danas jedva doznajemo, da se još kretje. Da u kratko velimo: Asijatski je světuvehnuo; život njegov tako rekuć sasvim se stělesio. I to je uzrok, što više samostalan ostati nemože. Vidimo dakle slabomoćnost i nevolju tělovnoga života naproti duhovnomu; vidimo nejakost narodah stělešnjenih naproti narodom, višim duhovnim životom uznešenim. Istina ova tvàrdo stoji i za one narode, koji, ako i jesu něšto većim životom nadahnuti, još se po tělovnom životu vuku. I ovi su preslabi, da bi se opreti mogli duhovno jačim i prosvětjenijim narodom. To svědoči čitava historija narodah europejskih. Odtud slědi, da kaogod što u rečenih stranah světa spomenuti nehi-

storički narodi u historiju nespadaju, tako isto u historiju nespadaju ni pàrvi početci istom počinjajućih političkih narodah. Njihov život u tom početku biaše dětinski, a što děca u dětinstvu za velika děla dàrže, ono još nisu čini historički. Ne, neima tu još slobodne volje; neima činah historičkih, pa zato ni historije. I několicina velikih muževah sa svojim dětinskim i mladjahnim životom ne čine još historiju naroda. Jošte tu neima višjega, čistjega ljudskoga života; još neima historije; jošte nedostaje ono veliko upinjanje za istiniti život ljudski, za čověčanstvo. I budući da samo onakav život pristoji čověčanstvu, koj nas u jezgri našoj oživljuje i dělovnimi čini, puki dakle tělovni život naproti duhovnomu može se nazvati punim pravom i naziva se smàrt, zašto u takovom stanju sve ono, što čověka čověkom čini, u njemu truhne i čami, a samo prostačka strana njegovog bitja živari.

Drugi ima dakle temelj, na kom duh čověčanski dozrěva, a ovaj je na polju duha, gdě narodi duhom posluju i děluju. Na tom polju prima se ljudskog sàrca věrozakon, cvětaju umětnosti, razvijaju se znanosti, koje stvari u družtveni i dàržavni život narodah tako zasěcaju, da se isti život u neprestano bolji, čověčniji i savàršeniji pretvara, pače i narodom, koji se ovog života dàrže, uvěk lěpši svanjivaju i zadovoljniji dani. I budući da je duha carstvo bezkonačno, a čověčanstvo, prisvojavajući si pravi život, neizměrno truditi se ima, zato i nevidjaš tu ono màrtvo stajanje, kao što ga vidjaš kod tělovnog života, već neprestano poticanje k naprědku, s njime ali i veliki i neumorni posao. Poradi toga, što se u duhovnom životu misli i volja miču slobodno, što čověk sam po svojoj naravi kretje se i děluje, što se u svojoj duši sasvim složan osětja, viditi je u ovom stanju narodah velike čine i tvaranja. Tu izključivo nailazimo na ono

věčno razvijanje, ili ono što zovemo »historija.« Ovdě prirodnost pàrvenstvo i prevagu svoju gubi, a zanimanje ljudsko preteže vlastita volja, iz koje se radjaju děla, koja svakog čověka i naroda misli za sobom potežu, dočim ona děla, koja po prirodjenom samo nagonu bivaju, pravu cěnu gube, te se po pravici ni nemogu imenovati děla, već samo čisti i goli dogadjaji. U historiju dakle spadaju oni samo narodi, koji su se odlikovali na polju duhovnom, na polju věrozakona, umětnostih, naukah; koji su šta doprineli k savàršenstvu dàržavnog i družtvenog života; koji su se u svojih dàržavah za te stvari zauzimali, iliti drugim rěčima, koji su život narodah sve to više i više privodili k čověčnosti. Život, děla i tvori tih narodah čine historiju; oni su ona càrvena nit, kojom se kroz narode vlastiti život čověčanstva proteže i naznačuje. Kod takovih narodah živilo je čověčanstvo svoj život. Zato se i život tih narodah neizměrno tiče i čověka i naroda svakog, koi k čověčanstvu pristupiti, i u njemu život děliti želi, pače i svakog svěstnog čověka sàrdce i misao obuzima i uzdiže. Život, děla ili čini takovih narodah jesu historički ili (što jedno znači) oni obsižu razvitak čověčanstva, koji je u obće za sve narode znameniti, s toga věčno u čověčanstvu živi-ne samo po iza svog věkovitog spomena, već i s toga, što sveudilj na buduće narode děluje. Život narodah (kao što već rekosmo) věčno živi, i zato ono, što se u njemu jedanput proněło i naznačilo, izgubiti se nemože, inače gubitak značilo bi uginutje, a s uginutjem njegovim uginuo bi i život naroda. Svaka pak uznešena misao živi u životu narodah; svaki plemeniti čin jest oltar u hramu historije čověčanstva. Rekli smo taki s početka, da čověka samo život veseli. Nu koliko ga više mora zanimati život naroda, s kojim je i njegov život kao čověka skopčan. Nu opet neima većeg života na světu od ljudskog, jer u njemu svaka

dobra stvar napreduje, i lěpša i plemenitija postaje. Zato je ovim životom ljudskim cělo tvorstvo uzveličeno, i svět njim oblagorodjen. Po tragu historičkog naroda ide slava; i kad narod u dělovanju svom sustane, odzivlju se odasvud spomenici narodah historičkih, koji spomenici, ako su po sebi i němi, opet govori š njih duh, koji ih je podigao, glasom prodirajućim. I ti spomenici padaju i u prah se pretvaraju, nu poslě i svaki onaj prašak podiže glas, i odzivlju se svi glasi nastupajućih narodah na slavu bivšim narodom, koji su živili životom svojim za čověčanstvo.

Narodi historički, koji (kao što rekosmo) vlastiti život čověčanstva zastupaju i sve k većoj vode čověčnosti, jesu narodi tako zvani indoeuropejski, a izmedju njih imenito Indiani, Medi, Persiani u Asiji, Egyptjani u Africi; Kelti, Gàrci, Rimljani, Germani, Litvani i Slavjani u Europi. Svi ovi narodi pripadaju jednom plemenu, i jesu, kao što pred ostalimi narodi stoje, cvět i kruna roda čověčanskog. Sve gotovo, što se u světu krasna i velika sbilo, od njih je proizteklo. Ostali narodi to samo prisvajaju, i prěko njihovog (tako rekuć) mosta k lěpšoj družini ljudskog života prelaze. Ne u jedanput, već po redu jedan za drugim stupaju k dělu narodi ovi, od kojih kad se jedan umori, drugi na město stupi i zaměnivši ga gospodarstvom upravlja. Podalje izza ovih narodah stoje narodi tako zvanog plemena semitičkog, kojemu spadaju starodavni Pheničani, Čivuti i Arapi. Neimaju oni toliko zasluge za napredak světa, koliko imaju narodi indoeuropejski. Medjutime ne može se ni njima odreći mnoga znatna zasluga spadajuća k naprědku života ljudskog. Pheničani su po svoj prilici uslěd pronadjenih hyerogliphah iznašli pismo, za koje se priča, da je Kadmo, zemljak njihov, donio u Gàrčku. Oni su takodjer pàrvi upotrěbljavali brojne znakove, i mnoge

druge proiznašli stvari. A opet što je jedanput Phe-ničanom poznato bilo, nije moglo dugo sakriveno o-stati, dàrzoviti bo pomorci ovi na sve krajeve širokog mora dopiruéi, od udaljenih su narodah robe kupovali, za koje su na proměnu davali svoje ručne proizvode, kojima su i iznašastja svoja narodom predavali. Čivuti već nisu bili onog domišljavog i poduzetnog duha kao što njihovi srodnici Pheničani, nego su bili jako pobožni i bogobojazljivi, kao što to s cělim svojim životom zasvědočavaju. U utrobi ovog naroda i ponajviše na njegovom temelju proizniklo je najveće dobro světa t. j. zakon hristianski, sprama kojeg sile svaka umětnost i dělo čověčje gubi se i u-maljava. Svi sadašnji narodi, koji su do čega došli, jesu pitomci hristianstva ili pod njegovim krilom i u-ticanjem, ili njogevom rukom vodjeni. Jedini samo o-naj narod, iz kojeg je on utrobe proizišao, odrekao se je njega, i nipošto ga priznati nije htio; pa zato je i ostao, što se historičkog razvitka hristianskog tiče, bez svake zasluge, pače i za svoju upornost zasluženu je platju našao. Arapi nisu bili samo za svojim muhamedanstvom zanešeni vojnici, niti samo o-svojitelji narodah i zemaljah, nego oni su se i većim stvarma zanimali, poslujući u znanostih, naucih i umětnostih. U Španjolskoj 10. věka za vrěme kaliva Elhakema cvětahu nauke i umětnosti. U njegovom dvoru a po njemu i po dvorih ostalih arapskih poglavarah stěcaše se učeni i umětnici, gdě su za svoje plodove velike dobivali nagrade. Sve gotovo, što je iole u-glednije bilo, zanimavalo se naucim i umětnostim, i ova je težnja do toga narasla, da se je za ono vrěme u Španjolskoj do 70 velikih knjižnicah i 17 visokih učionicah brojalo. Svakom je poznato, kolika je zasluga Arapah glede na računstvo, zvězdoslovje, zemljopis i historiju. Izvan dviuh ovih plemenah uticali su tako-

djer na sudbinu světa i narodi plemena sěverskoga, imenito narodi tatarski, čudski i mongolski, ako i ne na način Arapah, koji su pokoljenju našem u razvitju njegovom pomagali, nego posve mechaničkim načinom, t. j. oni su narode ove (europejske), bijući se š njimi, koje prěčili, koje od màrtvila, u koje bi ugrezli bili, svojim nasàrtanjem i razoravanjem odvraćali i čuvali. Kaogod skakavci po njivah, navaljivali bi ti divjaci na narode europejske, i što bi god rukom domašili, proždirali bi. Ta nisu li toliko putah Mongoli i srodni njihovi Europu poplavili? nisu li Turci kroz njù tiskali se, spuštajući se na krasna helěnska polja, na kojih je starodavni duh Helěnah do duše već uvehnuo bio? Historija nezna o njima drugo kazati, nego da su robili, zemlje pustošili, kàrv prolivali, ubijali i nad ženskim osobito spolom svoju zvěrsku ćud izlivali. I doista opaziti je u ovih narodah zvěrsku ćud, koja najvoli po kàrvi i tělu valjati se. Strašna bujica tih narodah udarila je doista na narode europejske, ali je ipak najposlě krěpost i sila duhovna ovu surovu jakost nadjačila. Pače i sve napasti, bile kako užasne i težke, ne mogoše utamaniti narode europejske, koji su surove ove Asijate opet najposlě pobili ili u Asiju svratili. Narodi ti jesu oni pravi Titani, koji su se podigli proti duhovnoj sili Jova (Jupitra), carujućeg na Olympu. Nu kaogod što je Jove sa svojimi silnimi gromovi one buntare u tartar protěrao i sunovratio, tako su i narodi europejski prevagom duha okrutne ove běsove poutamanili, i u asiatske opet pustoljine prognali. Leže oni sada na miru ondě, pokoravajući se većinom onim, na koje su se usudili bili prě toga navaljivati i uznemiravati ih.

Ako dakle surova ta napadanja izuzmemo i tek kao pripadnost u historiji smatramo, to nam ostaju još narodi plemena semitičkog i indoeuropejskog. Ta

dva plemena sačinjavaju pravu i vlastitu historiju čověčanstva. Kroz njih se (kao što rekosmo) proteže nit razvijanja ljudskog. Narodom ovih plemenah imamo za sve zahvaliti, što nam je u životu ljudskom doteklo. Ovi narodi su jedini, koji uredno ustrojene dàržave imaju, bez kojih se historija niti pomisliti ne može. Děla njihova děla su obćenita, čověčanska. Nu netrěba ovo na krivo razuměti t. j. kao da su ti narodi i osim dàržavah svojih za druge starali se, njih k sebi privlačili, i njima svoja davali svojstva, red, zakone, nauke itd., nego narodi ti sami su za sebe radili i razvijali se; a ono što je u njima bilo čisto čověčansko, sámo je k drugima put sebi prokàrčilo i kod njih se udomilo. A to se na mnogo različni način dogadjalo. Evo několiko priměrah iz historije, kako se taj prenos sbivao! Rimljani se stopàrv onda upoznaše s gàrčkim životom, s njihovimi znanostmi, umětnostmi, kad su već zavladali bili zemljom Gàrkah. A Rimljani opet sami, kamo god dopirahu, pod pobědonosnim svojim mačem u zemlje osvojene uvodjahu i svoje zavode i zakone, koje su prie toga sámi od Gàrkah dobivali. Potonje slikarstvo gàrčko, koje se u bizantinskom càrstvu razvilo, preněli su zapadni kàrstonosci, Carigradom zavladavši, na zapad, a ono najprě u Italiu. Germani nuz ratovanje razširivali su hristianski zakon medju narode nadvladane. Slavjani su sami u Carigrad šiljali po učitelie hristianstva i prevoditelje svetog pisma. Takovim dakle načinom sve, što se god u čověčanstvu krasnog i izvàrstnog nalazi, samo se od sebe razširuje, pa zato nijedan narod, imajući što u sebi veleznatnoga, neima niti može samo za sebe imati, nego postaje obće blago sviuh onih narodah, koji postanu dionici višjeg života ljudskog.

Rekli smo, da narodi historički redom i jedan za drugim do gospodarstva stižu i skupnim upravljaju imuć-

tvom, i sve što ovo imućtvo i primaju, jedan od drugoga. Narod, koj je tečajem historije za takvog gospodara izabran, gledė na život ljudski mora da stoji poviše sviuh ostalih narodah t. j. mora da se nalazi život njegov u podpunom razvijanju i najjačem kretanju. Takov narod dolazi s osobitim nalogom k drugim, i od sviuh pozornost i oči na sebe obratja. Stoji on tada na najvišjem vàrhuncu života ljudskog. On je kao sunce, okó kojeg se obàrtju svi ostali narodi kao zvězde prave i zabludjene, světlost i toplinu od njega primajući. S ovog vàrhunca nitko ga živi sbaciti ni oboriti nemože, dokle se god život njegov na putu velikih dělah i živog, krěpkog razvitka nalazi; jerbo tada u njemu najveći plamen bukti za samostalnim životom, koj plamen druge narode ni iz daleka onako zdravo neobuzimlje. Zaludu su miliuni Persianacah na Gàrčku navaljivali, da ovaj punodušni narod sprěče i obustave u razvitku krasnog dělovanja, jerbo izbrani sinovi junačkog i za slobodom gorećeg naroda gàrčkog polomiše, razbiše i razpàršaše sve nebrojene njihove čete. Zaludu je Hanibal na vratima Rima kucao; a Galli zaludu su zarobili Rim poubijajući patricie (starěšine); Rim za to nije duhom klonuo, nego je našao način, kojim je surove te barbare razbio i protěrao. Ali kako je lasno poslě bilo ova dva naroda savladati, čim je u Helladi i Rimu bila izčezla oduševljenost (uzhitjenost) za život gàrčki i rimski. Ovi priměri veliki posvědočavaju i potvàrdjuju istinu našu, da samo život višjim oduševljenjem obuzet obstati i procvětati može u pàrkos svakoj zaprěci, a da gine, kao i čověk, čim ga taj plamen oduševljenja, život njegov, ostavi. Nitko nije mogao zaustaviti oduševljenost onu, koja je hristianstvo navěštjivala i razširivala; nikakve ga udušiti muke i progonstva Decieva i drugih rimskih vladarah. Sve je to ono pretàrpilo i uzdàr-

žalo. Potišteni i porugani duh hristianstva proletio je kroz sve bure, odàržao se onako, kao što se odàržati i morao. On je najveći bio dobročinitelj světa, ako ga ljudi i nisu mogli lahko dokučiti. I gle! čověčanstvo nikada sebe nije zapustilo, kao što nije ni moglo zapustit se. Nikakva sila světa nije kadra njegov tečaj i razvitak zapréčiti; jerbo on svagda nalazi branitelje svoje, koji se za njegovo dobro zauzimaju, sebe kad je od potrěbe s najvećim oduševljenjem žàrtvujući. Oni koji mu u tom smetaju, samo mu pomoći pružaju, dočim razpaljuju one, koji su se sbog njega u plemenitu borbu upustili. I tako oružje protivnikah služi uvěk na obranu onim, koji se bore za napredak i savàršenstvo života ljudskog. Čim ali narod koji duhom svojim slabiti i iznemagati počne, odmah se oči drugih malo po malo odvratjaju od njega i na onu se okretju stranu, s koje se opet nova světlost radjati počinje. Historija dakle ide uzastopce za životom narodah, svako razvitje dalje naprěduje, pa tako i život ljudski tim se razvijanjem poboljšava i usavàršava. Poboljšavanje i usavàršavanje ljudskog života išlo je svagda s onimi narodi, koji u historiju spadaju, i koje smo već gore napomenuli. Narodi, koji nisu dělovali na historiju, pa tako ni na poboljšanje ni na usavàršenje života ljudskog, narodi ti nisu nikakva světu dobra učinili, i spodobni su udom porodice, kojoj oni nikakvu korist ne prinose, nego sve od nje čekaju. Pa opet jedina radinost i zasluga za obće dobro prinosi čast i poštenje, samo se ona usadjuje u uspomeni i zahvalnosti potomstva. I zato su samo ti narodi kod drugih věčno i slavno ime stekli, ti samo u uspomeni čověčanskoj zadàržali se, koji su život ljudski svojim životom uzvišavali, sobom ga dalje vodili, i priměrom tim put drugim pokazivali. Visoko cěne krasni narod helěnskî, i zahvalnost prama njemu

tako je duboko u sàrdca narodah usadjena, da su europejski narodi i poslě, kad je on ugnjeten od Turakah počeo boj biti za slobodu, njega se sàrdačno primili, i čitave mu gomile i čete u pomoć naproti barbarom šiljali. Gdě je taj, koj nije sa štovanjem i začudjenjem gledao s potomstva na rimski narod, u koga je gvozdena vladala volja, i koj u redu s drugimi narodi, glavom i slavom nadvišavajući sve ostale narode, jedan je narod za drugim sebi pokoravao, i svoj život po volji i na ove narode (romanske) prenosio, k tome još kroz mnoge věkove slobodu u svom njedru podgrěvao, kao děvice Vestalke věčni svoj oganj? Nitko zaista bez velikog štovanja nepogledá na narod francuzki, koj je premnogo za povišenje i savàršenstvo života ljudskog učinio, i svojimi čini zahvalnost kod ostalih narodah stekao. Očevidni ovog štovanja znak obćenito je razprostranjenje jezika i književnosti vitežkog tog naroda medju narode prosvětjenije, koji su već oddavna na njega i svaki njegov ponicaj motriti naviklí. Nisu (istina je) bez zasluge za čověčanstvo ni drugi romanski narodi, a navlastito i germanski, jedan na ovom, drugi na onom polju. Samo jedan narod slavjanski, on jedini samo u Europi daleko je u ovom obziru zaostao za drugimi narodi indoeuropejskimi, a ono zaostao tako, da se u tom smislu nipošto š njimi usporediti nemože. Gàrdna je sila ovaj narod, ali duh u njemu slabo je još dosad kucao, budući uvěk skvàrčen i stišnjen medju životom tělovnim. I ovo je jedini uzrok, što on nigda u svět kao narod stupiti ni od drugih priznanje i uvažavanje zadobiti nije mogao, budući je bez svake višje zasluge u světu zaostao. Njegove dosadašnje zasluge i čini, s kojim je na druge narode dělovao, u historiji veoma uzko město zauzimaju, i lahko ih je prebrojiti. Stajahu Slavjani na vratima Europe kao straža-

ri s mačem u ruci, braneći Europu, ovaj hram izobraženosti čověčanske, od surovih barbarah, koji su od věkovah sve do sada s podjarmljenjem i upropaštjenjem na nju vrebali i zijali. Ovu su stražu čuvali Slavjani vitežki i slavno. Svekolike čorde, Europu uznemiravajuće već su razpàršene, protěrane ili potučene. No Slavjani tu su brigu gorko i skupo preplatili s nazadkom gledė na izobraženost europejsku, i nespominjući, koliko su od divjih tih čoporah obkoljivani, u razvitku života svog prěčeni bivali. Huni, Obari, Chazari i Pečenezi, Plavci i Mongoli, Mongoli pod Gostinom, u Saraju, u Astrakanu i Kazanu sunovrat popadaše od mača slavjanskog. Mač je slavjanski bio, koi je Turke od Beča odagnao i Europu od kipeće pogibelji oslobodio. Velika su to zaisto usiljavanja bila. Ali osim ovih bojnih zaslugah sva su ostala děla njihova bila slaba i neznatna, jerbo nigda nije zavladao medju Slavjani život duhovni. Pri svem tom snaži se već i taj život u narodu ovom, jerbo domišljatost i okretnost u njemu je velika, a narušitelji mira već su ukrotjeni. Snaži se (rekoh) i život duhovni prisvojavajući si sva ona dobra, koja su narodi europejski od vrěmena asiatsko-europejskog potresa od Slavjanah životu svom prisvojili i medju sobom razširili. A to je zaista pàrvi posao dosad zanemarenog naroda. Što ima zla i nevaljana u životu zapadnom, ono se i tako neće slavjanskog života primiti, makar mu se kako i koliko nametalo, nego ostat će uvěk kao lahko pero na vodi, dokle ga najposlě dubljina narodnog života sasvim neproguta.

Sve dakle, što su god narodi ovi (indoeuropejski) učinili, i u čemu taj čistoljudski život stoji, opisuje historija, nauka ljudskog života narodah. Historija dakle ima sve ono potanko razložiti i pokazati, s kakove je nizine čověčanstvo do višjeg se uzpelo stanja, koji su

to bili narodi, i kakov su dio u tom životu imali s kakovimi se zaprěkami borili; jednom rěčju: koji su narodi dělovali (duhovno) i šta su proizveli. I jedan jedini pogled kadar je uvěriti nas o gàrdnoj proměni, koja se do danas u životu ljudskom dogodila, t. j. koji su od pàrvog početka koraci do danas učinjeni. Zadatak je historije, sve to potanko razložiti i predstaviti, naročito: kakovim je načinom nižji stupaj razvitka ljudskog na višji domašio se; kako je taj čověčanski razvitak po redu prolazio kroz narode; kako je jedan narod na onom městu, na kojem je drugi prie njega zaostao, dělo svoje započinjao i produžio. — U Asii i u obće na iztoku čověk u svakom je obziru rob, bilo to u ogledu věrozakonskom, dàržavnom, družtvenom, ili domaćem. U Kitaju (Chini), Indii i Persii priziva i obožava čověk moći prirodne, klanja se i pada pred njima, rěčju: on je pravi rob prirode. U obziru dàržavnom (političkom) takodjer nije drugo nego sužanj, rob svog vladara, koi svu moć ima upravljati i gospodariti osobom i dobrom njegovim po svojoj volji. U družtvenom pako obziru razstavljaju čověka od čověka tako zvane *kaste*, u kojih je čověk već od same naravi na jedno stanje osudjen ili prikovan. Kod Indianacah nije dozvoljeno od nižje kaste čověku ni iz kuće izići, da nebi tim od veće kaste koga očima ili drugim čim pozlědio. U krugu domaćem vlada takovo isto robstvo u ovom iztočnome světu. Svaki je ukućanin rob svoga starešine, a ponajveća robkinja jest žena. Uzimajući sve to u sravnjivanje i u istom čivutskom světu vlada još stroga i robska odanost, i tu još čověk na zemlju padajući pred Bogom puzi, i vladaru konačno se odaje. U Gàrčkoj, na zemlji europejskoj počinje tek prava sloboda u svakom obziru. Gàrci, istina svoje bogove poštuju, ali se ipak slobodnije pred njima miču, dapače dosta putih i šaljive i směšne

stvari o njima pričaju i pripovědaju. U obćinah (dàržavicah gàrčkih) ukidaju Gàrci despocie i uvode slobodni red, u komu svaki onaj slobodu uživa, koi polag obćine k njemu pripada. U družtvenom krugu vlada slobodno obćenje, isto tako i u domaćem slobodnijem duhom dišu. Istinabog, da još ni u věrozakonskom obziru prave slobode neima, nu niti je u obćini ima, jerbo ju i tu samo gradjani uživaju, koji pri svoj svojoj slobodi čitave gomile Helotah (robovah gàrčkih) oko sebe sbijaju. I žene dosta su strogo u kući odcěpljene od gospodarah t. j. muževah svojih i t. d. Od tuda se vidi, da gàrčki život, bio on ma kako krasan, za ugled prave slobode uzeti se nemože. Još više razvilo se čověčanstvo u Rimu, gdě poslě silnih i dugih ratovah zadobi věrozakon najposlě podpunu slobodu, věrozakon t. j hrištjanki, koi svako i svekoliko robstvo ukida, i nas uči duhom božjim vladati nad robom. U věrozakonskom obziru hrištjanstvo tim učenjem ukida robstvo, dočim sve ljude za sine božje proglašuje, i zato nikakova puzenja pred Bogom netàrpi, već svakomu nalaže polag volje njegove vladati se, t. j. polag volje vlastitog duha ljudskog. U dàržavnom i družtvenom obziru nalaže se, da svi u obće ljudi sebe smatraju za bližnje svoje, s kojim se medju ljude ljubav i jednakost utemeljuje. Hrištjanstvo dakle pod nikakovim imenom »kaste« netàrpi, čim u obće čověka slobodi. Pa kao što svuda, tako i u životu domaćem uvodi hrištjanstvo slobodu, jerbo uvodi jednoženstvo, a š njime i slobodno spojenje, te tako na tom temelju ženu odkupljiva, dajući joj pravo biti *i* zvati se suprugom. Istina je do duše, da još dugo poganski traju običaji, skriveni pod suncem věrozakona hrištjanskog. Istina je, da hrištjanstvo davno se u zatvorenih samo hramovih ozivlje; jerbo kao što svuda, tako se ni ovdě nemogu na jedanput proměniti sve

stare navade i običaji, već malo po malo. Pored svega toga hrištjanstvo i neosětno u životu děluje i iz hramovah malo po malo i u život prelazi. Ogromne je proměne hrištjanstvo u životu narodah već proizvelo k dobru i naprědku čitavog čověčanstva, koje samo ćorav uviditi i pripoznati kadar nije.

Ovo naprědovanje historije, ovo preobražavanje života narodah, smatrajući ga s višjeg gledišta hrištjanskog, s kojega se zrake prosipaju na sto hiljadah stranah, ovo (rekoh) naprědovanje historije naprěduje jednako, i naprědovat će dok bude světa i věka. Narodi, koji su po ovoj stazi već hodili, jesu poglavito narodi romanski i germanski, pod kojim je u životu istinabog one prave gàrčke harmonije nestalo, nu koja ipak nije iz světa za navěk izčezla. Mnogi našeg vrěmena sa žalostju gledaju na onaj věk. Pored svega toga silu smo opet drugih dobarah na město onoga pribavili i stekli. Bez naprědka i zadovoljavanja nije nigda svět bio. I tako vrěmena sve bolja i bolja k nam se vratjaju. Izza narodah već spomenutih po geographičkom položaju slědi narod slavjanski. I zato koi poznaje tečaj duha u obće, i poznaje ga posebno u onih narodah (germanskih i romanskih), taj će i o njemu (narodu slavjanskom) znati štogod duhovno zagudnuti i probesediti. Da budića historia od njega něšto očekiva, o tom već svaka sumnja prestaje.

Ljudi često govore: »Ej stara vrěmena, vi zlatna i blažena vrěmena! gdě ste sad? Sada u světu samo zlo vlada!« Izrěčbu ovu historija sasvim oprovàrgava, koja nas uči, da su od někad vrěmena uvěk gora vladala, a da u historii uvěk krasnii i zadovoljnii svanjivaju dani. Bez zla nije nikad svět ni bio; ali u dobru tvàrda stoji věra, koja se u duhn historika još u jasniju pretvara svěst.

Narodne pěsme bugarske.

Ima na iztoku pleme jedno našeg kolěna, narod jedan raztàrkan po poljih i gorah stare Moesie, Tracie, Macedonie i istog Epira, o kojem mi ovdě na zapadu neznamo gotovo ništa drugo, nego da bědni i ubogi služi cara turskog i da govori někakvo narěčje slovensko, od kojeg smo medjutim mi dosad ostali čisti kolik od arabštine ili sanskrita. Današnja bugarština za nas je knjiga zatvorena i nerazrězana. Nu znamo, koliko valja u današnje doba poznati sebe i brata i bratučeda svoga, zato nastojavamo razrězat barem jedan list te knjige, u koliko bolje uměmo, priobćujući evo několiko pěsamah pučkih naroda bugarskog iz raznih stranah njegove postojbine. Nu pàrvo nego ih redimice pometjemo u knjigu ovu, trěba da progovorimo i o tom, što se dosad uradilo gledě tog posla *).

Koliko ja znam, najpàrvi trag narodnim pěsmam bugarskim nalazi se u rukopisu jednom od XIV. věka, iz kojeg je *Šafarik* za svoj »Narodopis slovanský« (Zl. Prag 1842 str. 160) prepisao dvà komada. Poslě tek u našem věku nalazimo opet do dva tri komada u Vukovoj »Pjesmarici srbskoj« (Beč 1814—1815). Izza osam godinah poslě toga pojavi se opet *Vuk*, a to s obilatiom sbirkom narodnih pěsamah bugarskih, izdajući na svět knjigu »Dodàtak k Sanktpeterburskim sravniteljnim rječnicima sviju jezika i narječija s osobitim ogledima bugarskog jezika (Beč 1822 4. str. 54). U toj knjizi, uz kratak sravniteljan rěčnik i uz dva izlomka iz svetog evangjelja na prostom narěčju bugar-

*) Obširni pregled sviuh sbirkah pěsamah narodnih pukovah ilirskih podat ćemo štiocem našim u sgodnie vrěme.

skom, ima i 27 komadah i komadićah narodnih pučkih pěsamah na istom jeziku, te zajedno i kratka jedna razprava o jeziku bugarskom, doista najbolji i najčištji posao, što (polag moga znanja) imamo do danas o toj stvari. A sad opet dvadeset godinah izza Vukovog »Dodatka« izadje od rodjenog někog Bugarina knjižica jedna u Pešti (»Bòlgarski narodni pěsni i poslovici, sòbra *Ivan A. Bogojev.* Knižka I.« 16. str. 63). Knjižica ta u sebi sadàržaje 12 podugačkih pěsamah i do preko 200 poslovicah. Velika šteta što se nezna iz kojih su stranah te stvari (čini se po jeziku da su skupljene u krajevih izmedju Dunava i Balkana). A eto ti sve, što se dosad tiskalo, što ja znam Čitao sam po knjigah i časopisah, da ima sbirkih takovih i od archimandrita *Neofita* (pàrvog rodoljuba bugarskog), od g. *Aprilova* (poznatog izdavatelja Denice bòlgarske u Odessi) i někakovog *Stojanovića*, samih rodjenih Bugarah. Osim njih kùpila su u naše doba i dva ruska profesora narodne pěsme i poslovice bugarske, g. *Izmail Sreznjevski* (Charkovski) i g. *Viktor Grigorjević* (Kazanski). G. Grigorjević obašo je zemlju bugarsku uzduž i poprěko od Carigrada pa do medjašah arbanaskih, od Solunagrada pa do bělog Dunava, i skupljajući sgradu za slovar i slovnicu bugarsku nagàrnuo i silu božju narodnih pěsamah. Ima ih na broju do 200 komadah, i sva je prilika, te je ta sbirka najbogatia i najznamenitia, što ih dosad imamo. Došavši g. Grigorjević prošaste jeseni u Zagreb, da tu několiko danah odpočine od trudna svog puta, poněšto se razboli, te mi za svoje bolesti ponudi několiko rukopisah bugarskih svojih sbirkah s dozvoljenjem, da si za svoju potrěbu štogod prepišem. I tu ja prepišem i sastavim u hitnji do 60 većih manjih komadah narodnih pěsamah. I eto ti věrni i obširni razlog o izvoru ovih narodnih pèsamah bugarskih.

Budući da kod nas i izmedju istih književnikah ima težko dva tri čověka, što bi znali kakov je taj bugarski jezik, nastojit ću pobilježit glavne njegove znake ili osobine, u koliko sam dosad naučiti mogo, ostavljajući kratak pregled formah slovničnih za drugu koju knjigu Kola.

Razgodiše i odlučiše već učeni sudie slovenskog jezika, da su pàrva dva apostola càrkve slovensko-kàrštjanske pisala svete svoje knjige slovom bugarskim prozvanim zaonda još prastarim imenom *slovenskim*, i (sva je prilika) narěčjem maćedonskim. Nu vàrlo ćeš se začuditi, ako danas uzporediš najstarie rukopise bugarske sa sadašnjom živućom bugarštinom. Kolike ti tu neima proměne i razlike! Dočim u starini nalaziš veliko bogatstvo formah, opazit ćeš u današnjoj bugarštini kukavno siromaštvo osobito gledè na sklanjanja. — Dočim u starinskom jeziku neima još gotovo ni traga tudjim rěčma, današnji ti je pučki govor silom svakovàrstnih inostranih rěčih (turskih, karavlaških, gàrčkih, arbanaskih) izšaran kao prosjačka kabanica raznovàrstnim kàrpama. — Isto razměrje ima i gledè na sklad rěčih, gotovo sve sama kàrpež. U staroj bugarštini nalazimo u sklanjanju i sprezanju tri broja; u današnjoj se dvobrojnik malo ne listom izgubio. — Isto tako omalio se broj padežah od sedam na dva (na imeniteljni i zvateljni), pa se nedostatak taj u govoru kàrpi kojekako predlozima. — Imena pridavna (adjectiva) imaju danas samo brojeve bez ikakovog sklanjanja (samo u pěsmah grěši se kadkada proti tim pravilam). — Čudan ti je način, kojim danas Bugari sravnuju i uzvisuju imena pridavna. Oni ti naime ostavljaju ime pridavno u formi neproměnjenoj pàrvog stupnja, pa čineći drugi stupaj (comparativ) metju pred ime rěčcu *po*, a za tretji stupaj (superlativ) rěčcu *naj*, n. p. kažu *podobri* (m. *bolji*), a *najdobri* (m. *najbolji*) itd. To isto

rade i kod imenah samostavnih, n. p. *bašta je junak, sino pojunak, a brata najjunak*, t. j. *otac je junak, sin bolji junak, a brat najbolji junak* itd. — Ta ista sirotinja sklanjanja uvukla ti se i u městoimena (pronomina) sa formom pridavnih. Samo jedina imena osobna (personalia) sklanjaju se podpunie nu opet osakatjeno, n. p. kaže se *pri nego* (m. *pri nem*), *sos nego* (m. *sos nim*), *sos nas* (m. *sos nami*), *sos nih* (m. *sos nimi*) itd. Městoimena posědna (possessiva) *moj, tvoj, njegov, njen, naš, vaš, njihov, svoj* danas Bugari slabo upotrěbljavaju, nego uměsto njih metju okratjenu formu dateljnog padeža městoimenah osobnih n. p. *vidih sino mu, pridvorih sestru si, uteče konj mi, pratih brata vi* itd. uměsto: *vidih negovo sin, pridvorih svojata sestra, uteče negovo konj, pratih vaše brat* itd. — Glagolji današnje bugarštine imaju doduše još pobogato sprezanje, nu izgubio im se način neopredėljen (infinitiv), te se i za njega kȧrpi kojekako, n. p. *nemoj da radiš* (m. *nemoj raditi*), *az štę**) *idem* (m. *az štę isti* (*iti*), *one je došal da ruča* (m. *one je došal ručati*), itd. Isto tako izčezla je i stara obilatost pričastjah (particip), te živu danas još cigla tri pričastja, 1. sadašnjeg vrěmena dělujućeg načina na *šti* ili *ći*, 2. prošastog vrěmena děl. načina na *al* (*el*), i 3. pričastje proš. vrěmena tárpećeg načina na *an* i *en*. — Druga osobina sadašnje bugarštine jest članica (articul), koja se imenam samostavnim, pridavnim i městoimenam sa formom pridavnih dodaje ostraga (kao u karavlaškom, arnautskom, arabskom i skandinavskom) te je u spolovih i brojevih vȧrlo različna,

---

*) Ovaj *štę* (na zapadu kaže se tamo *ćę* amo *ćą*) nespreza se ni za osobu ni za broj nijedan, već ostaje jednako neproměnjen, pa se spreza glagolj, što bi imao stati u načinu neopreděljenome, n. p. spreza se buduće vrėme evo ovako: *šte idem*, *šte ideš*, *šte idet*, *šte ideme*, *šte idete*, *šte ideją* (t. j. *it ću, it ćeš, it će, it ćemo, it ćete, it će*).

osobito u mužkom spolu jednobrojnika. Nu opet trěba pri tom zapamtiti to, da kad imena samostavna imaju uza se ime pridavno ili koje městoime sa formom pridavnog, članica ti se nastavlja na onu rěč, koja stoji pàrva, a to je svagda gotovo pridavna. Članica ta (kako rekosmo) mnogolična je za imena mužkog spola u jednobrojniku; sad se metje *a*, n. p. *brata* (brat), *grada* (grad); sad *e* n. p. *care* (car), *pisare* (pisar), *govedare* (govedar); a sad *o*, n. p. *sino* (sin), *lebo* (hlěb) itd. Imena pridavna mužkog spola imaju svagda ili *a*, n. p. *počtenia kupec*, ili *o* n. p. *dobrio i madrio car*, *svetio čovek*, ili samostavna i pridavna město toga primaju *ot* n. p. *lebot*, *čovekot*, *carot*, *pisarot*, *bratot*, *dobriot*, *svetiot* itd. Za ženski spol jednobrojnika imadu i samostavna i pridavna *ta* n. p. *ženata*, *majkata*, *rečta*, *slastta* (isto onako i mužka na *a* n. p. *vojvodata*, *slugata*), *dobrata žena*, *hubavata mome*. Za srědnji spol metje se svagda *to* n. p. *'tirkaloto*, *seloto*, *sirceto*, *sunceto*, *našeto selo*, *dobroto vino*, *hubavoto momiče* itd. Za višebrojnik i mužkog i ženskog spola samostavna i pridavna imena primaju članicu *te*, a imena srědnjeg spola *ta* n. p. *čovecite*, *carite*, *kupcite*, *ženite*, *babite*, *rečite*, *selata*, *tirkalata*, *kučetata*, *moreta*, *poleta* itd. (Što se kaže *robeto*, *konjeto*, *mažeto*, *sinoveto*, *kumoveto*, čini se te ima razlog svoj u tom, što po formi kao *collectiva* stoje imena ova u jednobrojniku srědnjeg spola, imajući samo znamenovanje višebrojno.)

Ovo su glavne osobine duha i slovnice današnje bugarštine. Mogo sam jošte koješta pobilježiti ovdě o toj stvari, nu za sada neima tomu města. Komu se hoće prevratjati knjigah, te mu je do toga stalo, da se pobliže pobrati s divnim tim naréčjem slovenskim, njemu neima ine pomoći (ako neće putovati za Dunavo i Balkan), nego da se pomogne kao što sam se pomogo i ja, pa uzme preda se one *Vukov dodatak* i *Šafa-*

rikov Narodopis, te šta Bog da. Ja se s težkom mukom dočepah jedne slovnice bugarske (»Grammatika Slaveno-Bolgarska, ot *Christaki Dupničanina*, Budim 1836«) i dviuh drugih knjigah sadašnjih spisateljah bugarskih. Nu na žalost moju uviděh, da današnji književnici bugarski izvàrtju i kvare prirodjeni svoj jezik, kaogod doskora i sàrbski, amo tamo i pogore.

Nu sada još několiko za iste ove pěsme. Ja sam dosad vidio samo jedno živo Bugare, a kamo li da sam čuo pěvati bugarski, nego sam pěsme te izvadio iz poštenih knjigah, ili primio na dar iz poštenih rukuh. Zato ni neznam mnogo prosboriti o duhu njihovog měrila (rythma) ili načinu pěvanja. Svakako mi se vidi za čudo, kad ih pogledam, kakovih su nejednakih redakah, na oči koje predugih koje prekratkih. Činit će ti se to pogrěšno, nu kad pomisliš, koli raznoličan i opet s druge strane srodan duh je pukovah slovenskih, možeš se umirit. Tu istu nejednakost redakah nalazimo i kod narodnih pěsamah ruskih i krajnskih (možebiti i kod druge koje grane, nu ja zasad neznam). Krajnski pěvači, pěvajući takove pěsme, pomažu se time, da u kratjeg redka i napěv za koju složicu (takt) okrate, a u duljih redakah za nevolju po koju će složicu opetovati, samo da im izadje posao kako valja. Někoje izmedju ovih pěsamah čine se da su nepodpune, prekinute, pobàrkane, nu buduć nam je stalo glavno do jezika, nemože se čekati i lěpota poesie, kad nam neima zasad boljih iztočnikah. Nu kako bilo da bilo, ja ih predajem, kako sam ih primio, dodajući samo kratka i neobhodno potrěbna izjasnjenja, u koliko sam ih razumio. Što nevalja, popravit će izza mene drugi i vàrstnii i mudrii.

Trěba još da štiocima dadem razlog o někojih biljegah ili pismenih njima koje slabo koje nimalo poznatih. Medjutim bez njih se bugarština neda pisati

slovima latinskimi. A pismena ta jesu: *ą*, *ę* te *ı*. Pàrvo izmedju njih t. j. *ą* odgovara st.-slov. *jus* (X), pa se danas neproiznosi na način poljski kroz nos, već muklim jednim glasom izmedju *a* i *o*. Drugo t. j. *ę* naměstnik je st.-slov. *jat* (Ѣ), pa ima glas vàrlo muklog jednog *e*. Poslědnjim t. j. *ı*-om nastojao sam polag mogućnosti izrazit stari *jer*, a gdě ono ima města, čuje se mukli jedan *i* na način ruskog *jeri* (ЪI). Naš *ć* u Bugarskom zvoni kao u Čakavacah po Istrii, Primorju i Dalmacii, t. j. kao vàrlo umekšani *k*, kad se slije s njim *j*.

Na koncu tih rěčih nuka me još sàrdce, da se zahvalim profesoru sveučilišta kazanskog g. *Viktoru Grigorjeviću* na bratskoj ljubavi, što mi za prepis poda svoju prem bogatu sbirku, te mi i sám svojom rukom prepisa několiko izabraniih komadah. Da njega neima, nebi po svoj prilici ja ni danas znao, šta je bugarština, a kamo li kakove su joj pěsme. Izmedju ovih pěsamah izvan br. 1. 2. 7. 8. i 9. sve su ostale iz njegove ruke.

I.

1.

(Od Dunava?)

Car si na sluga govori:
Popěj mi, sluga, popěj mi
Iz jedno gırlo dva glasa,
Iz jedni usta dvě dumi [1]).
Sluga si carju [2]) dumaše:
Carjolo [3]) carjo čestitij,
Čestito da ti e carstvoto!
Neboj [4]) mjä, carjo, neboj mjä,
Neboj mjä pěsenj da pěją,
Iz jedno gırlo dva glasa,
Iz jedni usta dvě dumi:
Goljem mi e kahàr [5]) padnalo,
Će [6]) sam si hair [7]) napravil
Na Tundža [8]) dlıga ćuprija,
Vov Solun grada manastir,
Ta [9]) hazna ne mi dostigà.
Car si na sluga dumaše:
Neboj sjä, slugo, neboj sjä,
Ako ti hazna nestiga,
Az štę ti hazna dopılni.

---

[1]) *Duma*, govor, rěč; *dumam*, govorim (po ruski *dumat'*, misliti). [2]) U prostom govoru kaže se obično *na car*, m. *carju*. [3]) *Carjolo*, *Janćole*, *Božnele*, *Vyšnele*, *Bajnole*, *Dobrolo* itd. m. *carju*, *Janće*, *Božne*, *Vyšne*, *bajne*, *Dobro* itd. Dodaje se u bugarskim rěčma *lo* ili *le* (ponajviše u zvateljnom) u znak někí njegovanja. [4]) *Neboj mjä*, nesili me, nenukaj me. [5]) *kahàr*, žalost, briga, tuga. [6]) *Će*, neznam uprav kakov je to veznik (čini se, da ovdě znamenuje *gdě* ili *kad*, nu bit će městah, gdě opet znači šta drugo). [7]) *Hair* (turski), zadušbina. [8]) *Tundža* rěka, što izvire na Balkanu nad Kaloferom, teče mimo Kazanluka, pa se kod Drěnopolja izgubiva u Maricu. [9]) *Ta*, pa, te.

3.

(*Od Dunava ?*)

Jankina mama dumaše:
Ja [10]) si, Janće, dete zaljulej
I mu pěsenj zapěj.
Janka si dete zaljuljela
I pěsenj zapěla:
Nene, dete, nene,
Nene če ne stani.
Kak ja Jankina mama čjula,
Janka si ljuto proklela:
Da dade gospodj Janćele Jano!
Kogá [11]) Dunav produma
I ryba propěje,
Toga si rožba [12]) da imaš.
Janki sjä e žalno nažalilo,
Če stana Janka, otide na Dunav,
Če pokraj Dunav hodjaše,
I drebni slızi ronjaše,
I Bogu sjä moljaše:
Božnele Vyšnele gospode!
Az neznają ot gdě Dunav teče.
Dunav teče izpod Budimgrada
Iz zlatno jablıko.
Tamka si Janka vreme svırši
Sos jedna gjemijka šajka*).

---

*) Ove dvě pěsme izvadio sam iz *Bogojeve* knjižice »Narodni bölgarski pěsni i poslovici.«

[10]) *Ja*, *jal*, ded, deder (drugač je *ja* prikratjen viniteljni od *ona*). [11]) *Kogá*, kad (r. *kogda*); *togá*, tad (rus. *togdá*). [12]) *Rožba*, porod.

8.

(*Iz Kalofera* *).

Rado, bjala Rado!
Junaci dojdoha,
Ta brata ti hvanaha [13])
I tvoje pırvo libe [14]).
Kakvo [15]) za brata si davaš
I za tvoje pırvo libe? —
Az za brata si davam,
(Si davam) i nedam,
A za moje pırvo libe
Davam vita moja grivna [16])
I ošte moja kosoplitka [17]);
Če [18]) koga to bješe razmirna godina [19]),
Nevjarna družina v naše selo,
Brat mi mjä povede
I mjä zavede na pąt na kırstopąt [20]),
Tači [21]) mi reči: Idi si go sestro,
V kojto pąt ti najdrag;
A moj pırvo libe mja povede,
Tači mjä zavede v skrišnite kąšti [22]).

---

*) *Kalofera* (ili *Kaloper* kao što ima *Lapie*) jest varošica na rěci Tundži u dolini jednoj Balkanskoj na zapad Kazanluku uz put, kojim se ide u Tatarbazardžik.

[13]) *Hvanaha*, uhvatiše. [14]) *libe*, ljubi (t. j. ljubovnik i ljubovnica). [15]) *Kakvo*, šta (pitajuće). [16]) *Grivna* znači (kaže g. *Grigurjevič*) u bugarskom, što u nas *narukvice* ili belenzuke. *Grivna* u Cȁrnojgori znači *djerdan* (Halsschmuck), a to čini mi se pȁrvo joj je bilo znamenovanje. Stoji u sv. pismu: »I vızloži na jego *grivną*.« [17]) *Kosoplitka*, upletač ženski (Haarschmuck). [18]) *Če* znači ovdě *jer*, *zašto*. [19]) *Razmırna*, nemirna. [20]) *Kırstopąt*, križoput, razkȁrštje. [21]) *Tači*, taki(?). [22]) *Skrišnite kąšti*, skrovne kuće.

4.

(*Iz Kalofera.*)

Jovan si Dobri dumaše:
Dobrolo, moma hubava!
Dobrolo ja pridvori [23]) me
Tam za vašeto momiče [24]),
Tam za vašeto Gırkinče. —
Dobra Jovanu dumaše:
Bajnole [25] bago Ivane!
Za koje naše momiče?
Za koje naše Gırkinče?
Jedna si Stana imahme,
I neja snošti sgodihme [26]). —
Jovan si Dobri dumaše:
Dobrolo, moma hubava!
Koga na voda otidiš,
Kato vodata pogledniš,
Kojato moma tam vidiš,
Za neja da me pridvoriš.

5.

(*Iz Kalofera.*)

Otišla caca [27]) na Vraca [28]),
Goljamo čudo vidjala,
Žena si mažat prodala
Za jedna glava cırven luk;
Ošte lukaru dumala:

---

[23]) *Pridvori*, udomi, [24]) *Momiče*, děvojče (uzpor. slov. *děklič*). [25]) *Bajnole*, brajne, brate (*bago* neznam što znači) [26]) *Snošti sgodihme*, sinoć zaručismo. [27]) *Caca*, lěpotica. [28]) *Vraca*, varošica u okolici Sofiegrada.

Čičo lukaru, lukaru!
Pridadni ja mi pridadni
Ošt jedna glava cirven luk,
Da vara da si nadrobne,
Nadrobne glava v čorbica,
Da si nahrane dječica,
Da pomnet i da kažuvat,
Koga sa imale baštica[29]).

6.

(*Iz Novogsela**).

Konstandine mili sine!
Kolko godina car carevaše? —
Devet godina car carevaše
Jeden hair si napraviše,
Napravil, male, ma će ti kaže,
(Ma će ti kaže) će si grehuvam,
Napravil si golem hair
Na Logodinsko[30]) ravno polje,
Napravil si jedna banja[31]),
Jedna banja sos tri česme[32]),

---

*) Novoselo (gàrčki *Νεοχόρι*, turski *Pajzvančioj* ili *Sklavočioj*) selo od 500 kućah (kao što mi kazìva g. *Grigorjevič*). Nu neznam sad koje je to město, jer ih ima tog imena u Bugarskoj više. Jedno stoji nedaleko od Filipupolja pram jugu, a po svoj prilici bit će ono, što leži na rěci Marici na carskom drumu, kad ideš iz Tatarbazardžika u Sofiju.

[29]) *Bašta, baštica*, otac, ćaćko. [30]) *Logodinsko* polje neznam upravo, gdě jest, jerbo neima ga ni u Šafarikovom zemljovidu, niti u obširnom Lapijinom turskog carstva. Ima poblizu Soluna město i jezero, što se zove po Lapiji *Longaza*, a podalje pram iztoku drugo pod imenom *Langadache*. Valjda e jedno od oviuh. [31]) *Banja*, kupelj. [32]) *Česma*, izvor.

Dve te jsa ot topla voda,
Jedna sos studena voda:
Jed[33]) koj hodi, ljek nahodi;
Sljep hodi, sos oči hodi;
Kulav hodi, zdrav si hodi. -
Ama tam izlezla zmija,
Jedna zmija stihija[34]),
I ta zmija stihija
Na Logodinska korija[35]),
I ta zmija s dẹvet glava. —
Jala[36]) sine, da ti kažẹ.
Da ti kažẹ što da činiš:
Da hodiš na grad Soluna,
Da napraviš devet čengeli[37]),
Na čengeli po jedno jagnje,
Po jedno jagnje da zakạčiš[38]);
Da kak će hodiš napred,
Da mi puštiš na bırza konja,
Sos devet jagnja devet čengeli;
Da kak puštjaš po jedno jagonce,
Da kak će pade, će se fati,
Će se fati, da se rezčesni,
Da se, sine, čini komat;
Da kak se čini komat,
Ti se firliš[39]) na bırza konja,
Tạ će hodiš na grad Soluna;
Kak će hodiš na grad Soluna,
Će ostaviš na dırvna[40]) pạt:

---

[33]) *Jed* (star. *jegda*), kad. [34]) *Stihija* (od gàrč. *στοιχεῖον*) neznam upravo, što ovdě znači. [35]) *Korija* (od g. *ὅριον*, *gorica*, ili od *χωρίον*, *kotari*). Ovdě znači *šuma*. [36]) *Jala*, ala, deder. [37]) *Čengel*, kuke (Hacken). [38]) *Zakạčiš*, zakučiš (einhacken). [39]) *Firliš* (hàrliti?), zamahneš, skočiš. [40]) *dirvni* (drevni, srav. polj. *drwiej*, krajn. *drevi*), stari.

Da kojto će pominuva[41]),
Će si gleda, pak će si sede,
Ni kaže, da ne hodi sos hair,
Da se ljekuvat i sljep i kulav.

7*)
Iz Razloga.)

Kaludo mome Kaludo!
Šetnala se je Kaluda
Niz carogracka ćaršija,
Ta belu si lice prodavaše,
I crni si oči zalagaše.
Popita ja mlado Jermenliče:
Kaludo mome Kaludo!
Zašto si prodavaš beloto lice
I si zalagaš crnite oči?
I tija mu veli otgovori:
Brat mi je Stojan zatvoren
U težka tevna tevnica.

8.
(*Iz Razloga.*)

Ojle goro zelena!
Što si goro povehnala?

---

[41]) *Pominuva*, pródje; sr. slov. *minoti se.*

*) Ovu i slědeće dvě pěsme izvadio sam iz *Vukova* spome-nutog »Dodatka.« A Vuk pripověda ondě, da ih prepisao u Beču iz ustiuh někih tàrgovacah iz Razloga. *Razlog* (*Lapie* i *Seljan* pišu *Rasluk*), varoš je u Rumelii na rěci Msti (tur. *Karasu* t. j. càrna voda), koja utiče na městu stare Abdere u oči ostrova »Thasos« u more egejsko.

Povehnala, posahnala?
Da li te je, goro, slana oznobila?
Jeli te je, goro, paržar[42]) oparžilo?
Nito me je slana oznobila,
Nito me je paržar oparžilo,
Toku[43]) mi je srce izgorelo.
Fčera projdoha tri sindžira robe:
Prvi sindžir se mladi devojći Grkinjki,
Katu ideha i plačaha:
»De je naše bogastvo?«
Ftori[44]) sindžir se crnooki Vlahinjki,
Ideha i plačaha: »Milite vlaški žıltici[45])!«
Trećıja se mladı nevèsti Bulgarski;
Ideha i plačaha: »Miloto naše otečestvo[46])!
Milite naši mąžki dečica!«

9.

(*Iz Razloga.*)

Zaspala moma, ljeljom[47]), zaspala
Na široko pole kraj more,
Pod zeleno drvo dafino[47])
Tijen mi veter poduna,
Dafina veća[48]) otkrši,
Moma po poli[49]) udari.

---

[42]) *Paržar oparžilo*, požar izgorio (opàržio). [43]) *toku*, *tokmo*, *tok*, samo. [44]) *Ftori*, *vtori*, drugi; sravn. našu rěč »*utorak*.« [45]) *žıltici*, cekini. [46]) *otečestvo*, otaċbina, domovina. Težko te ima u prostih Bugarah rěč *otečestvo*, nu po svoj prilici ukàrpata je od rečenih tàrgovacah — uměsto *dvorove* ili *kąšti* ili šta takvog. [47]) *leljom*, pripěv, koi se u pěvanju uvàrsti poslě svake druge stope redka. [48]) *dafino*, někakvo dàrvo, valja *daphne odorata*. [49]) *veću* (staro-sl. *větvi*, slov. *véja*), grana. [50]) *poli*, skutovi haljine.

4*

Moma se ot sonj probudi,
Ta vetra tijo kaneše:
Vetrele vetre! nenavèjal se!
Zašto me ot sonj probudi?
Kakof si sonjok sonuvah!
De dojdoha tri mlada hubavi,
Jeden mi dade mahrama,
Ftori mi dade žiltica,
Treći mi dade zlat prsten,
Onaj me prigrna, celiva.

10.

(*Iz Melenika.**)

Zasfiril Stojan v pišin kafal[50])
V taja gora zelena,
Kraj taja maala jurucka[51]).
Go dočula moma jurucka,
Ašik je čini na kafalu.
Stana išla do tamo,
Veli i govori na Stojane:
»Ali me zimaš (il će firljam)
Il će firljam, zla iftira[52]).«
Toga veli, otgovori Stojan:
»»Hajde ot tuva[53]) jurucka)
Jurucka vražka kujnarka[54])!
Zar[55]) tebe vera negubim.««
»Ti (za mene) vera negubaš,

---

*) *Melenik* je varoš u Rumelii poblizu rěke Strume (Strymon) na sěver od Soluna, idući put Sofije.

[50]) *Pišin-kafal*, svirka od tàrsti (Panspfeife). [51]) *maala juruсka*, *Mahala* (turski), Stadtviertel, a *juruci* su turski panduri. [52]) *iftira* (turski), potvora. [53]) *tuva*, ovdě. [54]) *kujnarka*, zla, razkošna žena. [55]) *zar*, za, zarad (?).

Aına za tebe će gubam.«
Si izlaži Stojan se ze ta kinisa[56]) da bega,
Otidoa dostred puta, ga ftasaa[57]) juruci,
Tuta go secea komat bu[58]) komat.

11.

(*Iz Melenika.*)

Koj mi ti dáde tija dvanádesete altini[59])?—
Ni me pitaj, mále, da ti kažam,
»Ti póharno[60]) znáiš, ná mene mi gi[61]) dáde
Mojto pobratimče Halilaga.« —
Koj mi ti dáde kurmuzite[62]) papuci,
Kurmuzite papuci, bubaćernite[63]) čurápi?—
»Ni me pitaj, mále, da ti kažam,
Ti póharno znaiš, ná mène mi gi dáde
Mojto pobratimče Halilaga.« —
Umri, zágini, živo ni mi hódi.
Zar tebe nizam se fati:
Čuvek se otepa, kąšta se opušti.
Umri, zágini, živo mi ne hódi,
Na brata nizam mu se bij i ot oči mu velet,
Ot kąšta vonka nemože da izlézi,

---

56) *Kinisa* (od gàrčk. *κινύσσω*, krenuti), stane, uzme. 57) *ftasaą* (od g. *φθάνω*, f. *φθάσω*, preteći. 58) *bu*, po (po tumačenju g. *Grigorjevića*). 59) *altin*, ruski novac, vrědi koliko naša *šestica*. 60) *harno*, lěpo, dobro; *poharno*, lěpše, bolje. 61) *gi*, ih. 62) *kurmuzite*, lěpo zagnute. 63) *bubaćernite*, pamučne.

12.
(Iz Galečnika).*

Devojka si cırne oči kılnet:
Obe oči da bi mi oslepele!
Šo[64]) ne gleate dena na pladina[65]),
Kąde vırvęt[66]) dva sinžira robje,
Dva sinžira oba mili brata,
Tragum[67]) tırčat ubava devojka,
Da proſtasat oba mili bratja.
Kogá pojde v carevi dvorovi
Mi i[68]) najde u strede dvorovi,
A nat nimi toj mlada želata[69]).
Mu se moli ubava devojka:
Želatino brate nerodjeni,
Sabur stori[70]) duri[71]) da se kačą[72]),
Da se kačą caru na divani,
Da izmolą bar enego brata. —
Sabur stori mlada želatina.
Mu se molit ubava devojka,
Mu se molit caru na divani:
Amąn[73]), caru, aman, gospodaru!
Prosti mene bar enego brata.
Je go prosti eden mili bratec. —
Si je sleze vo ramni dvorovi,
Eden s drugi bratec tok si pulit[74]),
Kogo brata će da pooddelit?
Žal je pane ubave devojke,
Nema kogo brata da oddelit.

---

*) *Galečnik*, selo jedno u okolici Debranskoj u iztočnoj Arbanii
[64]) *Šo*. Bugari maćedonski m. *što* kažu i *šo* i *šćo*. [65]) *dena na pladina*, dan na poldanu. [66]) *vırvęt*, idu. [67]) *tragum*, ostraga. [68]) *i*, ih. [69]) *želat*, ovdě neznači kàrvnika (dželata), nego *stražu*. [70]) *sabur stori*, savětuj me. [71]) *duri*, dok. [72]) *kačą*, pojdem. [73]) *aman*, (turski) milost. [74]) *pulit*, gleda, sravn. rěč *buljiti*, *izbuljiti*, n. p. *izbuljio oči*.

Pak se molit mladu želatinu:
Želatino brate nerodjeni
I ot brata pogore [75]) da si mi;
A u mala sabur da učiniš.
Danu [76]) izmolim drugego brata. —
Sabur čini mlada želatina,
Pak se kača ubava devojka,
Pak se kača caru na divani.
A devojka milno mu se molit:
Aman, caru, aman, gospodaru!
Da mi prostiš i drugego brata:
Nemam kogo brata da oddelą.
Izgovori care gospodine:
Nebore te [77]), ubava devojko!
Prosto tebe oba mili bratja.

13.

(*Iz Galečnika.*)

Šćo mi e milo i drago,
Mlad aramija da bidam,
Cırna košulja da imam,
Čifti [78]) pištoli da nosim
I tènka puška na ramot:
Vov taja gora zelena,
Kraj taja visoka planina,
Pot tija senki dibeli,
Kraj tija vodi studeni
Da kradem momi Gırkinki,
Da zemam žilti flurinki [79]);
Da kradem deca Gırcina,
Da zemam kara grohcina [80]).

---

[75]) *Pogore*, nad, više. [76]) *Danu*, nebi li? [77]) *Nebore te*, Boga ti. [78]) *čifti* (turski), jedan par, dvoje. [79]) *flurinki*, znači ovdě *cekıne*. [80]) *karagrohcina, karagros*, ruski *rubalj*.

14.
(Iz Galečnika.)

Zaspalo mi malo mome
  Na pąti pot višna.
Tuj pomina mlad neženat
  Na bırzego konja:
»Dobro utro, malo mome?
  Na pąti pot višna!
Ni mu stana malo mome
  Ni mu otgovori.
Otgovori mlad neženat
  Ot bırzego konja:
»Zaš nestana, malo mome?
  Zaš neprogovori?«
Ne te znają, mlad neženat,
  Ni ti otgovorją.

15.
(Iz Galečnika.)

Kinisal mi sveti Jovan
Da mi odit u raj boži,
U raj boži u gospoda;
A po nego kinisalo
Jovanovi stari tatko.
Se opuli sveti Jovan:
»Kąde odiš, stari tatko?«
(Otgovori stari tatko:)
»I ja idą, mili sinko,
U raj boži u gospoda.«
Ot mu reče sveti Jovan:
Ti neidi, stari tatko,
Otu si mi greovito,
Za tebe sa rajcki porti —
(Rajcki porti) zatvoreni,
A pekolcki otvoreni.

(Dalje će slědit.)

Kratak pregled literature poljske
do najnovie doba.

Od

*K. Vl. Zapa**).

Do pol věka jednog naraštaja prošlo je od 1831. godine, koja toli silno uztrese svekolike misli u pokrajinah, po kojih se razlěže jezik poljski. Mnogo se je proměnilo od ono doba, mnogo novih mislih porodilo, i obći način mišljenja puno, da stranom i znamenito, preokrenuo. Gotovo čini se, odkako je život politički ugasnuo, da je duh naroda, město da klone, tim silnie se uzdigo, i tim veću borbu mněnjah zametnuo. Poslědica dogodjaja toga, zajedno i měrilo tolikog duševnog gibanja, jest literatura. Poslenost literarna, podvostručena od ono doba, znamenito je pojavljenje u obće, a za nas druge Slavjane tim većma, čim više počimaju literature slavjanske uzajemno raditi, i zaměnito podpomagati se. Da kažem, kakove su sada sile Poljaci u literaturi svojoj razvili, šta su od svoje strane dopriněli k obćoj prosvěti, kao znamenit član u rodbini slavjanskih plemenah, — to je svàrha ovoga članka. Do-

*) Članak ovaj poslao nam je g. *Vladislav Zap*, već g. 1843. a to za III. knjigu ovog děla. Nu nemogući ga zaonda uvàrstiti, koje radi njegove prostranosti, koje radi prěčih i času shodniih stvarih, ostà rukopis netiskan u naših rukuh do dan danas. A budući izdavanje Kola stalo hramljati i zaostajati, pošlje g. spisatelj isti svoj posao uredničtvu časopisa „českeho museum,“ misleći po svoj prilici, da će Kolo poslě svoje III. knjige sasvim i prestati. I tako izadje članak ovaj u rečenom časopisu g. 1844. u svezku 1. i 2. a malo izza toga i něm. prevod u „Slaw. Jahrbücher.“ Nu znajući da zasada rečena dva časopisa naši još slabo čitaju, a opet je članak taj vàrlo znamenit, nemože nam se na ino, nu poslat ga u naš svět putem ovog našeg organa, ma bilo i odocnjeno. — G. *Zap* rodom je Čeh; nu živući više godinah u Galicii, jezik je poljski i staru literaturu njegovu proučio (te nemože bolje ni rodjen Poljak), uzroke i temelje njezine bistrim proniknuo umom, pa i sva nova gibanja na tom polju s pozornim slědio očima. Njegov je dakle sud o toj stvari zdrav, rěč njegova autoritet i u istih Poljakah (barem sam lani čuo na svoja uha, gdě su dva rodjena Poljaka hvalila članke g. Zapa o književnosti poljskoj). Da su istinite rěči naše, za svědoka im izvodimo evo ovaj članak u svakom obziru valjan. A navlastito za nas od velike je znamenitosti, čim nams pisatelj s njime pred oči metje živi obraz duševnog i tělesnog, družtvenog i dàržavnog stanja Poljske XVII. i XVIII. věka, tim nehotice pokazujući i na ljute i čemerne rane naših sadanjih okolnostih.

Opaska uredničtva.

bro će biti prie nego se o tom zametne rěč, da oči okrenemo na prošastnost literature poljske i zajedno i na isti narod, koi ju stvori.

Najsilnie kolěno zapadnoga Slavjanstva, naime Poljsko, pocàrpilo je, kao ostali Slavjani prebivajući medju Němci, toliko od duha zapadne Europe, da se je time teženje tělesnog i duševnog života njegovog poněšto (tako rekuć) odcěpilo od iztočnog Slavjanstva, udarivši vlastitim svojim putem. Tuda ih je osobito vodila zapadna càrkva, rimski katolicisam, i pretežna latinština bila je uzrok, zašto se narodna, to jest: vlastita poljska literatura dosta kasno poja-vila, gdě naproti tomu u susědnoj Českoj već vàrlo rano zasja narodni jezik u prekrasnih onih literarnih spomenicih iz IX. stolětja. Pàrvi slabački plodovi literature poljske pojaviše se tek u XIV. věku, a iz čitavoga XV. věka poznamo samo několiko prevodah od psalamah, molitvenikah, svetoga pisma i domaćih pravah. Sasvim tim věk XVI. čini prelaz, nad kojim se čověk čuditi mora. U tom věku literatura poljska neobičnom krasotom procvati, popevši se na jedanput na jednaki stupaj uz svoju stariu sestru česku. Biaše to za vladanje kraljevah iz kuće Jagelonske, a najpače za Sigmunda I., za Sigmunda Augusta i za Stěpana Batorije. *Nikola Rej z Nagłowic* (umro oko 1568. g.) slavno je poznat iz one dobe kao najstarii pěsnik. Poslě njega pojavi se *Jan Kochanowski* (umro 1584. g.) i postane starěšina svega novoga pěsničtva u Poljakah. Poslě njega su jošte kod Poljakah u živoj pameti *Grochowski* (umro 1612. g.), *Petar Kochanowski*, brat Janov (umro 1620. g.), *Klonowič* (umro 1608. g.), *Šimunowič* (umro 1629. g.) dva *Zimorowiča* i drugi. U suprot tomu literatura česka one dobe, koja se kao i Poljska ponosi imenom »zlatnoga věka,« neima izvan Lomnickoga nijednog pěsnika, koi bi se uzporediti mogo s ovimi muževi.

Nu gledeć na prozu po něšto su Poljaci zaostali za Česi, premda su i kod njih i u věku ovom sjale glave glasovite u toj struci, a to biahu pisaoci dogodovštine *Luka Górnicki* (umro oko 1591. g.) i *Martin Bielski* (umro g. 1575.), a duhovni govornici *jesuita Skarga* (umro 1612. g.) i Dominikan *Birkovski* (umro 1636. g.). Političko, fizičko i moralno stanje Poljske biaše ono doba bez prigovora najsrětnie. Reformacia zapadne càrkve neimadiaše u Poljskoj tako žalostnih poslědicah kao što to biaše u Českoj, jer prodje mirnie i neporodi věrozakonskog rata. Sociani ili Ariani, družtvo nalično na česku bratju, življahu u miru, živo i marljivo poslujući na polju naukah. Premda bi u ono doba u dvoru kraljevah i ugledne gospode vladao kadkada jezik česki, a medju uče-

nimi sveudilj gospodovala latinština, sasvim tim bi i jezik poljski sjao s čilom i krěpkom snagom i plemenitom svojom prirodjenom prostotom; i plemstvo poljsko na Litvi i u zapadnoj Ruskoj tako ga razširilo, da se poslě kratkoga vrěmena rěč poljska razlegala tja do krajnih granicah mogućega u to doba kraljestva poljskog, t. j. s jedne strane od Cårnoga do Baltičkoga mora, a s druge od Dněpra tja do brěgovah Odre.

I u ono vrěme bilo je plemstvo poljsko već podosta brojno; ali moralno mu stanje i materialne sile nebiahu još uzdårmane. U običajih vladala je něka poštenost, iskrenost, skopčana sa slavjanskim gostoljubjem. Imanja još nerazdrobljena na odveć malene komade, donosila bi mu obilnih dohodakah, niti se znadiaše za žalostne priměre iz onoga vrěmena, da bi gospoda bila poddanike svoje tako neljudski tlačila i globila, kao što se to poslě sve češtje sbivalo, čim sve više propadaše domaći običaji i blage ćudi. Vårlo znamenita i značajna za ono vrěme biaše tako zvana *republika Babinska*, t. j. družtvo plemićah imajućih pred očima svårhu, poboljšanje običajih i ćudih, s naslovom *ridendo castigare mores**).

To družtvo imalo je svoga kralja, svoje časti i dostojanstva, dåržalo bi skupštine u Babini (selu vojvodstva Lubeljskoga), gdě se čuvao i arkiv, po njem je i republika stekla svoje ime. Najslavnii muževi onoga věka bili su članovi njezini.

Uz plemstvo, koje neprelaziaše okrug svoga zvanja, uzrastalo je posleno gradjanstvo. Gradovi stadoše procvětavati. A Židovi, premda su se već za kralja Kažimira velikoga (u XIV. stolětju) ugnjezdili u Poljsku, sasvim tim nedočepaše se još tolike sile i vlasti u poslu obårtnosti i tårgovine, da biše udaviti mogli u gradjaninu i seljaku poštenje i svaku drugu krěpost.

Čitava zapadna Ruska (»Biała i Červona Ruś«) Poljakom podložena, biaše onda priklonuta iztočnomu věroizpovědanju, koje se uzko stopi s narodnim njegovim životom, nebudući još onda nijedan Rus prikratjen u svojih pravih, koja mu čuvahu narodnost, niti, obvåršivajući slavjanski svoj obred (ritus), ikad zaprěčen i progonjen. Zato bi ruski Kozaci nad Dněprom toli věrno čuvali Poljsku od navalah divjih Asiatah, primivši zadovoljno od kralja Stěpana Batorije uredjenje svojih četah i bojni ustav. Iz ovo malo rěčih o stanju ondašnjem Poljske možemo dokučiti, zašto je literatura poljska toli bårzo i lěpo procvala. Obradjivanje naukah biaše onda na jednom istom stupnju s ostalom zapadnom Euro-

*) Opis ove republike nalazi se u Danici ilirskoj od g. 1840.

pom, i Poljaci za uzkàrsnutje staroklasične literature neimaju zaista manjih zaslugah, nego li ikoji drugi — makar i prosvětjenii — narod onoga věka. Akademia Krakovska biaše stečište mnogih učenih glavah, imajući u svakoj struci znanja dostojnih zastupnikah. Iz nje kao iz ognjišta učenosti razpàršivahu se traci prosvětjenosti po čitavom kraljestvu. Na dàrvu poljskih naukah, koje bujno zeleněti stade, prouiknu kao jednim mahom krasni pupoljci uzajemnosti medjusobnoga slav. teženja za naprědkom europejske čověčnosti. *Swejbold Fiol* pečatao je u Krakovu pàrvu knjigu u càrkvenoslavjanskomu jeziku pismeni ćirilskimi; a *Arne Paprocki*, plemić poljski, na svaki način muž kakvih ima malo, izdavao bi knjižurine od knjigah na jeziku poljskom i češkom, u kojih jednako věšto i temeljito piše o stališih i porodicah poljskih i ruskih, kao takodjer o plemstvu češkom, moravskom i slezačkom. Njegova su poljska děla i danas još za Poljaka vàrlo znamenita, kao što su mu i češka za Čeha od velike cěne.

Srětno ono stanje naroda ipak u jedan mah proměni se pod vladom pàrvoga kralja iz švedske kuće t. j. *Sigmunta* III. Vasinića. Plemstvo poče pàrviput naopako upotrěbljavati pravo svoje, izabirajući kralja. Pri izabiranju svakoga novoga kralja biaše glavna težnja plemstva odštipati nova te nova prava i slobode novomu svomu kralju, i tako posta Poljska po imenu i stvari republika s kraljem bez snage i samostalne volje. Pretěrana tvàrdoglavost i pohlepnost plemstva domala nepripozna nikakvih granicah, i izgubivši izpred očiuh naposlěd sveti obraz domovine, stade slěditi samo svoju korist, izdavajući sebične svoje naměre za korist i naprědak domovine; stade gojiti i piriti svakovàrstne strasti, nestideći se pod izlikom obćega dobra, prolěvati kàrv srodne bratje, gradove i sela njezina harajući i plěneći. Ništetno i oholo plemstvo tlačaše nižje, i vičući na saborih i skupštinah o slobodi naroda i o liberalismu, gazilo bi kmeta (poddanika) najgàrdniim načinom, i tako ga privede u siromaštvo. K tomu se despotismu sada (za Sigmunta III.) pridruži i věrozakonski fanatisam, i dovàrši nevolju Poljske. Pod njim (naime) na poslědku vas narod listom propade. Varšavski dvor postane ognjište političkih zapletakah (intriguah) od čitave zapadne Europe. Jesuite, već za kralja Batorije došavši u zemlju, oglase kàrvavi rat svim nekatoličkim càrkvam, imajućim dosad jednaka prava. Ariani budu potlačeni, a s njimi prekine se jaka žica u literarnom životu. S carstvom Moskovskim zametnuše se sramotni i bezkoristni ratovi (bojevi). Podupirajući samozvance (usurpatore), otimajuće se za prestolje Moskovsko, imao se je narod ruski prevesti u krilo càrkve rimokato

ličke. Nu osnove te sa sramotom Poljske razkàrše se o stalnosti Moskovjanah. Za to morao je opet platiti narod ruski, što je bio podložen poljskomu žezlu. Na càrkvenom saboru, dàržanom (g. 1594.) u Brześću (Litvanskom), pristanu někoji biskupi iztočnog věroizpovědanja k unii s Rimom. Jesuite radiahu okò sdruženja s Rimom vatreno, upotrěbljavajući svaki način i sa svakim srědstvom. 150 god. trěbalo je, dok se čitava poljska Ruska sdruži s katoličkom càrkvom. Ali dělo to nedonese Poljskoj blagoslova; da, usuprot tomu ratovi, koji se iz njega porodiše, uskoriše njezinu propast. Hetmani (vodje) i druge poglavice kozačke, koji se pàrvi bogumàrzkomu tomu dělu uzprotive, budu u Varšavi javno smaknuti. Mogućnie plemstvo rusko, k prelazu na latinskò věroizpovědanje namamljeno, odreče se naroda svoga, popoljači se, a slabie osiromaši. Tim se preda slovenski obred poruganju i svakojakim pogàrdam, a š njim i vàs narod ruski u Poljskoj. Preběgavanje k poljštini prime u Ruskoj na se màrzko odělo izlike. U to se pojavi Malorusom osvetitelj, drugi Žižka, hetman *Bogdan Chmielnicki.* Kralj Vladislav IV., kod kojega se Kozaci potužiše na krivicu, odgovori hetmanu pismeno: »Imate snažnih mišicah, imate i oštrih sabaljah, uzmite si svoja prava; ja vam ih vratit nemogu.« S tim listom u ruci pozove Chmielnicki Kozake u boj, i sto hiljadah Rusah, nĕgdašnjih vĕrnih prijateljah i čuvalacah Poljske, okrenu sada proti njoj oružje svoje. Chmielnicki udari Poljskoj mnogo kàrvavih ranah, i donese tja do pod Lavov i Lublin vitežko svoje oružje, i da mu je srěća bila na ruci, bio bi mogo preporoditi i učvàrstit političko stanje čitave južne Rusie, koje se dotad ko tàrska kolebaše. Kàrvavimi žàrtvami primireni Kozaci prestanu biti boj proti Poljskoj, nu narod ruski osta ugnjeten u bezkrajnoj bědi. Na to od polnoći nahrupi u Poljsku novi neprijatelj *Karlo Gustav*, kralj švedski, u isto doba uzbukti i rat turski. Južnu Rusku, već od XIII. stolětja izloženu lupežnim i grabežljivim Tatarom, zakriliše sada nebrojene vojske od Prekopacah (Tatarah) i Turakah, a Poljska bude primorana težkom se cěnom odkupiti od podpune propasti. Nu tim se sve još neopameti. Ivan Sobieski biaše velik junak u boju, ali vàrlo hàrdjav politik, nastroj spletakah inostranih dvorovah, nečineći nijedne čvàrste reforme. Poslě njega predje žezlo poljsko u ruke porodice Saske. A to je bila nesrěća za Poljsku, što *August* II. pored svoje dobre volje i tolikih neobičajnih sposobnostih, ipak nije poznavao naroda, nad kojim je vladao. Dobre njegove namère, dapače i za Poljsku vàrlo koristne, zapletoše ga u rat s kraljem švedskim Karlom XII.

Jošte se nisu izdimila pogorišta po pàrvom švedskom ratu,

za Ivana Kažimira, a to opet stane plěniti i harati Poljsku Karlo XII. i privàrženici Augustovi s ostalim nesložnim strankami plemstva. Izgubljeni mejdan Karla XII. kod Poltave pomogne Augusta II. na prestolje poljsko. Vladanje dviuh Sasonacah *Augusta* II. i III. manje se je odlikovalo bojnimi sgodami, nu město toga unutarnje stanje dàržave i naroda duže gore izopači se. Na poslědku uzpiri se domaći rat, i uskori duge drame žalostan konac. Prosvěta i moralno stanje naroda poljskoga klonu u toj dobi na najtužnii stupaj najgadnie poniženosti. Svi ostali narodi Europe uvodiše kod sebe popravke i nove uredbe, shodne vrěmenu i okolnostim svojim, kojim se je krěpio narodni život i fisično bitje. Nu u Poljskoj vàrlo je sve zaostajalo ili koracalo natražke. Nesrěća i gorke rane, kojih bi neprestano dopadao narod poljski, nedovedu ga sa svim tim k osvěštjenju. Ništa nebiaše kadro, uzdàrmati ga iz màrtve groznice; nego on propadaše sve dublje te dublje u moralnu kaljužu i političku nemoć. Već u XVII. věku nesrětni kralj *Ivan Kažimir*, vidivši Poljsku gdě stajaše nad ponorom propasti, zavapi jednom proročanskim duhom: »Poljska će se razpasti: Bog bi dao, da ja krivo proričem.« Nu rěči njegove razpàršiše se u větar. Narod ili njegovo plemstvo za sve slěpo, nehajući za neizběžne zle poslědice neprikladnih uredbah hàrdjavoga upravljanja, těraše skokom domovinu svoju u propast. Čim *šlachta* (plemstvo) u svojoj vlasti sve dalje te dalje grabeć, više nenalazi medje oholosti i svojevoljnosti svojoj, i čim je uslěd tolikih velikih nesrěćah počimao izvor neizměrne gizdosti usahnjivati, stade taština njegova iztraživati nove izvore, i uslěd toga uzplodi se sila opakih strastih i sramotah. Gnjusno samoljubje upravljaše dàržavom. S pravicami *šlachte* uzraste i broj njezin, i porine sve ostale vàrste naroda u potištenje i siromaštvo. Gradjanstvo izgine, a seljak, neimajući pravice ni od ljudih ni od Boga, vapiaše u krajnjoj nevolji. *Liberum veto* cěnio bi se kao najdraži *alem-kamen* u blagajnici poljskoga plemića. Makar se na saboru o najznamenitiem pitanju govorilo, makar od uvedenja koje saborne uredbe zavisilo blago domovine i sva njezina budnća srěća, ako bi se samo našao izmedju sabornoga naroda i jedan (ma najprostii) *šlachtič* (plemić), glup ili podmitjen od gděkoga, zaviknu li on: *Niepozwalam!* sabor se prekinu i razpusti i već nebi smělo nikad više pitanje stvari iste u pretres doći. Za kralja Augusta II. dovàrše se jedan ili dva sabora uredno; za Augusta III. već nit ijedan. Stranka, kralju neprijateljska, svaku bi težnju njegovu, směrajuću na popravljanje političkoga stanja kraljestva, uništavala jedinim slovcem *niepozwalam* (nedopuštam). A kralj, videći zaprěčeno svekoliko

nastojanje o potrěbne nove uredbe za družbeni život, sdvojavaše, i bi reko, da je Poljakom na glas kazivao: »Propadnite, kad to sami želite, slabeći sile upravljajuće.« Židov do mala osvoji svu obàrtnost i tàrgovinu, gradjanin osiromaši gore gotovo od istog seljaka, a seljak ugnjeten i potlačen, ogloblјen od plemića, popa i židova, pane u podpuno màrtvilo i lěnost. Pijanstvo, ta nakaza, što tolika zla naplodi okó sebe, razgranilo se po čitavoj zemlji i medju svaki stališ. Već *Opalinski* u satyrah svojih piše ovako: »Da Bogme! pijanstvo je sagradilo svoje gnjezdo u Poljskoj. Tu se plodi i svoje piliće goji; jerbo tek što dětetu zubići proniknu, već i umi pijuckati. Poljska se može nazvati *pijanom*. U njoj pije sve: piju biskupi i senatori, piju i prelati, vojaci i plemstvo po gradovih, po dvorovih i na selih.« Ta nakaza, sdružena sa starom oholaštju i pohlepom za gizdami, izplodi nemarnost, razmetnost, nepoštenost, pogàrdjenje domaćnosti, žensku mehkoputnost i najgadniu razkošnost; i težko da je u čitavoj Europi XVIII. věka toliko se barbarstva bahalo, koliko baš po Poljskoj od jednog kraja do drugog. Čitavo moralno i političko stanje stare Poljske razklimalo se nalik na staru kàrčmu, koja, ljuljajuć se, prěti svaki čas razrušit se i grěšnike tu sakupljene i pitjem omamljene zasuti i smàrviti, a oni se sasvim tim još časte nevideć i nesluteć, koja će ih nesrěća taj čas stići. Poljska je tim toliko već bila oslabila, da bi ju samo bio mogo izbaviti tečaj srětnih okolnostih ili vlast moguća višnjih duhovah. Nu ni jedno ni drugo nepriteče joj u pomoć. Narod propadaše. Slaba vlada, sve jača oligarchia plemstva i sveobća izopačenost naroda rano povuku na se pozornost susědnih dàržavah, kojim je do toga bilo, da kužni větar Poljske i k njima nedopre i nedonese strašne one groznice. Stadoše se dakle upletati u poslove Poljske. A tudji se upliv lahko i bàrzo raziri u narodu pokvarenom. Strana jedna plemstva, što je odpria služila svome kralju proti neprijateljem inostranim, sad upliv svoj prodavaše izvanjskim vladaocem. Poslědice toga biahu: nečuveno cincarenje i tàrženje istoga prestolja kraljevskog i one mnogobrojne oboružane confederacie plemstva, koje gore od inostranoga neprijatelja haraše vlastitu domovinu. Od toga vrěmena svaki neprijatelj i došljica odmah, kako bi nogom stupio u Poljsku, našo bi po hiljade privàrženikah. Eto izvora onim razpram i tàrgovanju s gospodarom o podělivanje častih i dostojanstvah; eto izvora oružanju i nasàrtanju mogućiih plemićah na slabie, nasilnom vrědjanju ustavah sudnih, nemarnosti i svakoj vàrsti nereda. *Polska nierządem stoi!* Ovo pospàrdno slovo biaše pravilo vlade, igračka plemstva, ppoularno naznačenje stanja stvarih u Poljskoj, koje se raz-

krililo vladajuć od jednoga kraja Poljske do drugoga, dapače većina se hvastaše s tom kukavnom slavom. Poslědnji kralj Stanislav August bude god. 1794. u Petrogradu lišen kraljestva, a dàržava njegova razkomadana kao plěno susědnih gospodarah. Cvět literature XVI. věka spade, a literatura XVII. i XVIII. věka věrni je samo obrazac oslabljenoga duha naroda. Broj pisalacah poljskih istina nije se umalio, ali izmedju njih nepojavi se nijedan pravi um. I kao što se je u političkom životu malo koja glava proslavila i ono samo porad toga, što se opirala obćenitoj pokvarenosti, isto tako i u literaturi malo tko ime svoje sačuvà u knjizi budućnosti — a to samo zato, što nije pisao panegyrah i makaroničkih rižmih. Mrak, suhověrnost i pietisam zavladaše duhom narodnim. Nauka, život i slava akademie Krakovske ostanu puste, a mladež odgojivala sę je pod očima jesuitah. Red piaristah od početka, kako bude uveden, odlikovaše se boljom svàrhom i naravniim načinom odgojenja, nu nenavist jesuitah nedade mu uzniknuti.

Prama koncu te žalostne dobe pojavi se sasvim tim několiko muževah, koji su stali ozbiljski misliti i razmišljavati o drugom stanju stvarih, starajući se jednako i pod krovom svoje kuće i u buci žestokih taborah za srědstva, kojimi bi narod od propasti izbavili i tàrgli ga iz moralne potištenosti i materialne nevolje. Zasluge te imadu: Kralj *Stanislav Leščynski*, dva brata *Zaľuska* (*Jos. i Al.*), *Jabľonowski*, *Andria Zamojski*, a vàrhu sviuh piarista *Stanislav Konarski*, najznamenitii reformator nar. odhranjenja. S njim počima se nova doba literature poljske. Poslědnji kralj *Stanislav August* ljubljaše nauke i umětnosti, starajući se za razvitak i naprědak njihov u surovoj domovini. Tek na koncu samostalnoga bitja zemlje poljske pojavi se několiko domorodacah i sveštenikah znanja. Pěsnik biskup *Krasicki* i historik biskup *Naruševič* biahu vrědni predhodnici novorodjene literature poljske. Vrěme kàrvavih ratovah umirajuće domovine učini čudnovite proměne u izobraženju njezinih kolovodjah. Stari rogoborni branioci slobode ili (bolje rekuć) vlastite svojevoljnosti i razuzdanosti naroda t. j. plemstva (koje je u diplomatičnom smislu samo za narod prolazilo) napajahu se sada knjigami demagogah i liberalistah francuzkih, i pomoliše na světlo glave svoje pěsnici, govornici, dàržavnici, koji su u težko vrěme poslědnjih ratovah sborili o nezavisnosti domovine, razpaljivajući svoje zemljake najkrasniimi načeli čověčnosti i mudrosti, kakovih se možebiti ni u istoj Francuzkoj izleglo nije. Nu u zao čas! Narod bio je moralno odveć duboko pao i zagreznuo u blato tělesne i duševne nemoći, pak nije mogo te

probavit i na dobro obratit. Pored sve novouzpirene vatre za nauke i umětnosti, uz pàrkos svim neprimèrnim činom i krěpostim pojedinih domorodacah XIX. stolětja, zateče věk taj Poljake samo u onom istom blatu, u koje su kroz dva věka bezprestano sve dublje grezli. Literatura poljska, daleko od svoje prošaste slave i narodnoga razvitka, nalaziaše sada svoje svešt enike u plemstvu; i pod uplivom, koi je posve francuština u Poljskoj stekla, nemišljahu i nepisahu, kao što bi polag svoje naravi Poljak morao da misli i piše, nego upravo onako, kako to zapovědaše ukus ondašnjih francuzkih zakonodateljah u pismu. Na dvorovih velike gospode (magnatah) nalaziše pěsnici i učeni ljudi krilo i zaštitu, i Puławy, stolica *Čartoryskih*, proslavila se zajedno kao stolica musah poljskih. U Varšavi utemeljilo se družtvo prijateljah nauke; i broj pisalacah věštih, osobito pěsnikah, zaista nebiaše malen. Kako se sklopio mir u Parizu, zasjahu sveučilišta u *Varšavi* i *Vilnu*, ter izvàrstni licej u *Kremencu Volhinskom*; i dočim su se medju time rane kàrvavih ratovah vidale i mnogi zapalili bili za reforme unutarnjega moralnog i intellektualnog života, činilo se je, da će pomoliti lice danica novoga boljega světa za Poljsku, jer literatura oživi i uzdignu se s najboljimi znaci bolje dobe. K stariim svake časti dostojnim imenom *Krasickoga*, *Naruševiča*, *Tręebeckoga*, *Kniažnina*, *Zabłockoga*, *Węgierskoga*, *Karpińskoga*, pridruži se sada *Niemčevič*, *Woronič*, *Albertrandi*, *Lelewel*, *Brodziński*, *Kamiński*, bratja *Bandtki*, bratja *Sniadecki*, *Čacki*, *Kołłątaj*, *Linde*, *Rakowiecki*, *Gołębiowski*, *Ossolinski*, *Siarčyński*, *Bętkowski* i drugi. Svaka od tih glavah imadiaše svoj osobiti upliv na pravac literarnoga prosvětjenja. Zacvatu sad poesia, historia i nauke prirodne. Što je vàrlo živo unaprědilo izobraženost, to biahu razne učene stranke, što se podigoše, i gradovi i akademie počeše se izmedju sebe natěcati o pàrvenstvo u jednoj ili drugoj grani narodne literature. Tako je n. p. škola u *Kremencu* nadkriljala *Varšavu* u poesii, a *Vilno* u lěkarskih naukah. A *Varšava* biaše na glasu (barem jednó vrěme) po svome družtvu prijateljah nauke, u kojem je uzniklo mnogo dobra.

Francuzki pseudoklassicisam, nenašavši više utočišta u nijednom kutu čitave Europe, jedino još u Poljskoj poesii vladu odàrža tja do srěd pàrve polovine t. stolětja, pa tu se izrodi u púko rimovanje. Glavno zahtěvanje ondašnjega ukusa biaše gladak rim i zvučan glas rěčih. Praznost mislih nadoknadjivala bi umětnost skrojiti dobar vers, izabrati shodnu rimu i jezik što većma izgladjen. To biáhu življi poesie. Pěsnici tražiše najveću savàršenost u rimah srětno iznadjenih i u rěčih, deklamatorskom harmoniom sleženih

naslědovahu dapače i glase i sva činjenja naravi, a nijedan nije ni slutio, da baš to robstvo poesiu udaljuje najviše od naravı. Svaka i najsmělia misao, svaka i najnaravnia ćut, ako nije sjala rimom izabranom, i čim mučnie iznadjenom, biaše u očiuh tih kritikah *crimen laesae majestatis,* učinjen proti bogovom poesie. Vitezinje u tragediah poljskih morale bi plakati suzama vitezinjah *Corneilla* ili *Racina*, i poljski bradači, uzrasli uz konja i bojno koplje, odgojeni uz zvek oružja, na mejdanih, saborih i četovanju, morali bi uzdisati, ljubiti i umirati kao vitezovi tragikah francuzkih XVII. věka, a to nalik na one Gàrke i Rimljane od francuzkih pěsnikah na theatar postavljene u rudavih *allonge*-vlasuljah i srědověkom oklopju. Rěčju: u poesii nije gospodovala narav, nego moda, a to stara moda XVII. i XVIII. věka, t. j. moda najsměšnia i od naravi baš najviše udaljena, u ostalom světu već i zaboravljena. Nu istina Bog! ona je mogla gospodovati samo kod takvoga naroda, koi zanemarivši vlastitu narodnost tražaše od tudjine, od Francuza novo spasenje i to sve jednim mahom. Tu ćeš opazit i onu vàrlo značajnu okolnost, što je Homěra preveo bio na jezik poljski *Dmochowski*, nu ne polag izvornika gàrčkog, nego po prevodu francuzkom s lěpimi gladkimi rimami. Najznamenitii kolovodje ove tobože klasičke škole biahu u poslědnjih godinah: *Fr. Dmochowski, Lysiecki, Osiński,* a nada svimi *Feliński.* Ovaj poslědnji bio je tokorse čudo bez priměra, s kojim nebiaše moguće natěcati se (barem bi onda onako sudili). On uzdignu poesiu poljsku na vàrhunac francuzke izvàrstnosti i krasote. Njegova tragedia »Barbara Radziwillowna« sjaje blagozvučnim jezikom, oslěpljuje majstorskimi redci (versi); i oni opojenici salonske razkoši francuzkih versah, koji bi o svemu, što nebiaše francuzko ili polag francuzkoga skrojeno, krivo sudili, nemogahu odreći mu golemu zaslugu, koju je steko sa svojim »wieśniakom« (seljakom), prevodom *Delillovog »l' homme de champs.«* Dapače někoji su prevod taj tako u zvězde kovali, te bi ga nad isti original uznosili. Evo kolikog slavodobitja! Versi Felinskoga dobaviše jeziku poljskom slavan glas čarobne sladkozvučnosti, i ta je zasluga ostala njemu kao s većinom i svojkolikoj klasičnoj školi. Ali Poljakom nije bilo samo do toga stalo; oni se polakomiše i za lěpšim věncem. Htěli su naime imati vlastitoga »wieśniaka«, koi bi istoga *Delilla* za sobom ostavljao. I *Koźmiań* bio je onaj srětni izvoljenik muse, koi im složi poljskoga »wieśniaka.« Slavlje klasikah, uznemirenih već smělimi koraci tako nazvanih romantikah, imalo bi se postaviti tom umotvorinom na temelj neporušiv. Nu tek što se poče dragocěnost ta tiskati, uzbukne

buna*); rukopis se izgubi, pa se stopàrv poslĕ osam god. opet nadje i na svĕtlo izda (1838); nu već u zao čas, jer nedirnu više nijedne žice naroda, neuzbudi nikakve pozornosti u literarnom svĕtu. Eto znamenja podpunoga poraza klasičke škole. Nu vratjajmo se opet k bitnom tečaju književnih dogadjajah!

Dočim si tako klasicisam sagradio na sviuh stolicah školskih prestó, i š njih prava svoja branio, narodna poesia, iz dvoranah izobraženih prognata, u prostih bi se kolibah sakrivala, i nemogući se uz tu silu samozvanih naselacah Parnasa proturati u hram, zaboravljena čekala bi u pristrošku, nebi li joj tko pružio ruku, pa ju uveo na odlučeno mĕsto, koje ju je išlo, da na njem gospoduje nad stvori misli i sàrdca. I do duše pomole se u jedan mah glave, što su sasvim druge misli pocàrpile o poesii, o klasicismu i narodnoj literaturi u obće. Klasici nĕmački, koje su Poljaci dosta kasno poznavati počimali, otvoriše im put na polje sasvim novih pojavljenjah. Ujavi se u poesii poljskoj sentimentalnost nĕmačka, na mejdan izadje romantisam kao *reagens* proti despotismu klasicisma. Romantisam, istina, početkom gledè na nĕkoje osobine zabludi stranputice, nu naposlĕd opet pogodi na narodnu žilu. *Kazimir Brodziński*, nadahnut duhom tim, pàrvi izmedju Poljakah okrenu oči na narodnu poesiu slavenskih plemenah, i stvori pàrvi dĕlo u pravom narodnom duhu. Krakovska njegova idylla *Wiesław* pokaza Poljakom, kakvim se načinom ima izobražavati u poesii narodni život. Taki za Brodzińskim izadje na mejdan *Adam Mickiewič* pa uzhitjenje za romantisam razširi. — Klasici gotovo pobĕsniše, bacajući prokletstvo (anathema) na stvore romantisma, gotovi svakim načinom braniti slavu svoju. Kako pàrvi dio Mickiewičeve prekrasne pĕsni »Dziady« izadje na svĕt, dodje i prof. Osińskomu rukuh, te on, izlomke s katedre čitajući svojim učenikom i rugajući joj se, zaglavi s odglaskom:

Ciemno wszędzie, głucho wszędzie,
Co to będzie, co te będzie?

pa naposlĕd cĕli svoj sud izreče u tom dodatku:

Głupo było, głupo będzie!

U ono vrĕme (g. 1826.) izdade i *Malčewski* svoju »Mariu« povĕst ukrainsku; *Bohdan Zaleski* pĕvaše svoje divnočarobne kozačke *dumke* (pĕsme), a *Sewerin Goščiński* svoj »Zamek Kaniowski.« Ali kritika se na sve to ni neobazre, ili učini to samo na kratko kao s puke tobože milosti, odbijajući s pospàrdljivim smĕ-

*) T. j. g. 1830 jerbo; članak taj pisan je g. 1843., gdĕ se da bogme nije još ni iz daleka slutiti moglo, šta će buknuti 1846. godišta.

Učredničtvo.

hom pàrva pojavljenja samostalne poesie, u kojih su se (mili Bože!!) tako dárzko prekàršivali i gazili sveti zakoni slavnoga *Laharpa.* Duh, koji u tih umotvorih vladaše, nemogaše se sasvim tim tako sakriti, da ostane nepoznan. Oglasi se *Mavro Mochnacki* osobita glava, prosudi ta děla, pokaše njihovu izvárstnu stranu, odkrije u njih jezgru narodnosti, i očituje potrěbu, kako valja da literatura korači stazom narodnjega duha. Njegove rěči, uznešenim duhom nadahnute, tako dobro udare, te odmah klasike hametom potuku. Ljudi ti, nemogući više ni glave podignuti, mukom umukoše. Izvoljenici romantične škole odárže mejdan i javna pohvala, uzkratjena njima tako dugo, sad se s obilnom měrom prosù na spomenute pěsnike. Ja sasvim tim nekažem, da samo ova škola ima cěnu prave poesie, kao monopol, kojega drugi nebi smio uživati. Pravila krasote i istine věkovita su i bez proměne jednaka u stvarih, da ih svaki čověk od pravoga sàrdca i glave razuměti može. Stvori umnoga duha, bili oni složeni ukusom klasične ili romantične škole, ostat će svagda u obće izvàrstni (klasični), ako lěpost i poetična istina odgovara vrěmenu i narodnosti, bilo ono formom ili duhom okolnostih. Zato i nemogu biti svi romantici poljski narodnimi samo porad toga, što su romantici. Izmedju njih pojavilo se je mnogo slěpih naslědovalacah *Byrona* i *Walter-Scotta*, u kojih nediše duh narodni, zašto svaka narodna literatura mora da je već po sebi narodna, t. j. izvorna, a nikako naslědovana. Čim dakle stanu někoji izmedju romantikah s Byronom sdvojavati i cviliti, někoji pokušavati se nesputno u romanih *à la Walter Scott*, a opet někoji izmišljavati groze i goropadnosti nove romantike od *Victor-Huga*, slušahu drugi pěsnici poljski nadahnutje vlastitoga duha, nastojavajući svaki, kako je bilo komu dano od Boga, da bude u stvarih svoga duha *Poljak* pravi, narodni *um* (genie). Samo narav pěsnike stvara. *Poëtae nascuntur.* Najsjajnii priměr imademo u dva najveća pěsnika světa, u *Homěru* čelovodje sviuh pěsnikah starogàrčkih, i *Shakespearu* pàrvostolniku u hramu poesie englezke*). Oba živila su u dobah ne baš izobraženih. Nemogući se dakle odcěpiti od jezgre naroda svoga, ostadoše njezin nerazdružen dio, imajući njegovo lice, i gledajući njegovim načinom na

---

*) K ovoj dvojici brojimo s punim pravom takodjer *Danta* (Dante Alegieri). Kao Homěr i Shakespear nosio je i Dante u svojoj duši čitav obraz svoga věka, te ga izlio u svoju *Comediu*, koju pòsmàrtna Italia prozvà upravo božanstvenom (*divina*). Svět bi isto tako uznosio sad i njega, da nije žalibože s vrěmenom izgubio se ključ do sviuh prodělah tog perivoja, puna rajskog cvětja i voća.

Uredn.

narav i dogadjaje okolnostih, u sàrdcu s istom věrom, u kàrvi s istimi strastmi, s istim težènjem, i u obće s istim značajem narodnim: bili su (jednom rěčju) *prototypi* svoga naroda. U takovom stališu biahu oni cělina s narodom, i děla su njihova s toga ogleda stvor cěloga naroda, a oni biahu (pravo rekuć) samo pozvani tumačnici tih dělah naroda. Nečudimo se dakle, što njihovi uznešeni umotvori nose na sebi pečat tolike prostote, naravnosti, iz dubljine càrpljene poetičnosti, te sva ostala děla slědujućih věkovah pored njih blěsak i cěnu gube. Težko da bi narodi sadašnje Europe bili kadri poroditi takovih prototypah, zašto europejska izobraženost u sviuh stranah života pojedinih narodah toliko je satàrla izvornosti, samobitnosti itd. Nu sasvimtim moramo priznati, da se je u najnovie vrěme izmedju Slavenah (a najviše izmedju Poljakah) naišlo umovah, koji obdareni osobitim duhom, u svojih se umotvorinah uznesoše više manje k uzoru takovih prototypah naroda. A zasluga ta ide romantisam, zašto on je pàrvi okrenuo pozornost na narodnosti, i pàrvi stao iztraživati i protresavati tu srětno razumljenu ideu o narodnosti, narodnoj poesii i narodnom životu.

(Dalje će slěditi.)

Prijateljski dopisi o pravopisu

ćirilskimi i latinskimi pismeni

medju

Vukom Stefanov. Karadžićem i Věkoslavom Babukićem.

(Objavljuje prof. V. Babukić.)

Bez sve sumnje bit će poznato našemu slavnomu čitajućem obćinstvu, da je koncem god. 1845. u Beču u tiskarnici jermenskoga manastira izišla knjiga pod naslovom: »*Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenome gospodinu* Platonu Atanackoviću, *pravoslavnome vladici Budimskome o srpskome pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku*« na 8. str. 95. — Ovu knjigu, počem je izpod tiska izišla, dobiem od slavno poznatoga g. *Vuka Stef. Karadžica* s nadpisom: »*iz Beča* 6. *Januarija Rimskoga* 1846. *Prijatelju svome Vjekoslavu Babukiću*

Vuk Stef. Karadžić, s. r.« I za znamenje zahvalnosti i iskrenoga štovanja napišem mu slědeće pismo*):

Visokoučeni i Visokoštovani Gospodine i Prijatelju!

Neopisana je radost za me bila, kad sam Vaš dragocěni dar, »*Pisma o srpskom pravopisu sa osobitiem dodacima o srpskom jeziku*« u ruke primio. Baš Vam hvala! Čuvši od g. Pejakovića, koi mi je istu knjigu Vašu po pošti poslao iz Beča 6. Jan. t. g. s lěpim pozdravljenjem i nalogom Vašim, da ju, čim prie mi moguće uzbude, pročitam, — čuvši, rekoh, od g. P., da kanite tamo u Beču nova pismena kovati za někoje glase našega jezika, pročitam odmah tu Vašu milu mí knjigu.

Iz gorehvaljene knjige Vaše saznadem, da kanite (kao što rekoh) nova skovati slova (město ђ, ж, љ. њ, ћ ч, ш, џ', a *ċ, ć, ż, ś* i *ė* da se izostave, pa da bi tako mi (t. j. koji se latinskimi pismeni služimo) mogli kazati, da je taj pravopis bolji od slavenskoga. Pa kad bi se ono popravilo, da to Gajevu slavu nebi umalilo; nego bi je još umnožilo.« (str. 23.)

Meni je sám Gaj pripovědao o tomе prie několiko danah, nego što ću Vašu meni dragu knjigu dobiti. I eto tu se osvědočim, da je tako, kako mi Gaj kazà.

Město većega odgovora šaljem Vam evo »*Několiko rěčih o pravopisu*,« što je štampano u našem novome kolendaru za god. 1846. Prilažem Vam i isti kolendar za znak visokoga štovanja i maloga uzdarja za Vaše meni već više putah učinjene darove. Iz onih několiko rěčih viděti ćete, kako ja i ostali ovděšnji pismenici (?) mislimo o pravopisu našem. Nama je više stalo za istinu nego li za čiju slavu. *Amicus Plato, amicus Socrates; sed magis amica veritas!* — I budući da ste na poslědnjoj strani Vaše knjige rekli: »Ja se na spisatelje naše, koji u ovome djelu misle drugčije od mene, ne srdim« — uzdam se, da se nećete ni na mene sàrditi.

---

*) Budući mi je g. Vuk Stef. Karadžić na ovo pismo odgovorio, kako će se dolě niže viděti, i želju svoju izjavio, da se taj njegov odgovor u Danici naštampa; a ja neimajući nikakva prepisa od pisma, što sam mu bio poslao lanjske godine koncem měseca Sěčnja; jer nisam niti poslutio, da će se ikada o njem javno rěč povesti; zato sam ga umolio, da mi isto moje pismo u věrnom prepisu pošalje, što on evo i dragovoljno učini.

V. B.

Milo mi je bilo čitati na str. 20. Vaše knjige, gdě velite o slovu *à*: »kad bi se koje od ova dva (*à*, *è*) slova izgovaralo, to bi u našemu južnome narěčju jamačno bilo *a**).

Što se pismenah novih tiče, koja naměravate kovati, ja mislim, da bi to suvišno i nespretno bilo; jer bi se time obličje latinskih, ili bolje rekuć zapadno-europejskih pismenah poremetilo i nagàrdilo. Neka ostane kod nas Rimokatolikah kako što jest sada. Znamenovanje pismenah *c*, *s*, *z*, kada prelaze u širje glasove: *č*, *š*, *ž* i *ć* odobrili su i najslavnii jezikoslovci: *Rask*, *Bopp*, *Keppen* i *Šafarik*. Ja dakle neznam, kako bi se to moglo bolje ustrojiti i udesiti? Izvan da pismenolěvci izmisle, kako bi se ona znamenovanja bolje učvàrstila, da se u štampi netàrgaju; a to bi onda trěbovalo i sa pismenom *i* i *j* učiniti; jer se bogme i piknje tàrgaju.

Kako sada mi (Jugoslavjani) stojimo, razděljeni na iztočni i zapadni věrozakon i obrede, nemože se ništa mudrie i pametnie reći, nego što Vi rekoste na str. 20. Vaše knjige: »Mi svi valja da se trudimo, dotle da dotjeramo, da nam jezik u knjigama bude tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od latinskih slovah slavenskima, a od slavenskieh latinskima, pak ćemo onda (i *samo* onda) biti jedan narod i imati jednu književnost.«

Ja bi Vam ovdě o tom mogao obilno govoriti, ali mi nedopušta vrěme: zato Vas najučtivie molim, pročitajte moje misli o pravopisu u *Bačkoj Vili* knjizi I., II. III. — Zasada ću Vam u kratko to kazati, da ja o tankom *jeru* (ь) to isto mislim, što sam u priloženom sastavku, izvadjenom iz Kolendara god. 1846. o *j* rekao t. j. da ima narav raztapljajuću, kad se sa glasom *d*, *t*, *l* i *n* (д, т, л i н) sastane i š njime hitro izgovori. Vi upotrěbljavate tanko *jer* (ь) sa л (l) i н (n), u jedno pisme sliveno, kao što se i u sàrbuljah nalazi. Ta se pismena mogu viděti i u Dobrovskoga »*Instit. linguae slavicae dialecti veteris*« (na tab. IV. k str. 68.), gdě ima i drugih pokratjenjah, i dva i tri pismena u jedno slivena. Istim je načinom od starine ћ (ć) skrojeno t. j. т i ь ujedno ть ili ћ (tj. ć). Što se ђ (dj) tiče, to ste Vi sami skrojili ћ-u (ć) potegnuvši rep. Tu se ja čudim, kako Vam nije palo na pamet, da slijete д i ь ujedno: дь (dj), pa bi Vam time

*) T. j. kad za *r* slědi jedan ili više suglasnikah n. p. smàrt, kàrst, gàrlo, čvàrst, càrkva, màrkva, gdě se něki mukli ili poluněmi glas čuje.

V. B.

bio kroj pismenah sasvime filosofički. Ja dàržim, da su sv. *Cirilo* i *Metodie* pismena Ц, Ш i Ж iz glagoljskoga bukvara primili. Obilnie o tom, kako malo više rekoh, izvolite pregledati u Bačkoj Vili.

Još jedno. Ako Vi nebi te nebi htěli primiti ѣ (ě), a Vi izvolite uzeti staro-sàrbsko ѥ (ě), pa će se onda želja Vaša izpuniti. — Ako znate bolje, rodilo Vam polje! — Ako u tom moje slabačke sile štogod doprinesu, bit će mi veoma drago; ako li ne, a Vi izvolite dobrostivo oprostiti onomu, koi Vas iskreno ljubi i visoko štuje.

Vaš

sluga i prijatelj
Věkoslav Babukić.

Odgovor
g. Vuka Stef. Karadžića.

Predragi i mnogopoštovani Gospodine i Prijatelju! — Oprostite mi, što Vam sad tek odgovaram na pismo Vaše od mjeseca Januarija. Velika Vam hvala na Kolendaru i na onome osobito [1]) naštampanome članku o pravopisu. Moje i Vaše su se misli o tome mimoišle. Ja i danas, pročitavši i Vaš članak i pismo i čuvši, da i drugi gdjekoji misle drukčije od mene, u ovoj stvari ostajem sa svijem na onome, što sam onda kazao u knjižici onoj [2]) (na strani 19., 20. i 22.). Ja sam nova slova za latinsku bukvicu radi našijeh riječi već pripravio, samo da se izrěžu i saliju; ali mi se sad valja nakaniti, da što napišem, u čemu ću ih pokazati i objaviti. Najznatniji ljudi Vaši [3]), s kojima sam se razgovarao o ovome poslu, pristaju na moje misli; ali pored svega toga Bog jedan zna, kako će se one u općeno primiti i kakav će plod do-

---

[1]) T. j. posebno naštampanom članku o ilirskom pravopisu. Ovdě valja znati, da je g. Lavoslav *Župan*, izdatelj kolendara, imao dobrotu několiko iztisakah (izgledah) posebno izvan kolendara naštampati dati. Od ovih dakle posebno (t. j. osobito) štampanih izgledah poslao sam jedan višehvaljenomu gospodinu. *V. B.*

[2]) T. j. u knjižici gorespomenutoj o srpskom pravopisu i jeziku. *V. B.*

[3]) Bilo bi od velike važnosti, da saznademo poimence te *najznatnie* ljude naše; jer ako oni kao najznatnii i vodje u narodu kapituliraju t. j. privole; onda je poběda Vaša! *V. B.*

nijeti[4]). Ja velim: Bolje je dobro činiti i razumno govoriti, pa makar ljudi vikali, nego li zlo činiti i nerazumno govoriti pa ljudi da prime i za to da nas hvale; jer svako djelo, kad tad mora izići na vidjelo. Ko misli, da će se sa ovijeh osam slova »obličaj latinskih ili bolje (rekuć) zapadno-europejskih pismenah poremetiti i nagàrditi,« onaj može reći, da se i s tijem današnjijem krpežom remeti i grdi, i da je još odavno poremećen i nagrdjen sa *j*, sa *w*, i sa razlikom izmedju *u* i *v*. Netreba, mi u ovakijem stvarima da pokazujemo znake sujeverja[5]), za kakovo se prostoti u drugijem dogadjajima podsmijevamo; nego treba da mislimo, da su slova sviju naroda postala od jednijeh, i da su se tijem umnožila, što je svaki narod prema glasovima svoga jezika nova izmišljavao i dodavao.

Ni ѣ ni ѥ neprilikuje za moj pravopis. A Ѣ ja sam u prvoj mojoj pismenici (1814. godine na strani 9.) predstavio, pa smo poslije našli, da je ljepše ђ, i tako smo mu oblik popravili.

Da netreba niko *vèra, mèra, dèlo, lèpota, nèdro* da čita *vijera, mijera, dijelo, lijepota, nijedro,* to mislim, da sad i sami priznajete; i to je opet svjedočanstvo, da treba pisati, kao što se govori, pa da svak bez pogadjanja zna, kako valja čitati[6]). Gdje-

---

[4]) To i jest ono veliko pitanje! *V. B.*

[5]) Od uvěka je istinita ona poslovica: »Koliko ljudih: toliko ćudih!« — a i ona druga: »Nauka je težka muka, a oduka sto mukah!« — zato ja nevidim s nijedne strane sujevjerja (praznověrstva, *superstitionem*), veće različne ćudi, misli i znanja o postanku i vrědnosti slovah iliti pismenah. *V. B.*

[6]) Ja dobro znam, da Vi, slavni Gospodine, učite na strani XVII. Vašega predgovora k *Srpskomu rječniku*: v) dje bi trebalo na njemu (ѣ, ě) glas otegnuti, ondje se izgovara (po hercegovačkom narěčju) *ije*, n. p. *bijèlo, rijeć, dijète, cvijet, sijeno, vijek, pijevac, rijedak* itd. Ali mi nenaměravamo, kao Vi, jedno narěčje gospodujućim učiniti, veće u jednom *najmljenom* znaku svakolika narěčja sjediniti. A gdě se Vaše *ije* oteže, tu se po naravi i prosto *i* i prosto *é* i *je* otezati mora n. p. bilo i bélo i bjélo; rič, réč i rjéč; dite, déte i djéte; cvit, cvét i cvjét; sino, séno i sjéno itd. Kako je pako za neuke težko zapamtiti i upotrěbljavati to Vaše otezavo *ije*, vidi se i iz toga, što ni Vama samu — oprostite, što ću Vam reći — koi ste početnik toga nauka, neide uvěk i uprav onako, kao što bi trěbalo.

koji su sad ostavili *ě*, ali opet ne čine dobro, što *svuda* pišu mjesto njega *ie*: jer čitatelj opet nezna, gdje je *ie dva* sloga (k. n. u *bielo, liepo, diete*), gdje li je *jedan* slog (kao n. p. u *bielilo, dieca*), gdje li se *i* sa *l* pretvara u Љ (lj), a sa *n* u Њ (nj) (kao *liepota, niedra*), gdje li se izgovara kao samo *e* (kao n. p. u *pried* kućom, *prieko* Dunava, *nasried* polja). I tako opet kažem, da je po mojiem mislima, najbolje pisati kao što se govori, da čitatelj nemora pogadjati, kako valja čitati, niti ga može naopako čitati i tako privikavati se kvarenju jezika [7]). U riječima od ovijeh primjera ja bih rekao, da ni *Osman Gundulićev* nije naštampan kao što bi trebalo: kad se u ostalome njegov pravopis promijenio, valjalo je i ovake riječi naštampati po današnjemu dubrovačkome i svemu južnome govoru naroda našega, koji govori onijem narječijem, pa bi onda čitatelji znali za sve riječi, kako ih valja čitati, i mogli bi iz knjige i jezik dubrovački upravo poznati; a ovako toga nema nijednoga. Ni ja sám nemam u prvoj vrsti *ciem* ili je *jedan* slog ili su *dva* [8]). Ako su dva sloga, onda *Ah!* (prva riječ)

Tako n. p. pišete Vi: *na mnogo mjesta*, město: *mijestá* ili *mijestah*; jer se u istinu roditeljni padež množtv. broja otezanjem razlučuje od istog padeža u jedinstv. broju. A to nije, da je pogrěška samo u ovom Vašem pismu; veće u svih Vaših knjigah, što ste do sada izdali. Dakle vidite od tuda jasno: kako je u tom poslu težka Vaša ortografia i kako niti isti oni Harvati, Bošnjaci, Carnogorci i Sàrblji, koji ovim narěčjem sbore, neće da ju upotrěbljavaju. I to nek Vam bude na poslědku svědočanstvo, da se ni po Vašoj ortografii nemože bez pogadjanja pravo čitati.

V. B.

[7]) Ja mislim, da se time jezik nimalo nekvari, ako se město *ije* piše i govori *i, e, je*; nego to dopuštjam, da će se time sloga i jedinost medju našimi književnici pokvariti, ako jedni stanu pisati *i*, drugi *e*, tretji *je*, a četvàrti *ije*. Ta se anarchia može samo u narodnih pěsmah dopustiti, da se vidi, kakvo je gdě narěčje. I ovu slobodu dopuštjamo i pěsnikom, da si mogu laglje rime (rithme) svoje udesiti; ali u razrěšenome slogu (stilu) nemožemo je nipošto dopustiti.

V. B.

[8]) To je meni zaisto veliko čudo, što s jedne strane neznate, a s druge jasno izpovědate — kako će se malo niže viděti — da je Osman spjevan *četverostopnijem* trokejma.

V. B.

ne ide u razmjer ili stopu, nego je samo dodato, kao *Oj!* u narodnijem pjesmama na mnogo *mjesta* (sic!) (n. p.

Oj! San me lomi, san me mori,
San zaspat' ne mogu);

ako li je jedan slog (čiem), onda *Ah!* ide u razmjer, kao i *Oj!* gdješto u narodnijem pjesmama (n. p.

Oj! sinoć se Duka Leka oženi),

i sa *čiem* sastavlja prvu stopu. Kad mi, tobožnji književnici u svome narodnom jeziku, moramo ovako sumnjati i nagadjati, a šta će činiti inostranci?![9]) — Istina, da su dubrovački pjesnici u svojijem djelima i druga samoglasna slova na mnogo *mjesta* (sic!) suviše pisali, pa čitatelj neka ih u čitanju izostavlja ili čita, kako mu drago; ali ovo ne ide u pravopis, nego su način pisanja stihova, i za to mislim, da se u štampanju ili preštampavanju sad njihovijeh knjiga ne može popravljati. Da bi se lakše poznalo, šta ja ovdje mislim, progovoriću još nekoliko riječi. *Osman* je spjevan četvorostopnijem trokejma, n. p.

»Tašta ljudska oholasti!
Sve što više stereš krila,
Sve ćeš paka niže pasti.«

Ali kako će se s ovakijem stihovima čitati i isporediti:

Gjurgja despota i Jerine —
I od istoka do zapada —
Vodi tri čete iz daleče —
Vran štit i vrana ima pera? —

Ovakijeh zavaljenijeh i hrapavijeh, ili, ako smijem reći, *nepravilnijeh* stihova ima u ovoj knjizi gotovo više, nego čistijeh ili pravilnijeh. Može biti da su Dubrovčani ovako što vidjeli u Talijanskome jeziku, pa u svome još i pretjerali. Na mnogijem mjestima mogao je pjesnik ove pogrješke popraviti u onijem istijem stihovima, a u kojima se to nije moglo, one je mogao drukčije načiniti, samo da je pomislio, da onako nije dobro[10]).

---

[9]) I oni, kaogod i mi, trěba da se jezik i pravopis naš svojski nauče! *V. B.*

[10]) Što se tiče *nepravilnijeh*, — kako Vi velite, — stihovah, nisam jim baš ni ja velik prijatelj, a pri tom mislim, da neće nikoga biti, koi bi jih svojski braniti htio. Samo ću to napomenuti, da po mome mnjenju, koliko sam ja do sada Gundulića proučio, nisu oni hrapavi stihovi (stezanje dva samoglasnika u jednu slovku) po naravi talianskoga jezikà skrojeni, veće uprav po naravi našega, kao što ću u

Kad smo u ovakoj besjedi o Dubrovačkijem pjesnicima, dopustite mi, da Vam kažem, šta mi se još u njih ne dopada. A to je, što su oni radi jednakijeh na kraju slogova (ritma ili rima) ne samo miješali narječija (n. p. *doje* mjesto dodje), nego i riječi iz-

---

kratkom dokazati. Da je slavni Gundulić naše narodne pěsme s bližeg poznavao, vidi se bělodano u njegovu Osmanu pievanju tretjem od 1—27 sloga. Poznato je i to, da pěsnici kod svih narodah imaju svoje osobite potrěbe u skladanju stihovah iliti slogovah (necessitas metrica et licentia poetica), a pri tom i meštar rimskih pěsnikah, slavni *Horacie* reče u svojem pismu na Pisone »*de arte poetica.*«

— — Pictoribus atque poetis
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. —
Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim.

S toga mislim, da je i Gundulić kao pěsnik imao potrěbah, kao polašticah, za skladanje slogovah — premda bi onakov veleum i bez njih sigurno, da je samo uzhtio, bio mogao proći — te znajući svoja pěsnička prava ugleda se u narodne pěsme te našavši tamo takovih hrapavieh slogovah, načini si po njih *necessitatem metricam* i *licentiam poeticam.* Da pako i u narodnih pěsmah ima dosta hrapavieh slogovah, to se izmedju ostalih može viděti u Vaših Srpskieh narodnieh pjesamah knjizi I. strani 115, u Beču 1841., gdě ovako stoji:

L'jepo ti je pogledati,
Kako svati kitom sjede,
Medju njima mlada neve,
On*a j'* stidna i mi*s'*ona.

Eto na taj način je i Gundulić hrapave pravio slogove, samo što je město *j'* pisao *e* i sastavio s prědnjom rěčju n. p.

Ona e stidna i *misona.*

Glas *i* valjao je prošastih věkovah za dva glasa: za *i* i *j*, te tako se sbi, da je kod Gundulića (i inih pěsnikah dubrovačkih) *i* vrědan dva glasa ujedno, kako im je već priličnie bilo. I to je uzrok, što mi u izdanju Osmana Gundulićeva, u Zagrebu 1844, nismo směli — niti ćemo u ostalih dubrovačkih pěsnicih (radi doslědnosti) směti — pisati *ė* (a još manje *e*, *je*, *ije*, izvan u rimah), već *ie*, kako što smo u predgovoru na str. IX. iskreno izpověděli. Da je Gundulić osim rime svagdě *ie* (m. *je* i *ije*) pisao, to se izmedju drugih najbolje može viděti iz dviuh knji-

vrtali (n. p. s *nebi* mjesto s *neba*, na *miesti* m. na *miestu*[11]) i drukčije, po svojoj volji, sklanjali i sprezali (n. p. *doni*[12]) mjesto *donese*, *okreni* m. *okrene*, *tlača* m. *tlači*). Ali pored svega ovoga

---

gah, što su za njegova života štampane, dakle polag njegova rukopisa:

a) Suze sina razmetnoga u Bnecieh pàrviput god. 1622.

b) Piesni pokorne kralja Davida. In Venetia 1630.

Obe ove knjižice nalaze se u Zagrebu u knjižnici g. Dra. Ljudevita Gaja. V. B.

[11]) Ja nenalazim, da su oni rèči izvàrtali (t. j. izvratjali); jer *nebi* stoji u Gundulića svagda u rimi kao *indeclinabile* i to ne samo u rodit., veće i u ostalih padežih jedinstv. br., *s nebi*, *k nebi*, *na nebi*, *pod nebi*. Tako u Osmanu piev. I. slogu 3.:

Bez pomoći višnje s *nebi*.

Tako u piev. VII. slogu 72:

Sama ostaješ ti *pod nebi*.

A u istom piev. VII., slogu 76. stoji s *neba*:

Jer pedepsa s *neba* koli
Lakše ide, teže pade.

A *na miesti* m. *na miestu* to je primorski, i u obće slovenski (štajerski, kranjski i koruški) Praepositional t. j. predložni, skazateljni padež, odgovarajući càrkveno-slavjanskomu i ostalim sèvernim slavjanskim narèčjem na ѣ (*è*). Vidi *Kopitara* »Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark.« Laibach 1808 str. 237 i *Murka* »Slowenische Sprachlehre.« Gratz 1832 str. 23.

[12]) *Doni* i *donie* ili *donijè* i *donè* dobro je rečeno i pravilno; jer i u Vašem rèčniku, a i u ovome pismu na početku taki ima rèč donijeti; a od *infinitiva* pravi se prosto prošasto vrème (simplex praet. perfectum) odhitivši tvornik *inf. ti*, kaogod i pričastje prošasto čineće (partic. praet. activum) *donio* i *doniela*. Tako i *zanieti*, *nanieti*, *odnieti*, *unieti*, *ponieti*, *pronieti*, *podnieti*, *iznieti*, *raznieti*, *snieti*. A ovaj isti primèr dolazi i u Vašoj grammatici, što je pred rèčnikom na strani LIV. 1) — »donesem, donijeti (doneti, može biti da bi ko rekao i donesti), doneso i donije (done), donijo (doneo; u pjesmama i donesao), donijela, donešen i donijet.« Dakle iz svega ovoga vidi se jasno, da Dubrovčani nisu po svojoj volji sklanjali i sprezali. Sèdi krivo, a pravo reci! *V. B.*

ja opet mislim i kažem, »da su knjige Dubrovačkijeh pjesnika za jezik sviju nas skrovište (t. j. blago), koje se ne može procijeniti.«

Štono naši vele: »Kad se lijen nakani, sav svijet popali:« tako sam se i ja nakanjivao, da Vam pišem gotovo godinu dana, a sad, nakanivši se jedan put, ne mogu da prestanem. Da bi nam jezik u knjigama bio tako jednak, da se svaka knjiga može od slova do slova preštampati od Latinskijeh slova Slavenskima, a od Slavenskijeh Latinskima, moramo se dogovoriti, šta ćemo činiti mi sa x, a Vi sa *h* u rod. množ. kod imena sušt. (samost. substant.) n. p. slobodnijeh junaka*h*, našijeh žena*h*, dobrijeh ljudi*h* itd. Kao što sam napomenuo u predgovoru k poslovicama (na strani XXII [13]) pravi Crnogorci i njima susjedni Primorci tako govore, a po drugiem mjestima od ljudi zakona našega to nijesam čuo, a i u narodu zakona Rimskoga, osim Crnogorskijeh susjeda po Boci, slabo se to gdje može čuti, već ako od onijeh, koji su čitajući privikli tome. Ovo je sa nekoliko riječi kazano kako se u narodu govori, a spisatelji zakona Rimskoga pišu gotovo svi *h*, osim Dubrovčana (koji su najbliže Bokeljima i Crnogorcima!). Ja upravo neznam, kako je ovo ušlo u običaj, da se govori i piše, kad ni u jednome od okolnijeh Slavenskijeh narječija toga nema. Da nije iz početka u imena, koja se svršuju na *a*, uzet skazat. (praeposit.) mjesto rodit., pa se uzanj i uz imena pril. (prid. adj.) prostrlo to i na ostala sva imena sušt. (?). No došlo to kako mu drago, ja bih rekao, »da u knjigama tako ne pišemo« [14]), već ako kad bi ko htio pisati što samo jedniem narječijem n. p. upravo Crnogorski. Dubrovčani su ovaj padež u imena, kojijeh se rod. množ. svršuje na *a*, pisali sa dva *a*, n. p. *goraa, selaa, sokolovaa*, jer se ovo *a* na kraju vrlo oteže u govoru; da li su ta-

---

[13]) I kao što sam ja u mojem sastavku: »Několiko rěčih o pravopisu« govoreći na str. 8—10. o glasu i pismenu *h* točno i obilno spomenuo. *V. B.*

[14]) A ja bih opet rekao, »da uprav u knjigah tako pišemo,« kao što sam i u članku »Několiko rěčih o pravopisu« kazao i kao što i Vi rekoste u predgovoru k pàrvoj knjizi srpskieh narodnieh pjesamah bečkoga izdanja: »Može biti, da bi najpametnije bilo i u narodnijem pjesmama svima naštampati *h* svuda, gdje mu je po etimologiji mjesto, a u predgovoru kazati (od prilike onako, kao što je kazano u predgovoru k poslovicama od strane XI. do XXV.) kako se gdje po narodu izgovara, pa čitatelji neka ga čitaju, kako ko i govori.« *V. B.*

ko pisali i dva i u onijeh imena, kojijeh se rod. množ. svršuje na *i* (n. p. *radostii, ljudii*), to za sad upravo neznam, ali za cijelo mislim, da nijesu pisali ni *h* poslije i: i po svemu ovome rekao bih, da u štampanju Gundulićeva Osmana nije trebalo na kraju metati *h*, nego ili ostaviti onako, kako su Dubrovčani pisali, ili metnuti samo jedno samoglasno slovo (s kakijem znakom odozgó[15]), gdje se bez njega ne bi moglo poznati, koji je padež).

Sad je već dosta. Ako Vama što nije protivno, podajte, molim Vas, ovo pismo, neka se naštampa u Danici[16]), da bi i druga bratja mogla vidjeti ove misli moje i o njima promisliti i, ako bude kome volja, što kazati. Samo Vas molim, da gledate, da bi se naštampalo bez pogrješaka, i od slova do slova ovako, da bi se poslije iz Danice opet ovako isto moglo preštampati Slavenskijem slovima.

U Beču 11/23. Dek. 1846.

Vuk Stef. Karadžić, s. r.

---

[15]) Tako smo mi i činili u preštampavanju Gundulićevih dělah na mlogih městih radi čiste rime; a inače pisasmo pravilno *h*: pàrvo, što ga Càrnogorci i danas u istinu izgovaraju i pišu, kako i sami iskreno izpovědate; a drugo, što mi dobro znamo, da se *h* kod našega naroda s veće strane neizgovara, nego se aspirava (oddihava, tanko dahne) ili u druge sebi srodne glase prelěva, u *j, v, g, k, s, š* n. p. *Mijajlo, Mijat, Mijo* m. Mihajlo, Mihat, Miho; *kruv, muva* m. kruh, muha; *čug* i *čuk* m. čuh; *grijeg* i *grijek* m. grijeh (grěh); *oddisati, oddišem* (pravilno) m. oddihati, oddiham. Ali da se *h* radi etimologie (a ponajviše radi onih, koji ga većom stranom jasno izgovaraju) pisati mora, to ste i Vi, slavni Gospodine, — uvidivši potrěbu — *na polak* i pisati počeli. Samo još Bože daj, da i zavàršite, pa da i svikolici sàrbski pisci za Vama nagnu. Eto tim putem bi se sloga u pravopisu s jedne i s druge strane uvela. *V. B.*

[16]) Ja sam već odgovorio g. Vuku, da meni nije ništa protivno, dapače drago, da mlogi o toj stvari razmišljaju; jer samo tim načinom možemo se k istini približiti. *Više očiuh više vidi!* — u Danicu pako nehtěde uredničtvo zato primiti, što su ova pisma poněšto odnga i sbog toga evo izpunjuje se želja naša u Kolu, gdě ih uredničtvo dragovoljno primi. *V. B.*

Dodatak uredničtva.

Du choc des opinions jaillit la verité.
Laharpe.

Mi dragovoljno primismo tu razpravu dvojice naših učenih glavah o pravopisu i jeziku našem, i bit ćemo uvěk gotovi stvarma takve ruke města naći u našem Kolu, ako u ostalom budu po svemu odgovarale promicanju nar. naše književnosti. Svaka stvar ima svoje vrěme, u koje trěba da izadje na vidilo, da se pokaže světu i da se osvětli i razsvětli pred njim, da nebude više čamio glede nje u sumlji i bludnji. To vrěme došlo je (ja bi sam reko) upravo sada i za rěč o našem načinu pisanja, gdě su se pomolile opet několike glave, vičući pred světom na njega. Trěba dakle opet probesěditi o pravopisu i o načinu pisanja književnog narěčja. To je dužnost svakog pisaoca; dužnost njegova je, da obrani grad, kojeg je i on pomagao zidati. Nu za takav posao neiziskiva se cigla vatra (ma udarala i iz najplemenitieg domorodnog sàrdca) nego i pozornost; jerbo vatra bez čuvara i za jedan dan čitav može popalit grad. Nitko pametan neće odobriti onu golu žestinu strastih, s kojom se već několiko godinah Miloš Svetić prepire s Vukom, prepire se i pregovara, a opet se ista stvar time nije ni za dlaku promakla. Niti će tko odobriti màrzku gorčinu, s kojom su někoje mejdandžije nedavno u »Zori dalmatinskoj« ustale na nas bi reći s motikom i sěkirom. Niti ćemo (sudim) stvari našoj pomoći, ako budemo takvoj gospodi zajam vratjali s jednakom měrom, kao što někoji sude. Za stvar od razloga hoće se opet razlog, pamet, mirno i trězno razsudjivanje. Gdě kàrv sudi i razsudjiva, i bělodana istina muti se i zamàršava.

Budući da naměravamo o někojih neizvěstnostih i nedostatcih našeg načina pisanja obilatiu jednom povesti rěč, za sada ovu razpravu, u koliko se tiče pravopisa i jezika, od naše strane bez ikakvih propuštamo opazkih. Nu ipak nemožemo mučke mimoići ono, što je g. *Vuk* spomenuo za način pisanja, osobito metrike Gundulića i ostalih Dubrovčanah, budući nam se čini, da je odgovor g. profesora nedovoljan niti sasvim slažući se s našim mišljenjem o toj stvari.

G. *Vuk* misli i sudi po licu »Osmana«, da su Gundulić i ostali dubrovački pěsnici metriku svoju skrojili po duhu i obrazu metrike taljanske i od njih prigàrlili slobodu elisijah. Nu g. profesor to mu sasvim poriče, tvàrdeći, da su Dubrovčani metriku i istu njim ukorenu slobodu elisijah naučili od prostog naroda, pa mu

izvodi svědoke u licu od několiko redakah izvadjenih iz nar. pěsamah, koje je isti on (Vuk) izdao.

Ako hoćemo nestrano da sudimo o naših Dubrovčanih, trěba da njihova děla iztražimo bez ikakvog zanešenja. Vàrhu svega trěba da prosudimo duh věka, u kojem su oni živěli, i u koliko je duh taj imao upliv na stvaranje njihovih umnih dělah. To je glavno ono gledište, s kojeg ih suditi valja. — Gundulić i ostali najbolji pěsnici dubrovački živěli su prama koncu XVI. věka i na početku XVII. I svemu je světu poznato, da je onda vladao u zapadnoj Europi duh starog klasicisma, koji se već počeo izradjati u tako zvani školasticisam. Iz Italie, koja je onda stojala na čelu prosvěte europejske, prebrodio je duh izobraženosti zapadne i u Dubrovnik. Tu su se podigle stolice nauci klasikah rimskih i gàrčkih, i pod uplivom duha càrpljenog iz pěsnikah klasičkih rodiše se i odgojiše umětne vile dubrovačke, a jezik naš uzmahnu se na najviši stupaj izobraženosti. Da su i plodovi romantičke poesie taljanske, koja je onda već dovàršivala zlatni svoj věk, imali upliv na stvore pěsnikah dubrovačkih, toga nitko pametan tajiti nemože, koji znade, koli uzko bio je onda Dubrovnik skopčan sa prěkomorskom susědnom Italiom, po blagom vezu tàrgovine i družtvenog života. Koi dvoji o temelju ovih naših rěčih, netrěba mu ništa nego da uzporedi našeg Osmana sa Tassovim »*Gierusaleme liberata.* Kao što su vitezi i viteżkinje u Osmanu samo po imenu slovinski, a sàrdce i duša u njih je romanska, tako isto priznat će svaki nestran iztraživalac stvari, da su Dubrovčani naši više po licu(formi)jezika nego li po materii(duhu)ili skladu njegovom Slovinci. Pa tko se o razlogu tih rěčih nije već osvědočio, toga uputjujemo, neka postavi naše klasike dubrovačke uz nar. pěsme, a poslě toga opet uz pěsnike talianske zlatnog věka, pa da razsudi s dušom jedno sprama drugog, a ja kriv, ako neizpovědi, da su po duhu srodnii s Taliani, nego li sa pěsmami naroda svoga, koje su pravo i jedino měrilo i narodnog duha. Pa kad je ukus prěkomorski toliku stekao silu nad stvorma naših pěsnikah gledě na materiu ili duh, pa kako bi se moglo stati, te se nebi prilěpio barem ondě ovdě i forme ili lica? I ja rado priznajem, da su Dubrovčanom bile poznate nar. pěsme, nu nemislim, da su bile u njih baš u tolikoj cěni, da bi ih pěsnici učili i gledali kao uzore kakove, koje trěba slěditi ma u čemu mu drago, zašto da je tomu tako bilo, drugi bi imala obraz naša književnost onih stolětjah, koi bi se sasvim razlučavao od obraza literaturah prosvětjeniih narodah onog věka na zapadu europejskom. Da su Dubrovčani učili versifikaciu od naroda, nebi ni u metrici njihovoj zavladala tolika jednoobraznost, stegnuta

na cigle tri vàrsti: na trojestopni, četverostopni i šesterostopni trochej*). Da su Dubr. učili i cěnili nar. pěsme, zacělo bi im bila omililа prekrasna raznoobraznost narodnih měrilah, pa bi se njimi služili i u umětnih svojih tvorbah, osobito krasnozvučnim i veličanstvenim peterostopnim trochejom, kojim teku gotovo sve naše pěsme junačke. U Dubrovčanah medjutim svemu tomu (koliko se spominjem) neima traga. Ja dakle, slažući se s g. Vukom, svakako mislim i sudim, da imamo tražiti u Dubrovčanah razlog slobode elisijah u vrělu inostranom, ma on izticao od Latinah ili Talianah, niti me ona *specimina* iz nar. pěsamah, koje g. profesor navodi, na drugu věru prekàrstiti mogu. Rado priznajem, da u naših nar. pěsmah ima amo tamo i takvih redakah, za koje se čine na pàrvi pogled, da ima u njih elisijah, t. j. ima redakah takvih, o kojih bi čověk sudio, da ih pěvač pěvanjem neće moći čestito izvesti, već da koju slovku izbaci, t. j. elidira. Nu reko bi, da tu neima elisijah, već mi se čini, da si tu naši slěpci drugčie pomažu, te pěvajući město trocheja čine daktile, jerbo ja se spominjem na někoje rědke u nar. naših pěsmah, gdě jedna slovka pretiče, bez da onda sudaraju samoglasnici dviuh susědnih rěčih, pa se dakle ni sliti nemogu. Ta osobina nalazi se mnogo češtje u nar. pěsmah drugih slav. granah, a kod nas ponajviše u pěsmah s junačkim měrilom, a ono u pàrve dvě stope pred odmorom (caesurom) (Vuk bilježeći ih pomaže si odkidajući koi samoglasnik n. p. *Momci dojdoš'* m. *Momci dodjoše* (je li pravo ili ne? nemogu odsuditi, jerbo niesam slušao pěvača). — Nu razgovarajući se o ovoj stvari, poradja se sada evo i drugo pitanje: *Imamo li odobravati elisije te i danas naslědovati Dubrovčane u ovoj slobodi?* Ja od svoje strane mislim da se sadašnjim i budućim našim pěsnikom ima dosuditi ta sloboda nu *sumpta pudenter*, t. j. da se elisiah služe što redje, kao što to čine Ostrožinski, Preradović i někoji drugi našinci; jerbo svakako bit će shodnie, da ona podupire misao, da krasnia i jasnia na vidilo stupa i cěli redak gladji i zvučnii iztiče, nego da za volju někakvih pedantičnih pravilah misao propada ili zamutjiva se, a gladkoća i milina zvuka sasvim izčezava, odkidajući samoglasnike kao što to čine sadašnji sàrbski pěsnici s rěčma: *meni, tebi, sebi, mu, mi, me, su, si, se, te, ti,* samo da se uklone elisijah. Nu nečini nam se opet nimalo spretno, uticati se k toj slobodi (elisiah), kad neima ni najmanje nevolje, nego kad se to radi

*) Měrilo to sasvim odgovara alexandrinu ili starom hendekasyllabu, kojega su i Taliani prigàrlili za sve svoje veće pěsme.

samo od ciglog někakvog zanešenja za starimi našimi klasici. Svaka stvar ima svoju měru, pa i ova. —

Ovo budi dovoljno kazano o elisijah u koliko barem s kakvim takvim pravom za nje pristati možemo. Nu pored toga ima u gděkojih redcih istih najpàrvih naših klasikah i onakvih elisijah, koje za se baš nikakvog neimaju prava, te su upravo pogrěšne. U taj red idu i trojica od onih redakah, koje g. *Vuk* pod imenom *hrapavijeh* navodi iz Gundulićeva »Osmana.«

Gjurgja despota i Jerina...
I od iztoka do zapada....
Vodi tri čete iz daleče....
Vran štit i vrana ima pera....

Drugi izmedju njih, dopuštavajući slobodu elisijah, pravilan je; tretji mogo bi se tim popraviti, kad bi metnuli rěč »tri« poslě rěči »čete« te bi redak pravilno glasio ovako:

Vodi čete tri iz daleče....

nu ostala dva (pàrvi i četvàrti) ostat će svakako pogrěšni, jer se nedaju, preměštajući rěči, nikako izpraviti.

Pogrěšnost njihova sastoji se u tom, da se u njih gazi rythmus, vrědja bitnost i zakoni odmora, kako žive u nar. naših pěsmah. Pa da sad kažemo, što je odmor u našoj poesiji. Odmor u narodnih měrilih stoji u tom, da su one stope redka, što se nalaze pred odmorom, takvog svojstva, da se mogu smatrati kao redak za se savàršen, a poslě njega da se već počima redak novi, ili drugim rěčma: *odmor razcěpa redak u dva děla ili dvě strane, kojih svaka opet za se može biti novi redak* (*stih*). Gundulić je svog Osmana (kako svi znamo) složio od samih četverostopnih trochejah; a kod te vàrsti měrila (kako se potvàrdjava u nar. pěsmah) odmor pada medju drugu i tretju stopu. Nuder sad polag ovih pravilah razglavimo rečena dva pogrěšna redka u svoje strane!

Gjurgja despo | ta i Jerina...
Vran štit i vra | na ima pera...

pa načinimo od dva redka četvoricu:

Gjurgja despo-
ta i Jerina...
Vran štit i vra-
na ima pera....

Eto ti na pàrvi pogled, da rythmus u ta dva redka nevalja, zašto razděljenje slovkih neodgovara gore navedenim pravilam odmora, čim se redci poslě druge stope nedaju razcěpiti bez rane, niti se sa tretjom stopom može počimati redak novi. Ovi su redci upravo hrapavi i nepravilni, te ih danas ni odobravati niti

slěditi nevalja. I sva je prilika, da ih danas ni isti Gundulić branio nebi, i reko bi sam, da je i onda znao da su nevaljani, nego ih je metnuo amo tamo za pàrvu težku nevolju, dok mu se bolji neudese (barem ih nećeš naći u »Suzah sina razmetnoga,« najkrasniom i najsavàršeniem umotvoru njegova pera. Što ih ima danas u »Osmanu,« tumačiti valja time, što je pàrvo pěsnika zatekla smàrt, nego je uspio veličanstveno to dělo dovàršiti kako valja.

Nu sve to, što sam dosad spomenuo za Gundulića i Dubrovčane u obće, neka nitko nemisli, da je kazano na umaljenje njihove cěne i slave. Dubrovčani naši jesu pravi alemi-kameni naše starine, zvězde prehodnice sadašnje prosvěte zapadne. Izvan Talianah i Španjolacah neima nijednog naroda u Europi, koi bi se u ono doba jednakim smio ponositi blagom umětne poesie. Izmedju Slavjanah Dubrovčani su pàrvi podranili na to polje. Drugi bili su Poljaci, nu oni se probudiše, kad je književnost ilirska u Dubrovniku slavila već zlatni svoj věk. Što su Dubrovčani nagnali više za klasicismom romantičkim, zanemarujući uzore narodne, to je bila moda ili ukus, koi je oteo māh u sviuh narodah onog i naslědujućih věkovah, kako su bàrže pomolili glave na polje duševno ili književno. I tekar u današnje stolětje krenuo je književni duh narodah drugim putem, vratjajući se k svome pravom čistom izvoru, koi udara izpod koręna živog domaćeg, izpod sàrdca istog puka ili prirodi ostavljenog naroda. Što medjutim ima najznamenitie u naših Dubrovčanah, moramo priznati. Oni su bili razložni i umnostni pisaoci i osobito vàrstni věštaci u narodnom jeziku, da im nije bilo drugovah u nijednom kraju prostranih naših zemaljah ni prie ni poslě. Sva je prilika, da je u šestnaestom věku, kad je u Dubrovniku jezik književni stigo na najviši vàrh izobraženosti, prosti narod govorio još čakavski u onom preslavnom gradu i po svih zemljah njegove dàržave. Nu sasvim tim pisaoci nijesu měšali formah čakavskih sa književnom štokavštinom već za krajnu nevolju rižme, a i to vàrlo rědko. Tako isto je i Gundulić samo za volju rižme prigàrljivao amo tamo čakavske forme, kao što su Vukom ukorene *u mėsti* m. *u mėstu*, *doje* m. *dodje* itd. Što se tiče forme *doni* m. *donese*, za nju (sudim), da ju je razložno obranio g. profesor; isto onako i rěč *nebi* (i ja ovdě dodajem i rěč *ljubi* m. *ljubovnica*, koja u Dubrovčanah istu ima formu i osobitost). Forma *okreni* m. *okrene* može biti da je pogrěšna; nu može opet biti, da ondě město nač. kazivajućeg (indikativa) stoji način zapovědajući (imperativ), što osobito rado čine susědi Dubrovčanah, junački Càrnogorci, kad hoće da stvar jednu živie postave pred oči (u prekrasnoj pěsni »Vienac gorskij« ima

tih imperativah sila božja). Ja bi sam reko i za formu glagolja *tlačati* m. *tlačiti*, da nije pogrěšna. U nas bitnost glagoljah još nije nimalo filosofički iztražena i razsvětljena. Dosad se uvěk govorilo, da u jeziku slavjanskom ima glagoljah dvoje vàrsti: *brevis et longae morae*. Nu meni se čini, da opet i svaka izmedju ovih vàrstih ima dvoje ruke formah u sebi, t. j. da medju glagolji *brevis formae* ima jedne, koje su *brevioris*, a druge *brevissimae morae*; a medju glagolji *longae morae* ima opet glagoljah *longioris* i *longissimae morae*. U poslědnju vàrst ide i *tlačiti* kao *longioris*, a *tlačati* kao *longissimae morae* (uzporedi *roditi* i *radjati*, *hoditi* i *hodati*). Da sve ove vàrsti neimaju više sva vrěmena i sve načine, to zna svaki, koi je iole zavirio u bogati sklad jezika slavjanskog; nu zna i svaki učeni jezikoslovac slav. da tom razredjenju ima tragovah u raznih narěčjih slavjanskih, premda se je znamenovanje amo tamo pobàrkalo, te neodgovara svagda i svigdě pàrvobitnosti t. j. formi svojoj.

Eto naše misli o toj stvari! Vàrlo nam je drago, što se jedan gospodin od strane Sàrbaljah tako bratski i razložno s nami dao u razgovor o pravopisu i jeziku našem. I svaki izmedju Ilirah mora da se uzraduje, što je isti gospodin, zaista najpàrvi věštak u narodnom našem jeziku, skinuo kapu svoju pred Dubrovčani, čim je javno priznao valjanost dragocěnih njihovih dělah. A to nam je tim milie, što vidimo, da priznanje i poštovanje to nije slěpo (kao što žalibože sada kod nas još često biva), već osnovano na čvàrsti kamen razloga. Slava mu na lěpoj jabuci! zašto samo takovim razložnim i mirnim razgovaranjem i medjusobnim bratskim pametovanjem ili opominjanjem vratit će se opet sporazumljenje, ljubav i sloga medju jednoplemenu bratju, u srodne duše, koje razdružene kroz toliko věkovah, davno već hlepe za blagom rosicom sloge i ljubavi bratske.

Naš pravopis i Zora dalmatinska.

Nauka, koju zovemo siloslovje (physica), posvědočava, pa i svaki dan u prirodi opazujemo, da u životu tělesnom svaka sila, koja tělo jedno krene ili gane, udari odmah na silu drugu, koja se kretanju ili gibanju tome opre i uzprotivi, a druga ta sila osobito je jaka iz početka, dok sila kretanja nepreotme mah. To isto pojavljenje nalazimo i u životu duhovnom. Dogodovština sviuh prošastih věkovah uči nas, a i dan današnji još vidjamo, da sva-

ka novina ili reforma, koja se u život uvodi (ma bila po sebi i najbolja), odmah i nagazi na neprijateljicu, na silu opornu, na protivni joj običaj, koi se bori za starinu. Nitko pametni neće se dakle čuditi, da je i književna naša reforma, s kojom smo god. 1835. izašli u svět, nagazila na oporne neprijatelje. Mi ćemo ovdě govoriti samo o domaćih. Izmedju njih ustali su na nju osobito někoji spisatelji, koji se dàrže càrkve iztočne, i glavno bile su Pavlovićeve »Novine i Nar. list« onaj gàrm, izza kojeg su strěljali i puškarali na siromašno Ilirstvo. Nu (mimogredce govoreći) toga nimalo nebiaše nas čudo, zašto ta gospoda, misleći po starinski, prividjala bi u nas kao katolicima někakve neprijatelje stare svoje càrkve. Što se tiče ostale naše bratje slědbenikah càrkve zapadne, bili su tu samo někoji starověčni ljudi, koji su roptali na novi pravopis i na novo lice jezika. Medjutim ni njima nije roptanje to nitko zaměravao, jerbo što je srodno, po naravi se slaže: tako su i starci naši gledali u starini amanet navičaja, braneći ga kao tobožnu svetinju prošastnosti*). Nu opet je vaskolik taj opor naših s t a r o v ě r a c a h ostao kod kuće, neizlazeći iz zapećka u běli svět. Jedini *Kristianović* iznio ga je na javu s predgovorom svoje slovnice »Sprachlehre der kroatischen Mundart« (Agram 1837). Tri godine izza toga oglasila se i druga glava, pokojni *B. Kopitar*, koi je u svom dělu »Hesychii glossographi discipulus etc.« (Viennae 1840) kao Thersites kakav digo viku na g. Dra. Ljud. Gaja i na pravopis i jezik naš književni. U ostalom (koliko ja znam) svi ostali od sàrdca i mozga našinci pristali su za reformu našu, ako izuzmemo ciglog g. *Iliu Rukavinu*, koi je stao na kamenu novom graditi opet na svoju ruku, naznačujući udarenje glasa dvostručavanjem suglasnikah slědećih. Nu sve to protivljenje i tobože nadmudrivanje domala se razpàrši od pohvale gotovo sveobće, kao magla jutàrnja kad ograne blago su-

*) Ja poznajem vrědnih staracah, koji sva svoja privatna pisma pišu po starom pravopisu; nu sasvimtim vàrstni su domorodci i junački branioci pravopisne naše reforme. Niesu li to blage duše i upravo mudraci? Pa da sad čujemo sprama njih g. *Starčevića*, kako on mudruje. Pošto bi u Zori (g. 1846. br. 44.) spomenuo, da već 36 god. radi perom, pa kaže da napisa tri *ričoslovnice* (gramatike). jednu *Abecedu* i *Rasbrojstvo* (računstvo?). te s něm. preveo *Dogodovštinu Nov.* i *Star. Zakona, katekisam, ćudorednost keršćansku* i *Veliku Knjigu Štivenja od Pravotvornosti i Ljubavi Domovine*, zaglavljuje svoj govor evo ovako: „Akoprem nedvojim, da ništa našem puku toliko koristno, i namí za osnovanje naše književnosti ništa nije toliko potribito, koliko ove i ovakove knjige, sasvimtim pervo bi mogo privoljiti, da svi ovi Rukopisi meni na oči *u vatri isgore*, nego da polag spomenutog rogatoga (Zagrebačkoga) verstopisa (pravopisa) na světlo izajdu!!! !!!!!!“

našce. Osobito su svi učeni ostalih plemenah slavjanskih na zapadu kao u jedan glas pohvalili posao naš, odobravajući korak, kojim smo se njim približili, i glede na pravopis gotovo sasvim š njima i složili. A pravopis isti staše uvoditi i ostala dva naša književna lista »Kmet. in rókod. novice« u Ljubljani i »Zora dalmatinska« u Zadru. I čim je vlada posao naš uzakonila utemeljivši u Zagrebu stolicu nar. jezika i jednu školu za odgojenje dobrih nar. učiteljah, u kojoj će se sve nauke predavati i učiti na novom književnom jeziku, i naredivši pravopis i književni naš jezik ne samo za ove učiteljske stolice već i za sve nar. škole po Hàrvatskoj i Slavonskoj, po Krajini i Istrii, i čim smo razabrali, da se oko toga radi već i po gornjih stranah: po Štajerskoj, Krajnskoj i Goričkoj, krěpko nam je nadanje razigralo sàrdce, da će se jedanred dokinuti gradnja našega Babela, a š njom i prestati vaskolıki razdor u načinu pisanja. I kad smo s puta uklonili tolike zaprěke i toliko stekli krasnih carskih darovah, nitko sad nije više dvojio, da će nar. naša književnost s većom snagom osilit i do ožudjena domahnuti se savàršenstva. Nu na jedanput obatali nam se sva ta zlatna nada, uzkàrsne opet nesloga, gdě smo joj se najmanje nadali. Evo odkud nas nadje zlo i kako? Nu o tom valja obširnie da prosborimo.

Pošto bi se u naše doba medju Slovenci probudio duh narodnosti, a u Zagrebu s novinama zavàrglo ognjište novog književnog života, ukazivali bi pisaoci naši glavno na Dalmaciu, kao na zemlju krasnog, junačkog jezika i slavne književne prošastnosti, priobćivajući u javnih vrěmenih listovih uzore izvàrstniih klasikah onih krajevah. I od to doba ostale su oči svih Ilirah okrenute na Dalmaciu (a navlastito na Dubrovnik) kao na blagu majku — na Atěnu našu. Čekali su pouzdano domorodci ovdašnji, da će učeni onih krajevah najsàrdačnie pozdraviti ideu sloge književne i bratski se uz njih uhvatiti u kolo duševnog preporodjenja. Istina je, pojaviše se poslě několiko godinah do dva tri glasa u pohvalu nastojanja zagrebačkih književnikah, nu do mala sve opet mukom zamuče, te od onud ništa više niesmo čuli do mukli šum burnog mora prekinut kadkada vapajem nevolje potresah i ljute gladi. Nu sasvimtim niesmo klonuli, već smo čekali, da će Bog dati kada tada ondě list kakav književni, metjući samo još u njega nadu spasenja narodnog života Dalmatinah od nemoći duševnog nehajstva. I kad jednom puknu radostni glas, da je Nj. c. kr. veličanstvo doizvolilo bratji Battaram u Zadru, izdavati književni list »Zoru,« taj smo dar kod nas dočekali s veselim dobrodošlicami izgledajući od njega pravi uzkàrs narodnosti po ostalih još drě-

majućih stranah sinjeg našeg mora. I da bi se radost ta Hàrvatah i Slovenacah někakovim javnim pronesla putem, ovdašnja je nar. čitaonica, kao naměstnica ilirskog književnog družtva, zaključila u sědnici jednoj svoga odbora, bratski pozdraviti to mljezimče književnosti naše. Usled toga ravnateljstvo rečenog družtva napisà knjigu ili pismo jedno (od 19. List. 1843) te ga posla g. prof. Kuzmaniću, uredniku »Zore,« rodoljubno ga moleći i zaklinjajući radi bratske sloge i uzajemnog književnog naprědka da prigàrli pravopis, koi su bili već svi gotovo zapadni Slavjani prigàrlili. Nu na težku žalost stignu nam odgovor, koi nas nimalo neumiri. G. *A. K.* za bratsku ljubav vratio nam preziranje i u drugom jednom pismu Bog si ga znao kakove ne prětnje. I tako se s mladom godinom 1844 pomoli »Zora dalmatinska« s licem i duhom razkolničkim. Nu kako nam stignu broj deveti, razigraše nam se opet sàrdca, zašto broj taj donio nam iz Něm. Gradca od 3. Velj. i. g. dopis jedan u novom pravopisu, kojim někі g. Kralovski poziva Dalmatine u kolo sloge književne sa ostalom bratjom na zapadu slavjanskom. I kad pod dopisom pročitasmo rěči g. urednika: »*Poradi književne sloge triba jedan pravopis odabrati, bijo kakav mu drago, i tako u jedan mah prekinuti sve peklanije itd.*« uzkliknusmo veselo: »Kud će ptica već u svoje jato?« I od to doba donosila je »Zora« članke koje u starom koje u novom pravopisu. U drugoj godini (1845) g. *Kuzmanića* zaměni kao urednik g. *Aug. Kaznačić*, Dubrovčanin, i »Zora« je pod njegovim nadzorom sve světlie stěcala lice, a osobito biaše izbor člankah krasan. Medjutim i prěko ove godine izlazaše još u pravopisu poměšanom. Ipak joj to dvoličje nijedan razborit Ilir nije zaměravao, znajući da svaka novina takovim se samo priljubiti može načinom, pa ni Danica ni Ljublj. Novice nijesu inim udarale putem uvodeći novi pravopis. Pošto dospie g. 1845. g. *Kaznačić* ustupi město svoje g. prof. *N. Valenticu*, Pažaninu, koi Zori pri tretjem njezinom svanutku nakiti čelo slědećim rěčma (vidi Zoru g. 1846. broj 1.): »*Videći da za veću korist nie moguće, da mi više stoimo odcèpljeni od ostalog učenog i srodnog světa, i da savežanje i sloga u književnosti jeste svakome i svima temelj osobite blagosti u buduće; nepazeći na potvorenja i blebetanja jadnih neprijateljah svakog popravljenja, onizih, koi vazda mèrze na domaće, a ne ljube nego samo što od inostranca proizlazi i dohodi: mi od ovoga časa u naprědak ovdě se primamo* organičkog općenog pravopisa, *koi no pèrvo u Českoj izveden, poslie u Zagrebačke Novine i Danicu uveden, sada dobroprimljen, svude se razprostire.*« Na te krasne rěči novog urednika od sàrdca smo odahnuli, nadajući se

bezbrižno da će jedanred biti konac svimkolikim razpram o pravopisu medju bratjom zapadne cárkve. I od to doba Zora pod upravom g *Valentića* izlazaše uredno i čestito s novim pravopisom sve do m. Listopada. Nu u jedan mah opet svanu g. prof. *A. Kuzmanić*, te se primi od 40. broja počamši opet uredjivat Zoru. Zlo po blago i naprědak onih dáržavah, u kojih se često měnjaju ministri; zlo te naopako i po one novine ili časopise, u kojih se izměnjivaju često urednici. Zato smo várlo žalili Zoru, ostavivši ju g. *N. Valentić.* Pored toga imali smo i drugi razlog brige i žalosti. Odkako je g. 1845. prestao g. Kuzmanić uredjivati Zoru, već ni za Kaznačića ni za Valentića nije više podpomogo Zoru ni jednim mahom pera, već uzmaknuvši u svoju (kao što kaže) *zavitrinu*, tu zamuknuo kao kukavica poslě Ivanjskog krěsa. Zato je sada, kad se pronio glas o njegovom uzkársnutku, svaki se kod nas zabrinuo, nebi li on sa Zorom svárnuo opet na staru zapuštenu cestu? Nu primirismo se opet, čitajući novi njegov progovor, u kojem izmedju ostalih ima i ove rěči: »*Ne bilo više na ovi pravopis napinjanja: Eto Čehi, koji su od starine Hervati; Slavonci, Krajnci, Slovaci, Zagrebčani i ostali tamo Hervati, sve bratja naša i dobri naši pomoćnici, po njemu pišu.*« Ta komu nebi tako očite rěči digle iz sárdca svaku te i najmanju brigu? Pa komu bi moglo i na kraj pemeti doći, da će čověk jedan od zrěla mozga, i od mirne kárvi, ono, što je danas rěčma obreko, sutra činom poreći? Nu da vidiš sad gospodina Kuzmanića! Nije još prošlo ni měsec danah, a eto ti već u Zori (broj 44. 1846. g.) poslanica jedna po starom pravopisu, u kojoj pod izlikom čestitanja g. Šime Starčević nasárnu na pravopis naš, a to s tolikom žestinom, da se ni nerazboritu děčarcu pristala nebi, a kamo li dospěle pameti starcu. Zatim u broju 45., 46., 47., 49., 50., 51. 52. hrupi na mejdan něka hárdja, preoděvena u zobunac stare něke tobože Ličke pastěrice, koja u svojih poslanicah staše buncati i šepártljati koješta o prevratjenosti sadašnjeg mladog světa. Mimogred zape i u pravopis i dělovanje zagrebačkih književnikah, koje blagoizvoljuje imenovati porugljivo »Sutlo-Dravo-Savcima.« Uvárstivši g. *Kuzmanić* te poslanice u Zoru, širom otvori vrata nadvladanim i utamničenim razpram, te se opet raztárkaše sa starinskom slobodom u primiren naš svět, podpaljivajuć vatru razdora i nesloge. Pa tako ti nas evo opet, sve sama bratja, na oružju, da se izmedju sebe pokoljemo! I kad nam nedaju do sárdca, a mi hajde u obraz. G. Starčević odape párvu strělu, okaljenu žučom i jědom, a někoji naši, zanešeni od párve vatre, zdravo mu vratiše zajam. Nu kamo ćemo s tim poslom naposlěd? Kamo

za Boga miloga već opet na zlo i gore. Kako nam se odmetla »Zora« svi austrijanski Slavjani, bez razlike kàrsta, staše naricati na zlu njezinu kob, i tu svoju tugu po svojih časopisih i novinah javno pronositi. Svi stanu obarati krivnju pravopisne te apostasije na g. Š. Starčevića, koi ju je poveo svojim člankom od 2. Stud. pr. god., spominjajući g. urednika samo rědko, a i to bi reć mimogredice kao Pilata kakovog, koi si ruke pere nad učinjenim grěhom. Nu neznam, je li to pravo? Neznam, bi li to pravedno bilo, kad bi tko ubio iz puške čověka, ono čeljade, što ju je izbacilo, pustiti zdravo i čitavo, pa tražiti ono, što je napunilo cěv, i, uhvativši ga, prěkim ga osuditi sudom. Ja barem, da sam sudac, latio bi se pàrvoga, i po duši svojoj ubojicom ga proglasio i osudio. Tako i u poslu Zore nekrivim toliko onoga, koi je rečene stvari napisao, koliko upravo onog, koi ih je u svět poslao. Slava dakle i věnac apostasie te po mom sudu ide g. Kuzmanića, koi je pisariju g. *Š. St.* primio u Zoru, pa po njoj razaslao po bělom světu. Ja rado priznajem, da g. K. ima vàrstno pero, te (da po duši kažemo) jeziku je našemu věšt, da mu sva Dalmacia težko ima drugog; a navlastito valja istinski priznati, da je g. K. živi narodni slovar ili rěčnik. Nu to opet nedostaje za njegovo město. Za posao uredjivanja novinah ili časopisa kakvog hoće se puno više, nego znati na pamet lěpih narodnih rěčih i izrazah; hoće se više, nego li napisati po koi ma i najbolji članak. Dapače, ima i urednikah, što prěko godine ni nenamoče pera, da napišu koi izvoran članak, već od poslatog im tudjeg truda izabiru po najbolje, slabie popravljajuć, a nevaljano odbacivajući, pa ipak sěde za poslom svojim i dostojnii su i slavnii nego li stotine inih, što prěko godine polovicu svojih novinah natàrpaju radnjami svoga pera. Za urednika hoće se trězna pamet, zdrav-razbor, koi neprima svašta i kojekako, već da bělicu pšenicu kao golub odabire od kukolja, pa kao pčela iz svakog cvětka da izsisa med, ostavljajući u njem jěd. Za urednika hoće se pomnja, te on traži ljude, koji razumiju jezik i stanje stvari i kakov joj se hoće naprědak, pa dopisivajući da moli takove umove, da ga pomažu u trudnu njegovu poslu, i kadkada i sam da im odluči radnju, kakova mu je upravo od potrěbe. Nu te pameti i tog razbora u g. K. neima ni koliko izpod nokta càrna, već on uredjuje Zoru po cigloj milosti božjoj, primajući u književni taj list stvari, kojih se baš domaši rukama, ma bile i po jeziku i po smislu kakove mu drago. Da su drugi urednici dosadašnji bili tako radili, do pol světa već od davna bilo bi ćelavo i bez obraza, a ostali svět nebi se medju sobom u govoru ni razumio, a kamo li da ima izobražen književni i druž-

tveni jezik. Da je dakle g. K. razuměvao posao svoj, nebi bio primao u časopis svoj stvari g. Š. Starčevića, ni neslana i bezputna zanovetanja onog lošeg mejdandžije, one Rudaičke nazovipastěrice. Nu on nije pojmio krasno svoje zvanje, već uradio po svojoj i upornih svojih prijateljah glavi, pa lahkodušno zavadio brata s bratom, a tim zagrizo u tvàrdu ledinu, iz kojih neće čitavih izvaditi zubah. Kad mladić ide mimo razloga stranputice, to ga čověk žali za vruću kàrv, što ga zanosi, pa ga opominje i svratja; nu kad čověk zrěle pameti i mirne tobože kàrvi tàrta i uz pàrkos savětom ljudskim udara na zlo, onda mahni rukom, pak ga se prodji kud pošo da pošo. Zato nam nije ni žao ni g. Kuzmanića ni g. Starčevića, već sirote Zore, koja je pod takovom upravom i pri takovoj pomoći došla do toga, te se nalazi gotovo na umoru. Vidjamo na težku našu žalost, pošto se njimi u taj časopis uvela opet starina, da su ju svi ostavili pisaoci do ciglog *Božića*, *Ivičevića*, *Santića*, *Vèrdoljaka* i do dva tri pera slabic ruke. Vidjamo sad da svaki list kukavne Zore što novii to biva slabii i màršavii, te prazninu, da se kako god pokrije, moradu nadopunjivati vàrlo prostrano i krupno tiskani oglasi knjigah. A dočim ovo pišemo, stigo nam je oglas, da Zora od m. Travnja počamši, neće veća izlaziti, nego na polak tabaka prěko neděljе. Po tome slutimo, da se je broj njezinih štiocah i po Dalmacii omalio, a u ostalih pokrajinah naših onako ju gotovo nitko više nedàrži do jedine nar. čitaonice, a i to ne za našu nauku već za njezinu nevolju i muku s někakovog tobož milosàrdja. I tako se opet prekida književni i duševni bratski savez izmedju Dalmacie i ostalih pokrajinah ilirskih, prekida se savez, koji se je osnovao nastojanjem nar. duhom nadahnutih književnikah sadašnjeg našeg věka, i ako razkolničtvo Zore neprestane, za godinu danah neće joj biti više ni traga. A u zalud nam onda, kad se opet opametimo, svako nastojanje za slogom i bratskom ljubavju, već ako nam se Bog nesmiluje i prěko naše valjanosti, jer *što jedna luda glava pokvari, stotina mudrih popravit nemogu.*

Bratjo Dalmatinci!

Kud će suza već na oko? Čujte iskrenu rěč jednog po rodu Vam i kàrvi brata! čujte rěč, u koju pristaju hiljade glavah jedne iste misli! Duh našeg věka jest duh probudjenja narodnosti, duh sjedinjenja srodnih silah i teženjah, u kojih se god one pokrajinah našle i pojavile. U tom duhu stoji tvàrda naša věra. Za taj pravac zanesla nas je sveta ljubav. Na njem počiva nam krěpka nada spasenja narodnosti naše, i naprědovanje duševnog i tělesnog blaga sviuh južnih Slavjanah. Tim samo pravcem dokopat ćemo se

prosvěte prave i postojane. Zato je on nadahnuo nas, koje Vi zovete Zagrebčane, upravljajući svim našim teženjem i nastojanjem. Taj isti duh zavladao je i u Ljubljani i Biogradu, u Bretislavu (Požunu) i na Zlatnom Pragu, te i po sviuh městih, po kojih razilaze novine i knjige u ovih gradovih na světlo izdavane. Samo Vaš jedini časopis, što imate na nar. jeziku, neće da pristane uz posestrime svoje, nego voli tàrtati i tumarati stranputice kao čověk pijan, zaletjati se sad tamo sad amo kao muha bez glave ili list odkinut od grane, kojeg nose větrovi po zraku bez kraja i konca. Evo pred Vama rodjenu bratju sa Drave, Save i Dunaja, bratju, što Vas nose u sàrdcu, gledajući na Vas kao na unuke pradědovah, što su nam krasnu proslavili prošastnost i nad grobovim svojim podigli kamen i temelj buduće naše srěće i slave. Slušajte kako Vas mole i zaklinjaju, da pristanete bratski uza njih, te tim i njima i sebi priskočite u težkom radu duševnog svog preporodjenja. Ali Vi mučite, jerbo ustali su izmedju Vas lažljivi proroci, što Vam zmijskim rěčma šaptju na uha: »A šta »će nam Krajnci i Vlasi? Mi Dalmatinci pravi smo Hàrvati i slavni »od starine; u našem Biogradu stolovahu kraljevi hàrvatski; u nas »porodiše se i odnjihaše krasne Vile slovinske; u nas još i danas »žive najčištji jezik hàrvatski: u njih tamo sama je ili němština ili »turština. Nek nas se prodju, i na čast njima savěti! Mi unuci »slavnih dědovah znamo, kako valja raditi, pa ako hoće da bude»mo složni, a nek pristanu za naše, pak neka neištu da mi po»djemo za njima!« Tako čujemo gdě Vam govore. Lěpe su to rěči, ali vàrlo varave. Istina je, gospodska i bogata bila je někad zemlja Vaša; slavni bili su Vam praděddovi; slavna i děla njihova uma i sàrdca; čistim je u staro doba jezikom govorio cělokupni narod dalmatinski. Nu tašt je ponos osnovan na púku někadašnju veličinu i slavno gospodstvo dědovah i praděddovah, dok sami čamimo u sirotinji i svakojakoj bědi. Bog je otac sviuh zemaljah i njihovih pukah, razděljivajući pravednom desnicom darove srěće medju narode, děcu svoju. Sunce njegovo nestoji uvěk nad jednim krajem světa, već obilazi sve strane, noseć pred sobom běli danak a za sobom màrklu noćcu. Deder pogledajte na se bez pristrasti! Gdě Vam je sunce stare srěćé i veličine? Gore su Vam pusta pleš: neima na njih više ni bujne trave ni listnih šumah. Doline i dràge gola su Vam kàrš: neima tu više ni bogatih žitnih poljah ni zelenih livadah. I more Vam je protivno, bijuć se sa gnjěvom burah svojih o primorje tužno, nenoseć Vam više bezbrojnih brodovah, koji su u staro doba u luke skupnovladarstva Dubrovačkog i Poljičkog izkàrcali dragocěne tàrgove (robu) bogate

Arabije i Indije. Gdě su Vam sad umovi, što bi Vam narod rosom prosvěte napojili i zavičaj svoj po světu proslavili bezsmàrtnim svojim dělma? Gdě su rodoljubi (mecenati), što bi književnost i umětnosti promicali? Narod Vam se po gradovih izněvěrio puku svome, odmetnuvši se u krilo tudjinstva. Tim se u Vas dorušio most izmedju višjih stališah i prostog puka; tim se stanjem ubijaju u Vas umovi već u kolěvci razvitka svoga. Stanje književnosti zemlje jedne, jedino je pravo měrilo stanja prosvěte puka one iste zemlje. Nuder da uprite sad oči svoje na stanje sadašnje književnosti Vaše! Imate na narodnom jeziku cigli jedan časopis, pa ni to jedinče nemože Vam odrasti od povojka, nego Vam već u kolěvci izdisava, zašto Vi ga o samoj svojoj muci neumite i nemožete odhraniti, a bratsku pomoć lahkodušno odbijate. Pa šta ćete sad, kuda li? Kud drugud već opet u bratsko kolo. *Bolje se i od pol puta povratiti, nego hàrdjavim putem do kraja ići.* Još možete s poštenjem i u dobar čas. I vidit ćete, granut će sunce opet nad Vama, te izliti na narod blagoslov prosvěte, a tim i na zavičaj Vaš bolju srěću i krasniju slavu. Nu hoće se, da što prie zatvorite i uši i sàrdca od varavih rěčih sebičnih i upornih někojih glavah, kojim je omilio razdor. Hoće se slušajući ostalu svoju srodnu bratju Sàrblje, Hàrvate i Slovence, da se složite š njima kao s većinom u pravopisu i književnom (kolikó bude od potrěbe) jeziku. Ako to učinite, blago si i nama i Vama! Neuzhajate li, bratjo, za bratskù rěč, a Vi u Boga našli! zašto nama ćete odsěći jedan pàrst, a sebi desnicu ruku. Pak time Bog Vam a duša Vam!

Pregled knjigopisni.

U v o d.

Pregled ovaj varlo nam je nesvàršen za rukom pošo, osobito gledè na knjige ćirilskim pismeni tiskane. Nu krivnja nije naša, već stoji u nedostatcih našeg knjigotàržtva. Čověk naruči u knjigarni knjigu jednu, što je izašla u Biogradu, u Pešti ili u N. Sadu, pa ju čeka pet do šest měsecih da, višeput godinu i više danah, i tekar onda dostavi mu se s težkom doplatkom. Nije li to ubitak naprèdka književnosti? Nu, bratjo drugovi, kad se onakvim putem promicat nemožemo, nebi li mi drugom stazom udarili, da se knjige naše po světu razglase? U Němačkoj knjigotàržtvo do-

těralo se do velikog savàršenstva, nu sasvimtim ima u něm. spisateljah i izdateljah običaj, da oni *gratis* razašilju děla nova na sve glasovitie novine i časopise svoje, da se tu objave, i tako im se razčuje glas po čitajućem světu. Pa zašto se to nebi uvelo i kod nas? Spisatelj ili izdatelj naš netrěba na tu svàrhu više nego 7 komadah, jerbo neimamo više novinah ni časopisah. Da te komade novinarom razpokloni, zaista bi mogo računati, da će mu kupacah namamiti za najmanje 100 više, nego bi obično prodao. Pa zar nebi to bila korist i duševna i materialna? Razmislite, gospodo! Naša Matica pàrva će putem tim udariti i od sviuh svojih izdanjah razposlat novinarom i urednikom časopisah naših po komad, s tom pogodbom, da ih ondě oglase. Ugledaite se u taj priměr i vi, gospodo spisatelji i izdatelji naših knjigah! Onu gospodu, što su pristali na misao ovu, te će nam pošiljati nova svoja děla, neka nipošto nepropuste dodati i cěnu děla svakog i město i put, po kojem je moći dobavit si ga.

Knjižanstvo južnih Slavjanah.

God. 1844.

(*Izašlo je:*)

Kalendar ilirski za god. 1844. (od *Věk. Berlića*). U Budimu 1844. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cěna 20 kr. sr.

Iskra. Zabavni članci od *M. Bogovića, Dra. D. Demetra, Ivana Kukuljevića S., Ivana Tàrnskoga, St. Vraza* i *Ljud. Vukotinovića.* Izdao *Ivan Havliček.* Knjiga I. U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na. str. 150. Cěna 1 for. 30 kr. (U ovoj knjižici ima osam slikah nar. nošnje. Ovo dělo već je vàrlo rědko.)

Antologia slavjanska (sic). Iz rukopisah Dubrovačkih pjesnikah, sastavio grov *Orsat Počić.* Knjiga I. U Beču 1844. Tiskom Mekitaristah. 8na. str. 190. Cěna 45 kr. sr. (Šteta što od »Antologije slavjanske« (bolje govoreć »slovinske«) nije dosad više izašlo. Knjiga ova pàrva ima uzorah iz jedenajstorice pěsnikah dubrovačkih iz XV. i XVI. stolětja).

Diela *Ivana Gundulića.* Knjiga I. Osman, epos u 20 pievanjah Sa slikom pěsnika i rěčnikom sviuh rěčih, što se nalaze u ovoj pěsni, něm. i tal. tumačenih. (Troškom nar. Matice ilirske). U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. XIV, 358 + 138. Cěna 2 for. (na tananiem papiru 2 for. 30 kr.) sr.

Trublja slovinska od *Vlad. Mincetića.* Izdao *Ivan Kukuljević S.* U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na str. 45. Cěna 10 kr. sr.

Pjesme *Ane Vidovićeve* (Poemetti di *Anna Vidović*). U Zadru 1844. Tiskom bratje Battarah. 8na. str. 240. Cěna 1 for. 40 kr. sr. (Dosad je od ovih pěsamah izašlo pet svežčićah, ilirski i talianski; nu knjiga još nije savàršena, nego nasrěd pěsni »Bezsmišljenja u ljubavi« prekinuta.)

Ljubice (pěsme) *Mirka Bogovića*. U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 16na. str. 76. Cěna 20 kr. sr.

Slavonske varoške pěsme, sabrane po *Slavoljubu Slavončeviću* (pseudonym) a izdane po *Lavoslavu Županu*. Svezak I. (Pěsme ljubovne). U Zagrebu 1844. 32na. str. 110. Cěna 12 kr. sr. (Ovoj knjižici dodate su pěsme umětne, što su pàrvo izašle već pod imenom »Slava lěpote.«)

Slavonske varoške pěsme. Svezak II. Slavonske napitnice sabrao *Vinko Lozić* (pseudonym). U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Županа. 32na. str. 118. Cěna 12 kr. sr.

Pefmi krajnfkiga naroda (sic). Peti Svesik. V Ljubljani 1844. (Tiskom Jos. Blaznika.) 8na. str. 118. Cěna 20 kr. sr. (Peti svezak izdanja sbirke narodnih pěsamah krajnskih od Poljaka p. g. *Korytke*. Pravopis: *bohoričica*.)

Pisme razlike na poštenje božje, B. D. Marije i sviuh svetih, sastavljene od O. F. *Vice Vicića* god. 1785., sad pako na svitlost dane po O. F. *Fr. Jukiću*. U Splitu 1844. Tiskom Olivetijinim i družbe. 8na. str. 96. Cěna 20 kr. sr.

Iskrice od *Nikole Tomasea*. Izdao *Ivan Kukuljević S.* U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. 46. (Neima više nijedan komad za prodaj.)

Prošastnost ugarsko-hàrvatska. Historičke novelle od *Ljud. Vukotinovića*. Dio I. (*Štitonoša*.) U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Županа. 16na. str. 166. Cěna 30 kr. sr.

Prošastnost ugarsko-horvatska. Historičke novelle od *Ljud. Vukotinovića*. Dio II. (*Novi vojvoda*). U Zagrebu 1844. Tiskom Fr. Županа. 16na. str. 84. Cěna 20 kr. sr.

Različita děla *I. Kukuljevića Sakcinskoga*. Knjiga III. Igrokazi (Sadàržaj: Gusar i Poraz Mongolah). U Zagrebu 1844. Tiskom Dra. Lj. Gaja. 8na. str. 186. Cěna 45 kr. sr.

Dramatički prevoddi za nar. kazalište. Izdao *Ilia Rukavina Ljubački*. Svezak II. (Sadàržaj: Korsikanci i La Peyrouse od *A. Kocebue*). U Tèrstu 1844. Tiskom Marenića. 8na str. 172. Cěna 40 kr. sr. (Na pravopisu izdavatelja.)

Basne i kratke pripověsti jtd. od *Ignjatie Čivića Rohrskoga*, c. kr. kapetana. U Karlovcu 1844. Tiskom I. N. Prettnera. 8na. svezak I. str. 93. Sa satyričkimi kipci. Cěna 30 kr. sr.

(Od ovog krasnog děla dosad su izašla četiri svezka ukupno od 370 str. i s prilogom od 29 kamenotisakah te stoje 2 for. sr.)

Šalivdjija Veselković ili lěkarna za turobne, sabrao i izdao *Juraj Pisačić Hižanovečki* (sic!). Svezak I. U Zagrebu 1844. Tiskom Franje Županа. 16na. str. 98. (S jednim kamenotiskom) stoji 20 kr.

Uprave za dobro i krěpostno vladanje i někoje poslovice za mladež po *Mihoilu Stojanoviću*. U Osěku 1844. Tiskom Divalda. 8na. str. 139. Cěna 30 kr. sr.

Duh kèrštjanski (molitvenik) spisan po *Antunu Rocči* (sic!) svešteniku dubrovačkom. U Beču 1844. 16na. str. 254. (S prekrasnim kipom B. D. Marije) stoji 1 for. sr.

Něšto o pučkih školah. Rěč u svoje vrěme od *Ljud. Vukotinovića*. U Zagrebu 1844. Tiskom i troškom Franje Županа. 8na. str. 58. Cěna 20 kr. sr.

Način vračtva suproti steklini iliti ugrizu běsnih pasah. Po *Josipu Laliću*. U Beču 1844. 8na. str. 26. Cěna 20 kr. sr.

Početni temelji latinskoga jezika za naroda ilirskoga novake (sic!) uredjeni *Henrikom Hèrgovičem*. U Varaždinu 1840. Tiskom Jos. pl. Placera. 8na. str. 74. Cěna 16 kr. — Knjiga ova odlučena bi za pàrve gymnasialne škole. Nije bila dosad nigdě objavljena, zato ju metjemo pod ovu godinu.)

God. 1845.

(*Izašlo je:*)

Ilirski kalendar za god. 1845. (od *Vèk. Berlića*). U Budimu 1845. Tiskom Gyuriana i Bagó. 8na. Cěna 20 kr. sr.

Dragoljub, zabavnik za god. 1845. Osnovan od rodoljubivi Srbkinja, izdao *Teodor Pavlović*. U Pešti 1845. 16na. str. 300. Sa 4 slike. Cěna 2 for. sr.

Srpske narodne pjesme. Skupio i na svijet izdao *Vuk Stef. Karadžić*. Knjiga II. U kojoj su pjesme junačke najstarije. U Beču 1845. 8na. str. 664. Cěna 2 for. sr. (U ovoj knjizi ima 101 pěsma. Knjiga I. izašla je g. 1841. u Beču na istom formatu i sadàržajući na 640 stranah 793 pjesme (ženske) stoji 2 fr. sr.)

Slavonske varoške pěsme sabrane po *Slavoljubu Slavončeviću* (psèud.) izdane po *Lavoslavu Županu*. Svezak III. U Zagrebu 1845. Tiskom Franje Županа. 32na. str. 122. Cěna 12 kr. sr. (Dodata je toj knjižici »Mala antologija ljubeznih pésamah sadašnjih pěsnikah ilirskih.)

Vila Ostrožinska. Piesmotvori i uvod za krasnoslovje. Od *Ognjana Utiešenović-Ostrožinskoga.* U Beču 1845. Tiskom Über reuterovim, 16na. VI, 176 + 54. Cěna 1 for. sr.

Gusle i tambura. Različite pěsni *Stanka Vraza.* Knjiga I. Zlatni Prag 1845. Tiskom Jar. Pospišila. 16na str. XII 187. Cěna 50 kr. sr.

Luča mikrokozma od vladike crnogorskoga *Petra Petrovića Negoša.* U Beogradu 1845. V. 8na. str. 81. Cěna 34 kr. sr.

Doktora *D. Demetra* dramatička pokušenja. Dio drugi (Teuta). U Beču 1845. Tiskom jermenskoga manastira. 8na. XXVII 208. Cěna 1 for. sr.

Uspomena stogodišnje svetkovine c. kr. pàrve banovačke regimente itd. U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Ljud. Gaja 8na. str. 32.

Putositnice od *A. N. Gostovinskog.* U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Lj. Gaja. M. 8na. str. IV 491. Cěna 2 for sr.

Dogodivšine Štajerske zemle z posebnim ogledom na Slovence. Spisal *Anton Krempl* († 1846). V Gradci 1845. 8na. str. 262. Sa pet krasnih bakrorězah. Cěna 1 for. sr. *(Na štajersko-slovenskom podnarěčju.)*

Baron Franjo Trenk i slav. panduri. Od *Luke Ilića.* U Zagrebu 1845. Tiskom Fr. Župana. 8na. str. 124. Cěna 24 kr. sr.

Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma (p. n.) g. Platonu Atanackoviću, pravosl. vladici Budimskome o srpskom pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskomu jeziku. U Beču 1845. 8na. str. 95. Cěna 30 kr.

Egiptski sanovnik iliti Razlaganje sanovah. U Budimu 1845. Tiskom Gjuriana i Bagó. 8na. str. 88. Cěna 20 kr.

Malo zàrcalo slavjanskoga naroda od *Ivana Kukuljevića Sakcinskog.* U Zagrebu 1845. Tiskom Dra. Ljud. Gaja. 16na. str. 32. Cěna 6 kr. sr.

Napputjenja za delotvorno življenje. Iz nimačkoga preveo *Ilia Rukavina Ljubački.* Svezak I. O uppotribljenju vrimena. U Tèrstu 1845. Tiskom Marenića. 8na. str. 112. Cěna 30 kr. sr.

Male pripověsti za porabu seoskih školah (od prof. *A. Mažuranića*). U Zagrebu 1845. Tiskom nar. tiskarnice Dra. Ljud. Gaja. 8na. str. 48. Cěna 12 kr. sr.

Izvèrstni popis jednako glasećih, ali različno znamenujućih něm. rěčih sa kratkim gramatičkim izjasnjenjem itd. Spisao *Franjo Šav. Begry,* vèrhovni učitelj u Zemunu. U Osěku 1845. 8na. str. 127. Cěna 15 kr. sr.

Cvět duhovni. Molitvena knjižica za kèršćenike. U Varaždinu 1845. 16na. str. 156. Sa 15 kipacah. Cěna 20 kr.

Pobožnost na pošteuje Sv. Ane (od *Stanka Ovničevića*). U Osěku 1845. 16na. str. 54. Cěna 12 kr. sr.

(Pregled o knj. ilirskom (od g. 1846. i 1847.) nastavit će se u knjizi V.)

Knjižanstvo inostrano,

(u koliko se odnosi na nas).

Ostromirskoje evangelije. S. Peterburg 1844. (Izašlo brigom i trudom slavnog *Vostokova*, a troškom štedrosti carske). (Vidi Jahrb. 1845 str. 95.)

Sazavo-emmauzskoje svjatoje blagověstvovanije nyneže Remeskoje, (*vulgo* »Texte du Sacre«). Trudom i iždivenijem *Vjaščeslava Ganky* (sic!). V Češjskoj Prazě 1846. Pečać i bumaga Bogumila Gaaze. Vel. 8na. str. 299 (S jednim snimkom (facsimile) i s krasnim kipom càrkve Emmauzke u Zl. Pragu). Cěna 3 fr. sr.

Putešestvie po zemljam zapadnych i južnych Slavjan. Sočinenije *V. Panova*. Časć I. Kotorskij okrug v Dalmacii. Moskva 1844. V tipografii Avgusta Semena. V. 8na. str. 50.

Radices linguæ Slovenicæ veteris dialecti. Scripsit *Franciscus Miklošich*, phil. et jur. doctor. Lipsiæ MDCCCXLV. In libraria Weidmania. 8na. str. 152. Cěna 1 for. 30 kr. sr.

S. Joan. Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Slovenice, latine et græce, cum notis criticis et glossario edidit D. *Franciscus Miklosich*. Viennæ 1845. Apud Fridericum Beck. 8na. str. 72. Cěna 1 for. sr.

Umětnosti.

Zemljovid Europe, sastavljen i izdan *Dragutinom Seljanom*, sveštenikom biskupije Zagrebačke. U Beču 1846. Cěna 20 kr. sr.

Veliki zemljovid carevine austrijanske, južne Němačke, zatim Švajcarske, Talianske, europejske Turske i Garčke. Sastavio i na sviet izdao *Dragutin Seljan*. U Beču 1847. Četiri velika tabaka prostran stoji 2 for. sr.

Karta knjažestva Serbije, sastàvljena iz najbolji izvora od Jovana Bugarskog. U Biogradu 1845. Cěna 2 for. sr. (Ovaj zemljovid golema formata tiskao se je i vàrlo krasno izveo u Beču, pa se može dobiti sa ćirilskimi i latinskimi pismeni.)

Bistrica, pěsma slovačka od *Gustava Zechentnera*, Slovaka, a u glas metnuta *Vatroslavom Lisinskim*. U Gradcu 1847. Cěna 20 kr. sr.

